

Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

Олена ТРИФОНОВА
Світлана ТЕСЛЕНКО

**РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ**

*Навчально-методичний посібник
(за змішаною формою навчання)*

*Миколаїв – Одеса
Видавництво ТОВ «Лерадрук»
2022 рік*

УДК: 373.2.016:81-028.31 (075.8)

Т 69

Рекомендовано до друку вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 18 від 19 травня 2022 року).

Рецензенти

Листопад Олексій Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Залізняк Алла Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Трифонова О., Тесленко С. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності: навчально-методичний посібник / За заг. ред. д. пед. н., проф. О. Трифонові. Миколаїв – Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. 170 с.

ISBN 978-617-7768-35-6

У навчально-методичному посібнику висвітлено теоретико-методичні засади розвитку мовлення дітей 6-го року життя в художньо-мовленнєвій діяльності; розкрито сутність понять «діяльність», «художньо-мовленнєва діяльність», «дитячий фольклор»; висвітлено значення рідної мови у становленні національно мовленнєвої особистості дітей, схарактеризовано жанри українського дитячого фольклору; презентовано конспекти занять, вправи та ігри з розвитку мовлення дітей 6-го року життя в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

Видання адресоване фахівцям у галузі дошкільної освіти, студентам спеціальності 012 «Дошкільна освіта», вихователям закладів дошкільної освіти, батькам.

ISBN: 978-617-7768-35-6

© Трифонова О., Тесленко С., 2022

© МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2022

ЗМІСТ

Переднє слово	4
Частина 1. Теоретичні засади розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності	7
Місце рідної мови у навчанні і вихованні дитини дошкільного віку.....	7
Сутність феномена «діяльність»	18
Змістова характеристика художньо-мовленнєвої діяльності.....	27
Вплив дитячого фольклору на розвиток мовлення дітей	44
Практичні завдання для самостійного опрацювання.....	70
Завдання на практику.....	73
Частина 2. Методичні засади розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності.....	76
Педагогічні умови розвитку рідного мовлення дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності.....	76
Принципи розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	92
Розвиток рідного мовлення в художньо-мовленнєвій діяльності: конспекти занять, дидактичні ігри, вправи.....	94
Практичні завдання для самостійного опрацювання.....	117
Рекомендована література для поглибленого вивчення курсу.....	122
Предметний покажчик.....	124
Список використаних джерел.....	125
Додатки.....	136

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У державних стандартах вищої освіти закладено загальні й фахові компетентності, спрямовані на формування висококваліфікованої, мовленнєвої, творчої особистості майбутнього фахівця дошкільної освіти. Вагому роль у підготовці студента відіграє професійно-мовленнєва діяльність, у процесі якої він набуває відповідних компетентностей, оволодіває вміннями й навичками, сучасними методиками мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Однією із провідних діяльностей особистості є спілкування, у процесі якого людина виявляє свої мовленнєві здібності, володіння літературними нормами рідної мови, збагачує не лише мовленнєвий, а й соціальний досвід, обмінюється різноманітною інформацією тощо. Від сформованих мовленнєвих умінь залежить успіх людини в її майбутній професії. Саме тому важливе значення набуває правильно й ефективно організована робота з навчання мови й розвитку мовлення дітей на етапі дошкільля. Зауважимо, що значний розвивальний потенціал у розвитку рідного мовлення дитини мають різні види художньо-мовленнєвої діяльності.

У висвітленні теоретико-методичного матеріалу навчально-методичного посібника спиралися на провідні положення наукових розвідок, які висвітлюють питання:

- генези діяльності (А. Брушлинський, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Г. Костюк, О. Леонтєв, К. Платонов, С. Рубінштейн, Г. Щукіна та ін.);
- концептуальної природи художньо-мовленнєвої

діяльності дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш);

- усвідомлення ролі мови і мовлення для здійснення комунікації в соціумі, формування національної свідомості та самосвідомості (М. Бахтін, М. Боришевський, Б. Головін, В. Кононенко, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.).

- принцип народності у вихованні патріота своєї Батьківщини засобами рідної мови (Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та ін.);

- принцип інтеграції в навчанні мови (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, К. Крутій, Н. Луцан та ін.).

У навчально-методичному посібнику розглядаються теоретичні засади розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності. У першій частині розкрито сутність понять «діяльність», «художньо-мовленнєва діяльність», «дитячий фольклор»; висвітлено значення рідної мови у становленні національно мовленнєвої особистості дітей, схарактеризовано жанри українського дитячого фольклору.

Друга частина презентує методичні засади розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності, зокрема конспекти занять, вправи та ігри з використанням ІКТ-технологій.

Наприкінці кожної частини подано завдання для самостійної роботи студентів, а також завдання на практику, питання до підсумкового контролю. Зауважимо, що пропонований матеріал сприятиме ефективному формуванню у студентів фахових компетентностей, визначених у Державному стандарті, зокрема: КС 5 здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими; КС 7 здатність до національно-патріотичного виховання дітей раннього і

дошкільного віку (любов до Батьківщини, рідної мови, рідного міста; інтерес і повага до державних символів України; національних традицій, звичаїв, свят та обрядів); КС 11 здатність до формування в дітей раннього і дошкільного віку елементарних уявлень про різні види мистецтва і засоби художньої виразності (слово, звуки, фарби тощо) та досвіду самостійної творчої діяльності.

Навчально-методичний посібник розроблений відповідно до робочої програми з обов'язкової навчальної дисципліни «Дошкільна лінгводидактика», у процесі вивчення якої передбачено ознайомлення студентів з теоретико-методичними засадами організації роботи з розвитку мовлення дітей та художньо-мовленнєвої діяльності зокрема та розрахований для роботи за змішаною формою навчання.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Місце рідної мови у навчанні і вихованні дитини дошкільного віку

Ставлення особистості до рідної мови, як зазначають учені-класики (В. фон Гумбольдт, Г. Ващенко, І. Огієнко, О. Потєбня, С. Русова, І. Срезневський, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), так і сучасні науковці (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, С. Єрмоленко, Ю. Зубцова, В. Кононенко, П. Кононенко, Л. Мацько, М. Пентилюк, П. Щербань та ін.), визначає рівень її національної свідомості і самосвідомості. Адже, засвоюючи рідну мову, дитина пізнає довкілля, зростає справжнім громадянином свого народу, представником українського етносу. Так, на твердження В. фон Гумбольдта, «мова знаходиться між людиною і внутрішнім і зовнішнім образом природи, що на неї впливають... Кожна мова навколо народу, якому вона належить, описує коло, за межі якого можна вийти, якщо тільки вступиш до іншого кола» (Гумбольдт, 1956: 81). Як бачимо, вчений розумів під колом соціокультурний простір.

Мова взаємопов'язана із свідомістю і самосвідомістю особистості, її мисленням. За словами

К. Ушинського, мовлення є «не щось відірване від думки, а навпаки, її витвір, який у ній коріниться і невпинно з неї виростає. Воно є формою існування людських думок і разом з тим найживішим і найміцнішим зв'язком, який пов'язує минулі, теперішні, майбутні покоління людей в єдине ціле» (Ушинський, 1952: 497-498). І. Срезневський був глибоко переконаний у тому, що із опануванням рідної мови дитина пізнає й духовне життя народу: «Сила слова, що переходить із світу зовнішнього у світ духовний, стає більш могутньою» (Срезневський, 1986: 18).

Я. Чепіга порівнював рідну українську мову з народним скарбом, в якому «зібрано й сховано найкоштовніше, найдорожче, найкраще, – все, що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, все, на чім будується його поступове, моральне, духовне й культурне життя, – його минуле й його майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. І через те, вона стає яскравим виразом індивідуальності окремої людини і цілої народності» (Чепіга, 1910: 24).

Вагоме значення С. Русова надавала рідній мові, оскільки саме вона впливає на формування національної свідомості, патріотичних почуттів у дітей, тому, за її словами, виховувати й навчати дітей необхідно лише рідною мовою: «На Україні рідна мова – українська; нею й повинно вести активними творчими силами учнів» (Русова, 1996: 209). На думку вченої, «народ, що не має своєї школи, попасає задніх! Йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище, на постійне вживання чужого хліба; живе він не по своїй живій думці, а чужим розумом» (Русова, 1996: 31-32).

На глибоке переконання І. Огієнка, «найголовнішим наріжним каменем існування народу, як окремої нації», є його рідна мова. «Сила нації – в силі її

культури, тому треба конче дбати про розвиток рідної мови. Культура рідної мови зростає разом із національною свідомістю народу. Працюймо ж для розвитку цієї свідомості нашого народу! Народ, що не розуміє сили й значення рідної мови й не працює для збільшення культури її, не скоро стане свідомою нацією й не стоїть на дорозі до державності» (Огієнко, 1994: 7).

Актуальними в умовах сьогодення є поради І. Огієнка, який наголошував на тому, що в розбудові національної системи особлива роль належить рідній мові. І. Огієнко обґрунтував заповіді, висловлені у праці «Наука про рідномовні обов'язки», зокрема такі:

- Виховуйте своїх дітей тільки рідною мовою, бо тільки вона принесе їм найбільше духових цінностей.

- Хто не говорить рідною мовою й не знає своєї соборної літературної мови, той ніколи не буде правдивим патріотом для свого народу.

- Найсвятіший і найперший обов'язок кожної матері – навчати своїх дітей рідної мови й защепити їм правдиву любов до неї.

- Мова – то серце народу: гине мова – гине й народ. (Огієнко, 1994: 38–63).

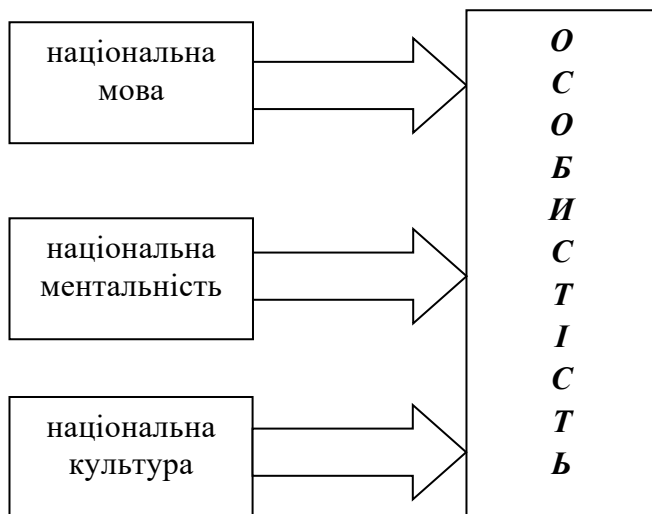
На твердження П. Щербаня, виховати гордість за свою націю можна «через наші мовні скарби», через нашу «калинову», «солов'їну» материнську мову, в якій нагромаджений досвід предків (Щербань, 2005: 21–22). П. Кононенко наголошує на тому, що мова поєднує віки і покоління, державу і націю, культуру і віру, освіту й науку, мистецтво, минуле, сучасне й майбутнє – і тому ставлення до мови було і є найпереконливішим доказом ставлення до України. За словами науковця, розуміння цього й визначило відведення мові особливої інтегративної ролі у вихованні. Вона мала пробуджувати й підносити душу дитини до гармонійного спілкування з

батьками й докiллям, нацiєю i державою, з пiснею матерi над колискою... (Кононенко, 2005: 27).

Цiнними є твердження В. Кононенка, який наголошує на тому, що, починаючи з перших крокiв свiдомого життя, дитина «має засвоїти високу вартiснiсть для українця таких найменувань-понять, як Україна, Днiпро..., виробити в собі любов до народної думи, пiснi, народного одягу; у свiтобаченнi молодої людини має зафiксуватися позитивне ставлення до виявiв народного життя, народних традицiй i звичаїв» (Кононенко, 2002: 56). Нацiональну специфiку мови, за словами вченого, вiдбивають передусiм слова iсторико-культурного, етнологiчного характеру, в яких простежується власний шлях розвитку народу, його традицiйнi форми життя... Якщо, скажiмо, прислiв'я стверджує: «Без хазяїна двiр плаче, а без хазяйки – хата», то в мовнiй свiдомостi українця виникає образ хати як уособлення рiдної домiвки, родинного вогнища, щасливого дитинства; коли така хата плаче, то в зажурi нiбито все те, що людину пестило, пiдтримувало, що вболiвало за нею. Образ матерi продовжує лiнiю найдорожчої людини як символу доброти, моральної чуйностi тощо. Створюється картина українського життя, нацiонального ментального свiту (Кононенко, 2008: 30). Суголосним iз цим є думка В. Жайворонка, який наголошує на тому, що «мова має свiй набiр специфiчних слiв i висловлювань, якi вiдбивають i передають спiсiб життя, характерний для певної мовної спiльноти. Такi мовнi одиницi можна розглядати як своєрiднi свiдчення особливостей нацiональної культури» (Жайворонк, 2007: 42).

Як слушно зауважує О. Ткаченко, мова є формою вияву нацiональної ментальностi кожного народу, зокрема й українцiв. Нацiональна ментальнiсть є змiстом нацiональної мови, зокрема й української. У культурi виявляються творчi здiбностi народу, здатнiсть його

ментальності сприяти життю і праці в різноманітних галузях відповідно до тих природних (географічних) і суспільних (історичних) особливостей, які характерні для країни, де живе той чи той народ, і до її етнічного доквілля (Ткаченко, 2004: 106).

Рис.1. Особистість у розумінні О. Ткаченка

Отже, на думку О. Ткаченка, національна мова, національна ментальність та національна культура становлять начебто три взаємопов'язані грані, якими висвічується особистість народу для нього самого і для світу.

На твердження О. Ткаченка, саме рідна мова дозволяє «виявитися назовні для всієї сукупності мовців ментальності народу, в якій у найбільш сконденсованому вигляді відбилися особливості життя й діяльності народу протягом століть, а в зв'язку з цим і вся своєрідність його сприйняття світу, його поглядів на нього» (Ткаченко, 2004: 106). Учений наголошує на тому, що ментальність народу у найконденсованішому вигляді нагромаджувала

наслідки розвитку його культури, тобто найрізноманітнішої як духовної, так і матеріальної діяльності, відчуття, мислення, а все це відбивалося в мові, її національній своєрідності (на всіх рівнях – у фонетиці, граматиці, лексиці, фразеології, усталених, більш або менш, текстах, зокрема прислів'ях, приказках, піснях тощо). У свою чергу, ці, особливо останні, текстові елементи мови, як і вся вона в цілому, ставали «будівельним матеріалом» для подальшого розвитку культури, а розвиток культури, пов'язаний зі змінами у житті народу, у свою чергу, не раз міг (і може) приводити до певних, більших чи менших, змін у ментальності (Ткаченко, 2004: 107).

Учені (А. Богущ, Н. Гавриш, М. Стельмахович, Л. Федоренко, Р. Чумічова та ін.) пов'язують вивчення дітьми рідної мови у взаємозв'язку з культурною спадщиною народу. У розумінні М. Стельмаховича, мова є найціннішим скарбом, найбільшим духовним багатством кожного народу. Учений уважав, що «Із вмиранням мови з уст народу зникає і сам народ. Батькам варто пам'ятати та ніколи не забувати: відступ від рідної мови робить їх дітей бездуховними, бо від мовного ренегатства міліє розум, спустошується душа та леденіє серце, втрачається людська гідність» (Стельмахович, 1996: 116-117). М. Стельмахович наголошував на засвоєнні дитиною української літературної мови як усно, так і письмово «через використання усталеного загальнонаціонального взірця мови українців, який має певні норми в граматиці, лексиці, вимові тощо» (Стельмахович, 1996: 117).

На твердження Л. Федоренко, «засвоюючи рідну мову, людина зможе побачити за нею багатство духовних сил усіх поколінь народу, творця цієї мови, проникнутись національною гордістю за свою мову, відчутти себе невід'ємною часткою свого народу, сприйняти її ідеали,

турботи й радощі як свої власні (Федоренко, 1984: 12). За словами А. Богуш, людина живе у світі слів, їх звучання, барв, значення, є свідком народження нових слів, щоразу відкриває для себе магію вимовленого і невимовленого слова. Саме через рідну мову, що пов'язує невидимими нитками сучасні й минулі покоління в єдину мовно-національну спільноту України, людина відчуває себе вдома, громадянином своєї держави, живе на українській землі, у тому неповторному природно-мовному світі, де народилася самобутня українська пісня, високо зійшла зоря Шевченкової поезії, де віками плекалася солов'їна українська мова (Богуш, 2008: 28–29). На думку вченої, національно-культурна спадщина виявляється у рідній мові. З цією позицією суголосні думки Н. Гавриш, яка розглядає мову як унікальний засіб прилучення дитини до цінностей духовної культури різних поколінь. Виховання з перших років життя інтересу до мови, прагнення до досконалого володіння рідною мовою, на думку вченої, є надійним шляхом формування високодуховної особистості, громадської гідності людини (Гавриш, 1999: 3).

На твердження Р. Чумічової, найбільш значущою для особистості є вербальна знакова система – рідна мова: «мова – є знаком діяльності й спілкування, вона утворює «середовище», де створюються певні правила. Саме в казках, прислів'ях, утішках відображені правила й закони життя» (Чумичева, 2001: 25). У казках, на думку науковиці, відображується досвід майстрів слова, досвід держави, народного середовища. Тексти малих фольклорних жанрів створюють у дитини-дошкільника образ поведінкової стратегії, що визначається правилами, які мають цінність кожної дії, їх смисл і значення, є способом регуляції відносин і досягнення бажаного результату (Чумичева, 2001: 25).

Погоджуємось із думкою Ю. Зубцової, що усвідомлення мови як безцінного скарбу народу є одним

із найвагоміших моментів розвитку національної спрямованості, бо якщо у дитини сформоване бажання спілкуватися рідною мовою, це позитивно відобразиться на відчутті єдності з державою, рідною землею (Зубцова, 2012: 76).

Як свідчать дослідження учених (В. Абраменкова, А. Богуш, І. Кон, Д. Леонтьєв, Д. Фельдштейн, Р. Чумічова та ін.), з метою засвоєння національної культури свого народу дитина спочатку повинна чітко зорієнтуватись у просторі дитячої культури як частини загальної культури, тобто частини, що створюється самими дітьми як певний результат творчого характеру їхньої активної соціалізації. Учені зауважують, що у період дитинства у дитини формуються нові структури людської діяльності, яка у відтворенні культури набуває рис самодіяльності, тобто зароджується культуротворча функція дитинства.

Традиції, звичаї, обряди певного народу, норми поведінки, власна діяльність кожної особистості характеризують субкультуру людини, є безпосереднім змістом її свідомості і поведінки. Учені по-різному інтерпретують поняття «субкультура»: це прийняття особливого кодексу поведінки і символіки, правил гри, вона розгортається у структурі гри, хоча не є, по суті, ігровою (Т. Кривко-Апінон); сукупність норм, цінностей, уявлень і стереотипів поведінки традиційної культури, що інтерпретовані конкретним, відносно замкнутим суспільством; форму самоорганізації, спілкування і культурного життя в такому суспільстві; сукупність людей у відносно замкнутому суспільстві, які мають схоже розуміння соціокультурних норм і цінностей (Петровський, 1982: 34).

Науковці (В. Абраменкова, І. Кон, Д. Леонтьєв, М. Осоріна та ін.) наголошують на тому, що з метою засвоєння національної культури свого народу дитина

спочатку повинна чітко зорієнтуватись у просторі дитячої культури як частини загальної культури, тобто частини, що створюється самими дітьми як певний результат творчого характеру їхньої активної соціалізації. З огляду на це, вченими (В. Абраменкова, Ю. Аркін, В. Кудрявцев, А. Петровський, Р. Чумічова, Д. Фельдштейн) виокремлено категорію «дитяча субкультура». Так, за словами А. Петровського, дитяча субкультура складається із сукупності успадкованих кожним поколінням дітей мовних форм, смислів, настанов, способів спілкування, манери поведінки, що характерні для дитячого співтовариства в тій чи тій конкретно-історичній ситуації. Змістом дитячої субкультури є не лише актуальні для культури загалом особливості поведінки і свідомості, але й соціокультурні інваріанти, наприклад, - архетипи колективного без свідомого чи історично успадковані загальні елементи дитячої поведінки, що зафіксовані в дитячому мовленні, мисленні, ігрових діях, фольклорі (Петровський, 1982).

Учені (В. Абраменкова, А. Богуш, Є. Бондаревська, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Луцан, О. Савченко та ін.) наголошують на тому, що дитяча субкультура надає дитині «експериментальний майданчик» для випробування себе, задає «зону варіативного розвитку».

І. Кон вважає, що дитяча субкультура має власну мову, мовлення, структуру, функції, традиції. Учений визначає три провідні підсистеми цієї культури (див. рис. 2) (Кон, 1988: 126).

Слугує на увагу думка М. Кона, що дитяча субкультура характеризується також створенням власного музичного й образотворчого мистецтва, усної художньої літератури, що відображують властиве віку бачення світу. За словами науковця, у фольклорі інтегруються не лише слово, музика і рух як види мистецтва, але й моторно-руховий, психоемоційний, інтонаційний і вербальний

комунікативний коди людини (Каган, 1988: 29). Дитина дошкільного віку залучається до однолітків через гру і форми культури, призначені для дітей (казки, мультфільми і т. ін.). У дитячій субкультурі відбувається розкриття і розвиток «Я» дитини крізь спілкування, засвоєння норм і правил мовленнєвої поведінки, визначається внутрішній світ дитини і створюються передумови для індивідуалізації, адаптації та інтеграції в соціумі. Субкультура дитинства є частиною культури, в якій функціонують певні правила поведінки, гри, символіки, норми спілкування і взаємодії, власна мова і мовлення.

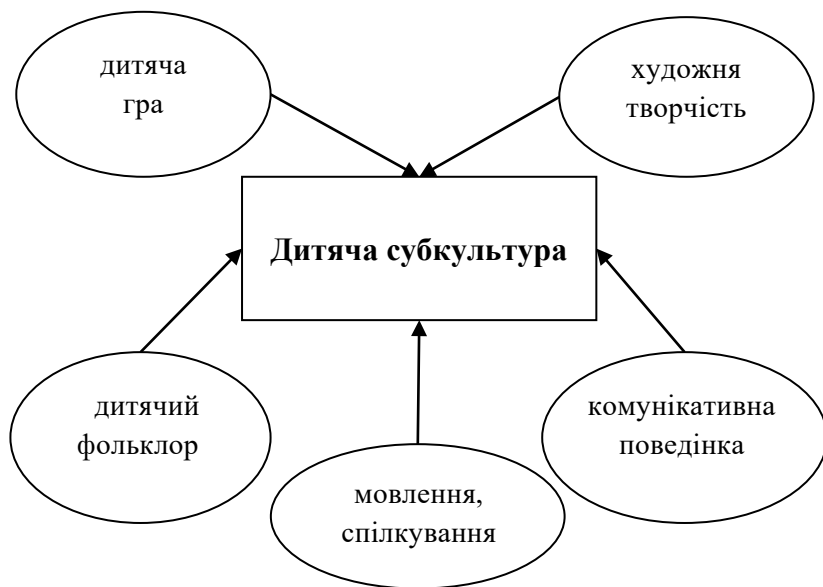
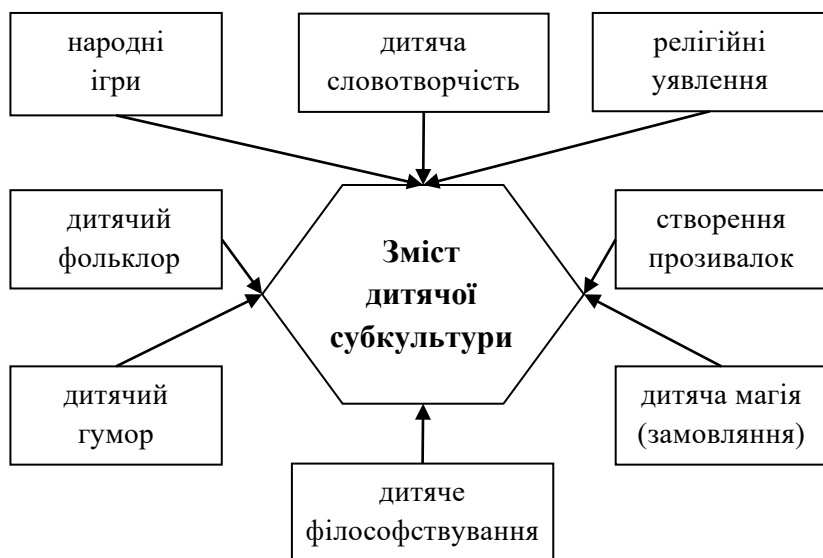

Рис. 2. Дитяча субкультура у розумінні І. Кона

На думку В. Абраменкової, змістом дитячої субкультури є (див. рис. 3):

Рис. 3. Зміст дитячої субкультури
(за В. Абраменковою, 2000: 93)

Однією із важливих рис дитячої субкультури, як зауважують учені (В. Абраменкова, К. Чуковський), є наявність власного мовлення спілкування між дітьми, яка відрізняється особливою синтаксичною і лексичною будовою, образністю.

На відміну від дорослого, дитина вільно експериментує з мовним матеріалом, відчуває сховану енергію слова, яка є в нормативному словнику; діти відшукують смисли рідної мови, при цьому роблять його живим і предметним, пластичним, таким, що вбирає всі можливі відтінки значень (Абраменкова, 2000: 100). Такої думки дотримується і Р. Чумичова, яка наголошує на самовизначенні дитини у просторі й часі культури, засвоєнні нею способів, дій, цінностей, що «опредмечують» найпростіші знаряддя культури. За словами вченої, від дитини вимагається активна орієнтація

і пошук способів входження в нові системи: мова, мовлення, словотворчість, вільне експериментування з мовою (Чумичова, 2005: 43).

Отже, мовлення особистості розвивається насамперед засобами рідної мови. Провідним завданням вихователя є не лише ознайомити дітей із творами української народно-поетичної творчості, а головне, – активізувати їх у словнику дітей, щоб вони стали осмисленим явищем, щоб кожна дитина могла відчувати красу і велич рідного слова.

Сутність феномена «діяльність»

У науковому дискурсі достатньо повно висвітлено психологічну концепцію феномена «діяльність» (А. Брушлинський, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, О. М. Леонт'єв, О. О. Леонт'єв, Г. Люблінська, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, Г. Щукіна та ін.). Учені наголошують на тому, що діяльність дитини є основною умовою її психічного розвитку, який залежить від правильної організації її діяльності. За словами О. М. Леонт'єва, досліджуючи певні досягнення дитини, передусім слід аналізувати розвиток її діяльності, що відбувається у певних конкретних умовах її життя (Леонт'єв, 1975). У розумінні Г. Щукіної, діяльність виступає першоосновою існування й розвитку суспільства, всіх його цінностей, джерелом життя людини, розвитку й формування її особистості (Щукина, 1986: 74).

За словниковими джерелами, діяльність потрактовано таким чином: «застосування своєї праці до чого-небудь. // Праця, дії людей у якій-небудь галузі...» (Великий тлум. сл., 2009: 306); «форма активності, що

характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті» (Філософський енцикл. словник, 2002: 163); «спосіб буття людини у світі, здатність її вносити в дійсність зміни» (Гончаренко, 1997: 374).

Теорію діяльності досить докладно розроблено О. Леонтьєвим. За вченим, діяльність – «це одиниця життя, опосередкована психічним відображенням, реальна функція якого полягає в орієнтуванні суб'єкта у предметному світі» (Леонтьєв, 1975: 82). На твердження О. Леонтьєва, діяльність «практично пов'язує суб'єкт із довкіллям, впливаючи на нього і підпорядковуючись його об'єктивним властивостям» (Леонтьєв, 1972: 24). За словами вченого, саме в діяльності відбувається розвиток людини, і, відповідно, – її самозахист і самозбереження (Леонтьєв, 1975: 254).

Діяльність, на думку О. Леонтьєва, – це система, яка має структуру, свої внутрішні переходи й перетворення, свій розвиток. Діяльність у розумінні вченого пов'язана із поняттям «мотив». Учений переконливо стверджує, що діяльності без мотиву не існує. На його думку, навіть «немотивована» діяльність – це діяльність із суб'єктивно й об'єктивно прихованим мотивом» (Леонтьєв, 1975:102). Особливе значення О. Леонтьєв надавав співвідношенню мотиву й мети діяльності, які, на його думку, й визначають рівні усвідомлення суб'єктом різних компонентів діяльності. Складником діяльності є дія, яку вчений визначає як «процес, спрямований на досягнення результату відповідно до свідомої мети» (Леонтьєв, 1975: 103).

Важливим є твердження О. Леонтьєва відносно того, що діяльність і дія є справжніми і водночас не співпадаючими реальностями. Учений акцентує на тому, що одна і та сама дія може переходити із однієї діяльності в іншу, проявляючи при цьому свою самостійність (Леонтьєв, 1975: 105). Розмежування О. Леонтьєвим понять «діяльність», «дія», «операція» і визначення їх

діалектичного взаємозв'язку доводить, що від мотивів діяльності залежить її особистісний смисл, готовність до реалізації мети. Мотив діяльності може переходити на мету дії, перетворюючи дію в діяльність. Перехід мотиву, за словами науковця, є виключно важливим моментом, на основі якого виникає якісно нове ставлення людей до дійсності. Зміни в ієрархії мотивів призводять до того, що одні мотиви набувають провідної смислоутворювальної функції, а інші стають підпорядкованими, тобто стимулами. Єдина взаємопов'язана система мотивів діяльності, що виникає в їх розвитку, і складає психологічний фундамент особистості (Фельдтштейн, 1996: 59). Отже, діяльність співвідноситься з мотивом: мотив – це те, заради чого відбувається діяльність, а діяльність – сукупність дій, що викликаються мотивом. Одиницею аналізу діяльності є дія.

Конституціональними характеристиками діяльності учений визначає такі (див. рис. 4):

Рис. 4. Конституціональні характеристики діяльності за О. Леонт'євим

На твердження О. Леонтєва, предметність визначає різні види діяльності та її спрямованість.

С. Рубінштейном у визначенні поняття «діяльність» акцентувалося на внутрішніх і зовнішніх умовах. Внутрішніми умовами, за словами вченого, виступає особистість з її «складною багаторівневою структурою»; а успіх діяльності, на його думку, залежить від знань, умінь і мотивації суб'єкта діяльності. На думку вченого, «суб'єкт у своїх діях, в актах своєї творчої самодіяльності не лише виявляється і проявляється; він у них створюється і визначається. Саме тим, що він робить, можна визначити те, чим він є; напрямом його діяльності можна визначити і формувати його самого» (Рубінштейн, 1989: 106).

С. Рубінштейн визначив чотири найбільш істотні особливості діяльності (див. рис. 5) (Рубінштейн, 1989: 106):

Рис. 5. Особливості діяльності за С. Рубінштейном.

На твердження С. Рубінштейна, суспільство визначає форми діяльності і свої вимоги до діяльності індивіда, а особистість відпрацьовує свої, тобто індивідуальні форми активності і пов'язує це все в діяльності. Залежність особистості від суспільних відношень, як зауважує вчений, опосередковується її позицією в цих відношеннях і характером її активності, особливість якої, у свою чергу, визначається її життєвим шляхом. Особистісна активність проявляється у становленні людини суб'єктом діяльності, коли в неї виникає власне ставлення до діяльності, створюється свій «стиль» її здійснення» (Рубинштейн, 1989: 151).

С. Рубінштейн наголошує на тому, що дитина виступає суб'єктом діяльності, в процесі якої – під впливом дорослих – активно засвоює матеріальну й духовну культуру. «Рухомі сили» розвитку особистості замкнені в цій діяльності – у внутрішніх суперечностях між формами все більш свідомої діяльності дитини на вже досягнутому нею рівні розвитку і новим змістом, яким вона оволодіває (Рубинштейн, 1989: 184). Учений вбачає цінність діяльності для особистості насамперед у можливості самовираження, застосування своїх здібностей, розвитку творчих умінь. Засвоюючи завдання і мотиви людської діяльності і ті норми відносин, у які вступають люди у процесі її здійснення, діти оволодівають новими предметними діями, необхідними для виконання діяльності дорослих. Чим більше дитина залучена в різні форми діяльності, тим краще вона розвивається.

Суголосними з цими ідеями є думка К. Платонова, який вважав, що діяльність є «вищим ієрархічним класом реагування, що виникає у процесі розвитку психіки, властивої лише людині. Системою, що відображає стимул як вплив зовнішнього світу і визначає результати діяльності, є особистість» (Платонов, 1972: 82). За

Б. Ломовим, діяльність це суспільно-історична категорія, що фіксує активний характер людського буття: «саме у процесі діяльності здійснюється суб'єктивне відображення об'єкта (предмета діяльності), і водночас перетворення цього об'єкта в її продукт відповідно до суб'єктивної мети (Ломов, 1991: 21).

За словами Т. Дрідзе, діяльність – це усвідомлена, мотивована, предметна і цілеспрямована соціально регламентована активність, що опосередковує всі зв'язки людини з її природним і соціокультурним довкіллям. Природною властивістю людини, на думку вченої, є активність (усвідомлена, мало усвідомлена, неусвідомлена). Усвідомлена активність виступає як діяльність. А неусвідомлена й мало усвідомлена активність виступає як поведінка (Дрідзе, 1980: 25).

С. Смирнов виокремлює таку характеристику діяльності, як її соціальна і суспільно-історична природа. Самостійно відкрити форми діяльності з предметами людина не може, це відбувається за допомогою інших людей, які демонструють способи діяльності і залучають людину до спільної діяльності. Перехід від діяльності, що виконується у зовнішній (матеріальній) формі до діяльності індивідуальної (внутрішньої) і складає основну лінію інтеріоризації, в ході якої формуються психологічні новоутворення (знання, вміння, здібності, мотиви, настанови тощо) (Смирнов, 1995: 40–42). Отже, суб'єктність діяльності виражається в активності, впливу суб'єктного досвіду на процес діяльності.

Ураховуючи суб'єктно-об'єктні відносини, М. Каган визначив такі види людської діяльності (див. рис. 6).

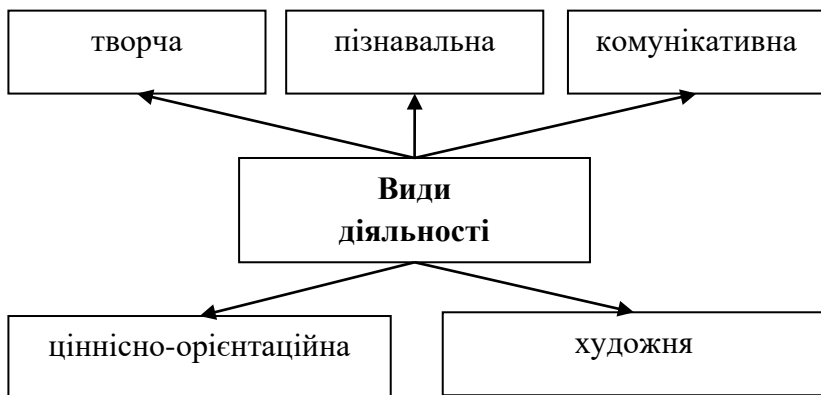

Рис. 6. Види діяльності (за М. Каганом, 1988: 53)

У руслі дослідження слугує вчення В. М'ясищева, який акцентував на «почутті задоволення від діяльності», на «елементі творчої радості, що викликається новим досягненням і є найбільш важливим емоційним і водночас революційним моментом у діяльності» (Мясищев, 1995: 320). Емоції – це діяльність оцінювання інформації, що надходить у мозок, про зовнішній і внутрішній світ, яку відчуття і сприйняття кодують у формі його суб'єктивних образів (Б. Додонов). Емоції і почуття, які висловлює дитина в процесі пізнання довкілля, проявляються в кожному вчинку і дії особистості. Для дитини старшого дошкільного віку ще характерна конкретно-образна форма мислення, саме тому все, що бачить навколо себе дитина, що відчуває від побаченого, вона намагається відобразити в малюнку, слові, грі. Тому чим більше дитина задіяна в різні види діяльності, тим краще й ефективніше вона засвоїть отримані знання (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Петровський, С. Рубінштейн та ін.). Суголосною з цим є думка І. Беха, який наголошує на тому, що всі психологічні особистісні утворення – якості, почуття,

цінності – залежать саме від сили емоційного переживання, від його емоційної напруги (Бех, 2008: 122). За словами вченого, «перетворені в результаті виховання емоції – це емоції, трансформовані в почуття (тобто такі, що набули сили, стійкості, змістовної спрямованості)» (Бех, 2008: 665).

Цінною є думка І. Беха, що «почуття радості, яке втілюється у відповідний вчинок, – осмислюється, усвідомлюється, а за вправління у різних моральних діях і узагальнюється, воно перетворюється в почуття гордості за себе» (Бех, 2003: 219). Водночас С. Рубінштейн застерігав, що емоції не повинні перетворюватися в основний регулятор діяльності. Адже відомо, що емоції впливають на сприйняття інформації, підтримують увагу, впливають на краще запам'ятовування. За словами вченого, особистість, яка задіяна в різні сфери діяльності, є більш розвиненою і значущою: «одним і тим актом творчої самодіяльності, створюючи і його, й себе, особистість створюється і визначається тільки коли є задіяною в її цілі» (Рубінштейн, 1989: 107).

Доведено, що оволодіння діяльністю охоплює такі три взаємопов'язаних між собою ознаки: ініціативу, незалежність, відповідальність. Людина усвідомлює себе як індивідуальність тоді, коли може здійснити діяльність за своєю ініціативою й уявити собі її наслідки. Діяльність у дошкільному віці реалізується тільки у спільному житті дитини з дорослими, у спілкуванні з ними і під їхнім керівництвом. Зміна змісту та форми цих взаємовідносин та місця дитини всередині них виступає об'єктивним джерелом зміни провідної діяльності і переходом до нового періоду соціального розвитку.

Визначальними умовами розвитку дитини є такі види діяльності (див. рис. 7):

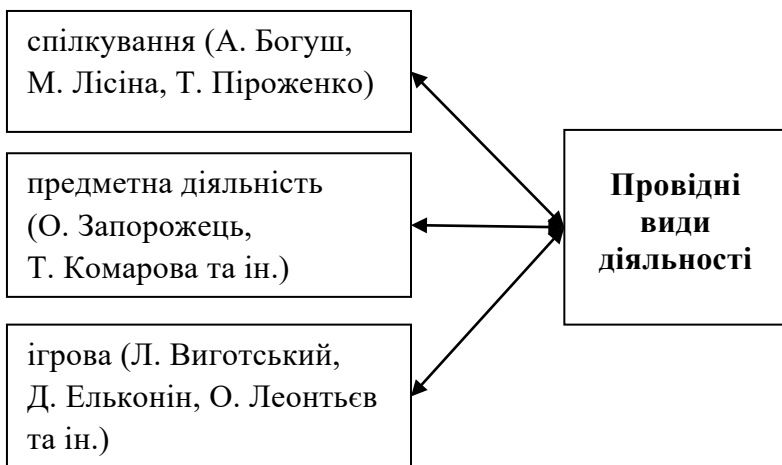

Рис. 7. Провідні види діяльності

Провідна діяльність виступає центром, навколо якого групуються нові види діяльності, зокрема і спілкування. З одного боку, спілкування – це самостійний вид діяльності, яка може прийняти статус провідної. А з іншого – спілкування складає невід’ємну частину будь-якої діяльності (М. Лісіна). Водночас діяльність дитини дошкільного віку не вичерпується тільки провідними її видами. Поряд із ними з’являються інші види діяльності, кожний із яких є певним внеском у психічний розвиток дитини. У віці з трьох до семи років засвоюються такі продуктивні види образотворчої діяльності дошкільника, як малювання, ліплення, аплікація, конструювання, побутова, а також мовленнєва, комунікативна, художня, театральна-ігрова діяльність. Усі види діяльності дитини супроводжує мовлення. У цьому зв’язку можна вести мову про інтеракцію мовленнєвої діяльності дитини з усіма іншими її видами.

У процесі різних за змістом і предметом художніх діяльностей мовленнєва діяльність в її естетичному аспекті виступає одним із найважливіших компонентів,

що пояснюється унікальною роллю мови та мовлення в життєдіяльності людини. Мовлення бере участь у всіх етапах творчого процесу: створенні задуму, пошуку способів його реалізації, спрямуванні, уточненні, стимулюванні творення, на контрольному етапі оцінки – у співвіднесенні одержаного результату із задумом.

Змістова характеристика художньо-мовленнєвої діяльності

Феномен «художньо-мовленнєва діяльність» є предметом численних наукових студіювань. Зокрема, фундаторами розробки концептуальної природи означеного феномена (в її історичній ретроспективі) були С. Тихеєва (1981), Є. Фльорина (1982), К. Ушинський (1948), у працях яких акцентовано на поняттях «живе слово», «художнє слово», які вчені розуміли як ефективний розвиток дитини засобами художньої літератури. Саме із цими поняттями вчені пов'язують виникнення терміна «художньо-мовленнєва діяльність», який інтегрує в собі два види діяльності – художню й мовленнєву. За словами Н. Ветлугіної, художня діяльність – спрямована на сприймання, пізнання й створення художнього образу з метою естетичного засвоєння світу, й безпосередньо пов'язана з різними видами мистецтва (Ветлугина, 1974: 48). Мовлення Л. Виготський (1999) визначав із позиції людської діяльності, її мотивованості, евристичності, соціальної та предметної зумовленості, як процес використання мови для спілкування у процесі будь-якої людської діяльності, як процес мовленнєвого спілкування. Оскільки мовленнєве спілкування здійснюється за законами певної (конкретної) мови, як цілісної системи фонетичних, лексичних, граматичних і

синтаксичних засобів і відповідних їм правил мовленнєвого спілкування, його можна розглядати як своєрідну і специфічну мовленнєву діяльність. Мовленнєва діяльність, на глибоке переконання Л. Виготського, є фундаментальною діяльністю людини й пронизує всі інші види діяльності.

Як зазначають учені (А. Богуш, Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Запорожець, С. Рубінштейн і ін.), мовлення залучено до всіх етапів творчого процесу: задум, спрямування, уточнення, реалізація й оцінювання. Художня й мовленнєва діяльність доповнюють одна одну: мовленнєва – збагачує творчі прояви дитини, а художня – впливає на загальний мовленнєвий розвиток за рахунок збагачення художнього, емоційно-чуттєвого досвіду.

В основі художньо-мовленнєвої діяльності простежується її міцний зв'язок із культурою, яка є необхідним середовищем, джерелом життєвої сили, загальної атмосфери, «всередині якої члени суспільства можуть дихати, жити і творити» (Геллнер, 1991: 92). З-поміж провідних аспектів культури виокремлюють:

❖ *національну мову*, що об'єднує представників усіх етносів певної культури і створює між ними єдність;

❖ *історичну спадщину*, яка допомагає створити єдині символи й орієнтири розвитку;

❖ *мистецтво*, що містить універсальну концепцію життя всієї нації (Deutsch, 1979: 301–305).

Привертають увагу думки О. Леонтьєва відносно того, що у спілкуванні мистецтвом людина бере участь у цьому спілкуванні (як творець, співтворець, реципієнт) як особистість, реалізуючи через квазіоб'єкт мистецтва не якийсь елемент знань про дійсність, а систему ставлень до дійсності (з урахуванням її емоційного переживання) (Леонтьєв, 2001: 329). Людина оперує в такому спілкуванні не соціально кодифікованими значеннями, а особистісними смислами. Науковець

аргументує роль мистецтва у становленні особистості: «воно начебто допомагає подивитися на себе не з боку, спостерігаючи за окремими якостями особистості, а на особистість як ціле в усій її повноті та комплексності її функціонування в суспільстві, у всьому розмаїтті її психічних властивостей. Учений наголошує на тому, що особливо важливим є той факт, що «відсторонення» в мистецтві є полігоном для розвитку емоційно-вольових, етичних, мотиваційних та інших аспектів особистості (Леонтьєв, 2001: 301–302, 330).

Цінними є слова О. Леонтьєва: «ми вчимося відчувати, бажати, «ставитись» до інших людей – саме через мистецтво. Воно саме те, на чому вчимося бути людьми» (Леонтьєв, 2001: 302). Цю ж думку реалізовував у своїй практичній діяльності В. Сухомлинський, який був переконливим у силі художнього слова на формування особистості дитини: «Нехай дитина відчуває красу і захоплюється нею, нехай в її серці і в пам'яті назавжди збережуться образи, в яких втілюється Батьківщина. Краса – це кров і плоть людяності, добрих почуттів, сердечних відносин» (Сухомлинский, 1973: 18). Ця ідея суголосна і в сучасних дослідженнях. Так, Г. Філіпчук стверджує: «Суспільне життя завжди потребуватиме культури – духовної, естетичної, етичної, громадянської, яка опирається на ґрунт світової і національної спадщини. За таких умов людські помисли і вчинки матимуть якісно інший, благородніший і гуманніший характер. Саме культурні цінності народжують та оберігають життя, формують ідеали і життєві смисли, творять любов до ближнього, народу і людського роду, рідної землі, природи, Батьківщини» (Філіпчук, 2017: 10). Ці положення вчених підтверджують тісний зв'язок художньої літератури із різними видами мистецтва, що і становлять сутність художньо-мовленнєвої діяльності.

Характеризуючи художньо-мовленнєву діяльність, науковці (А. Богуш, Л. Таллер, О. Ушакова, С. Чемортан, А. Шибицька та ін.) виокремлюють такі її риси:

- ❖ наявність структурних компонентів (сприймання, виконання, творчість);

- ❖ специфічні способи втілення художнього образу в мистецтві слова;

- ❖ реалізацію естетичної функції мовлення в кожному з видів художньо-мовленнєвої діяльності.

Феномен «художньо-мовленнєва діяльність» є результатом наукових студювань, зокрема: визначено концептуальну природу художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш), досліджено виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури (Л. Шкрєбтієнко), морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору (О. Кисельова), формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку (А. Богуш, О. Монке), виховання інтересу до змісту художнього твору (А. Просенюк), підготовка майбутніх вихователів до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (М. Батьо), до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності (О. Швець).

За А. Богуш, художньо-мовленнєва діяльність – специфічний вид діяльності, пов'язаний із сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійств, це продуктивно-естетична діяльність (музична, образотворча, конструктивна, що супроводжується образним мовленням та у процесі якої використовується різні жанри художнього слова (Богуш, 2006: 45). Отже, художньо-мовленнєва діяльність – це полікомпонентне

утворення, в якому вчена виокремила чотири складники (див. рис. 8).

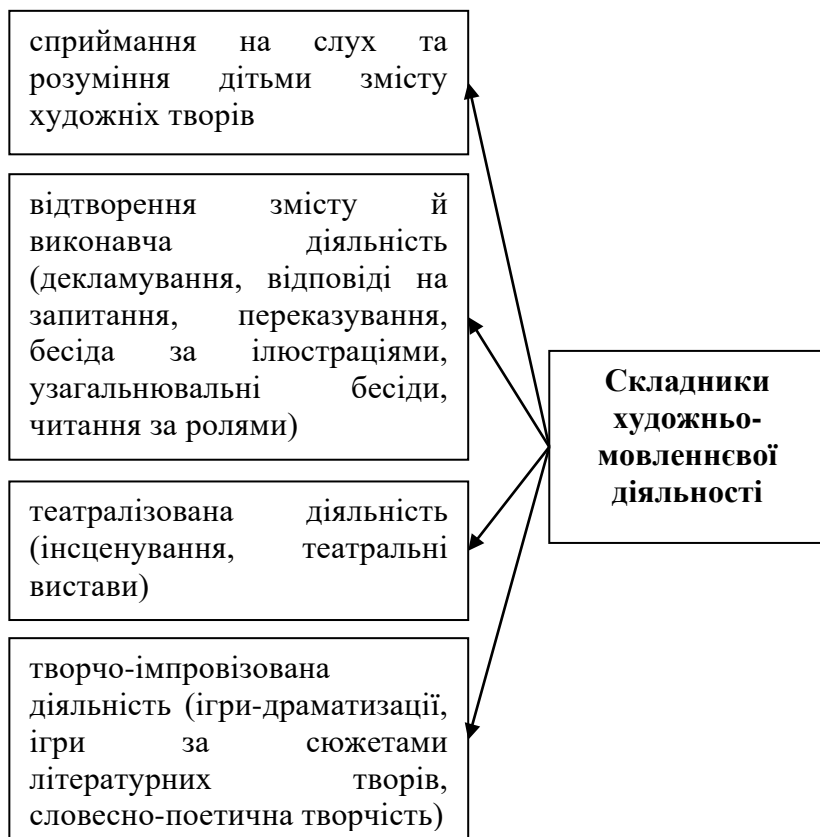

Рис. 8. Складники художньо-мовленнєвої діяльності (за А. Богуш, 2006: 45).

Водночас, на твердження Н. Гавриш, театралізована діяльність як компонент художньо-мовленнєвої діяльності дещо вибивається із загального ряду, адже, з одного боку, в ній відтворюються художні образи, враження, уявлення дітей, тобто це й є одна з форм відтворення, виконавчої діяльності; з іншого боку, в ній

відбувається творчий процес сюжетоскладання, народження театрального сценарію, який діти розігрують, отже, це одна з форм словесної творчості (Богуш, 2006: 170–171).

Об'єктом дослідження Л. Шкрєбтієнко виступило виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. У дослідженні автором визначено сутність феномена «вихованість патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку», що є результатом цілісного виховного впливу, спрямованого на збагачення уявлень у дітей про Батьківщину, її історичні і культурні надбання, які через емоційно-ціннісне ставлення до рідної країни, мотивацію на власну участь у практичних справах реалізуються у поведінці дітей (Шкрєбтієнко, 2019: 56).

Педагогічними умовами в дослідженні Л. Шкрєбтієнко обрано такі: змістове і методичне забезпечення процесу виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури; створення у закладі дошкільної освіти освітньо-виховного середовища, спрямованого на формування патріотичних почуттів; активізації взаємодії педагогів та сім'ї у вихованні патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури (Шкрєбтієнко, 2019: 154). Відповідно до визначених педагогічних умов ученою було розроблено програму «Виховуємо патріотизм», створено просторово-предметне поле патріотичної спрямованості (національний куточок, експозиції обрядового циклу, куточок мистецтв, народної казки тощо), для батьків організовано клуб «Виховуємо маленьких патріотів», який передбачав батьківські збори, залучення батьків до різних форм спільної діяльності з дітьми і вихователями. Важливим є висновок ученої щодо активізації всіх рівнів емоційної взаємодії дітей із літературним твором у вихованні патріотичних почуттів дитини:

- емоційна реакція від сприймання художнього твору;
  - емоційна оцінка вчинку персонажа;
  - емоційна ідентифікація з персонажем, набуття досвіду позитивних переживань й оцінок;
  - відтворення їх у власній поведінці
- (Шкробтієнко, 2019: 88).

Одним із провідних видів діяльності з морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку в дослідженні О. Кисельової було обрано художньо-мовленнєву (Кисельова, 2009). Учена визначає морально-етичну вихованість як сформовану в процесі морально-етичного виховання здатність свідомо відтворювати власну поведінку на засадах загальноприйнятих моральних якостей, норм і правил, адекватно оцінювати власну поведінку та поведінку однолітків, розуміти, доречно й адекватно використовувати в мовленні слова, що позначають морально-етичні категорії. Засобом було обрано український фольклор. О. Кисельовою у дослідженні схарактеризовано різні жанри дитячого фольклору, систематизовано їх відповідно до завдань: обізнаність із морально-етичними категоріями (дружба, повага, співчуття), виховання моральних якостей (ввічливість, гостинність, правдивість, чесність) і моральних норм (турбота про молодших, повага до інших, взаємодопомога). Ученою було доведено ефективність таких методів, як словесне змалювання героїв казок, порівняльний опис і відтворення дій героїв фольклорних творів; малювання за змістом фольклорних творів, проблемні морально-етичні ситуації, інсценізація творів українського фольклору морально-етичної спрямованості.

Художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку виступила об'єктом дослідження О. Монке, спрямованого на формування їхніх оцінно-

етичних суджень, під якими вчена розуміє висловлювання, в яких на основі аналізу процесу і результату діяльності (змісту художніх творів) стверджується або заперечується адекватність поведінки чи вчинку людини (героя художнього твору) морально-етичним нормам, що прийняті в суспільстві; це характеристика певного ставлення особистості до поведінки (чи окремого вчинку) іншої людини (героя художнього твору); розкриття мотивів, що спонукали дитину до вибору відповідної оцінки (Монке, 2002: 8). Ученою було застосовано такі методи, як літературні вікторини оцінного характеру, ігрові мовленнєві ситуації, уявлювані діалоги з героєм твору, розв'язання моральних задач. Заслуговують на увагу розроблені О. Монке казки «Країна Нечитайок просить допомоги», «Добровічлива країна». За результатами дослідження вчена дійшла висновку, що адекватність оцінно-етичних суджень дітей залежить від оцінної ситуації та об'єкта оцінки; активне вживання дітьми прислів'їв і приказок обумовлюється позитивними стимулами з боку виховательки.

У дослідженні А. Просенюк було задіяно художньо-пізнавальну діяльність, у процесі якої виховували інтерес до змісту художніх творів у дітей старшого дошкільного віку. Важливим є висновок ученої щодо залежності вихованості інтересу від літературного розвитку дітей, їх художньо-мовленнєвої діяльності. А. Просенюк визначає вихованість інтересу до змісту художнього твору як психолого-педагогічну характеристику особистості, що виявляє обізнаність у художній літературі, усталене бажання занурюватись у світ її образів, емоційно переживати дії і вчинки її героїв, наслідувати їм у власних діях (Просенюк, 2011: 7). Заслуговують на увагу запропоновані вченою віртуальні герої (Мудрості й Рідної мови), які спонукали дітей до співчуття, співпереживання, спільної радості герою

художнього твору.

У 2018 р. в Україні було захищено дисертаційні дослідження з проблеми підготовки майбутніх вихователів, зокрема: до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (М. Батьо), до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності (О. Швець). Так, О. Швець визначає поняття «підготовленість майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності дітей» як індивідуально-груповий результат професійної підготовки, що характеризується такими параметрами: оптимальністю щодо наявних суб'єкт-суб'єктних умов професійного навчання, реальною спроможністю до успішного провадження діяльності за професійним стандартом, практичною підготовленістю щодо виконання професійних завдань з організації та керівництва художньо-мовленнєвою діяльністю в умовах сучасного закладу дошкільної освіти (Швець, 2018: 7). Художньо-мовленнєву діяльність дитини вченою потлумачено як вид дитячої діяльності, яка інтегрує художню та мовленнєву діяльність (образотворчому мовленнєву, музично-мовленнєву, театральномовленнєву, літературно-мовленнєву) і спрямована на сприймання та розуміння, творче відтворення і виконання змісту різновидів художніх прозових та поетичних творів на заняттях і у вільний від занять час.

Зауважимо, що О. Швець запропоновано своє бачення сутності поняття «поетичний твір у закладі дошкільної освіти», яке вчена репрезентує як художній твір дитячої літератури із ритмізованою мовою для дітей дошкільного віку, літературний аналіз якого передбачає роботу із сукупністю поетичних засобів виразності та їхнє вдале поєднання (Швець, 2018: 8), що, по суті, віддзеркалює зміст поетично-емоційної компетенції,

визначеної А. Богуш (Богуш, 2006: 75). Заслужують на увагу запропоновані О. Швець сучасні форми роботи майбутніх вихователів із поетичними творами, як-от: Інстаграм, едьютеймент, інфотеймент, види скрайбінгу.

У дослідженні М. Батьо визначено поняття «готовність майбутнього вихователя до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей», яке вчена трактує як інтегроване новоутворення професійно-особистісної сфери майбутнього вихователя, що характеризується творчою спрямованістю його особистості, досвідом художньо-мовленнєвої діяльності, лінгводидактичною обізнаністю, ціннісним ставленням до дитячої творчості та мовлення й зумовлює успішність її організації в роботі з дітьми старшого дошкільного віку (Батьо, 2018: 10).

Погоджуємось із трактуванням М. Батьо поняття «художньо-мовленнєва діяльність», яке вчена розуміє як макродіяльність, у якій мовлення – один із засобів виразності різних видів мистецтва й засіб художнього освоєння та осмислення навколишнього світу. Водночас, зауважимо, що вчена, на відміну від традиційного розуміння синтезу художньо-мовленнєвої діяльності, виокремлює в ній ще й ігрову макродіяльність (Батьо, 2018: 15). У дослідженні М. Батьо доведено ефективність використання таких методів, як моделювання, проєктування, концептуальні карти, інтервізії, робота з текстами діяльнісного дослідження, що сприяло набуттю студентам уміння моделювати різні траєкторії розвитку художньо-мовленнєвої діяльності дітей.

Визначення вченими сутності феномена «художньо-мовленнєва діяльність» презентовано в таблиці:

автор	джерело	визначення феномена «художньо-мовленнєва діяльність»
А. Богуш	Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. / Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006.304 с. С. 45.	специфічний вид діяльності, пов'язаний із сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійств, це продуктивно-естетична діяльність (музична, образотворча, конструктивна, що супроводжується образним мовленням та у процесі якої використовується різні жанри художнього слова
О. Швець	Швець О. В. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.04.	вид дитячої діяльності, яка інтегрує художню та мовленнєву діяльність (образотворчо-мовленнєву, музично-мовленнєву, театральномовленнєву, літературномовленнєву) і спрямована на сприймання та розуміння, творче відтворення і виконання змісту різновидів художніх прозових та поетичних творів на

	Рівненський держ. гуманіт. ун-т, Рівне, 2018. 22 с. С. 8.	заняттях і у вільний від занять час
М. Батьо	Батьо М. З. Підготовка майбутнього вихователя до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.04. ДЗ Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Старобільськ, 2018. 20 с. С.15.	макродіяльність, у якій мовлення – один із засобів виразності різних видів мистецтва й засіб художнього освоєння та осмислення навколишнього світу. Водночас, зауважимо, що вчена, на відміну від традиційного розуміння синтезу художньо-мовленнєвої діяльності, виокремлює в ній ще й ігрову макродіяльність

Отже, як засвідчив аналіз сучасних досліджень, художньо-мовленнєва діяльність є одним із найулюбленіших способів творчо-мовленнєвого самовираження дітей; застосування різних її видів дозволяє реалізувати художньо-мовний потенціал жанрового розмаїття літературних творів.

У працях сучасних українських дослідників наголошується на значенні художньої літератури у формуванні загальнолюдських й патріотичних цінностей особистості дитини (А. Богуш, Н. Гавриш, А. Гончаренко, О. Кисельова, О. Ковшар, Є. Лукіна, О. Монке, К. Назаренко, О. Трифонова та ін.), оскільки художні

твори насамперед впливають на почуття та емоції дитини, яка у процесі слухання і сприйняття твору переживає за героїв, їхні вчинки. На глибоке переконання А. Богуш, найважливішим джерелом розвитку дитини дошкільного віку є художнє слово (художня література для дітей та усна народна творчість). Виховна та художня цінність цього виду мистецтво, як зазначає вчена, зумовлена специфікою втілення у ньому художніх образів, мовних засобів виразності, адже мова літературного твору є найкращою формою літературного мовлення, яку діти прагнуть наслідувати. Концептуальними є такі положення вченої:

- прилучення дітей до краси художнього слова сприяє збагаченню їхнього лексичного запасу;
- точність мовлення можна розглядати як оптимальне слововживання, тобто вміння добирати такі слова, які найкраще передають зміст висловлювання;
- художній аналіз твору підводить дітей до заглиблення у зміст слова (Богуш, 2008: 4).

На думку О. Монке, входження дитини дошкільного віку у барвистий світ української літератури – явище не просте, це не тільки засіб отримання інформації, а й середовище спілкування, самопізнання, збагачення знаннями про життя та долі різних людей, і, звичайно, запозичення певних рис характеру та копіювання стилю поведінки (Монке, 2015).

А. Гончаренко вважає, що художнє слово сприяє розвитку емоційної чутливості дошкільника, збагаченню його життєвого досвіду, внутрішнього світу, розширення уявлень про стани людей, тварин, встановленню причинно-наслідкових зв'язків між різними проявами поведінки, а як результат – формування позитивного образу іншого і самого себе, гуманістичних цінностей та природоцільної поведінки (Гончаренко, 2015).

Українська традиція виховання ґрунтується на культурно-історичному й духовному досвіді народу, чільне місце з-поміж яких посідає усна народна творчість, яка виступає важливим інформаційним каналом передавання дитині морально-етичних, громадянських і патріотичних цінностей та норм. Виховний потенціал українського фольклору розкрито у працях як класиків педагогіки (Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, так і сучасних учених (А. Богуш, В. Буряк, Н. Гавриш, Г. Довженок та ін.). Учені одностайні в тому, що усна народна творчість є джерелом набуття дитиною культурно-соціального досвіду, засвоєння загальнолюдських, патріотичних норм і цінностей. Фольклор є виразником історичної народної пам'яті, акумулює в собі багатовіковий досвід попередніх поколінь. Сутність народної педагогіки задекларована у прислів'ях, приказках, казках, билинах, легендах, спрямованих на виховання підростаючого покоління на кращих зразках та ідеалах рідного народу. Саме у цих творах, як слушно зауважують учені (В. Пропп, Ф. Колесса), закодована ментальність українців: щирість, гостинність, розум, мужність, відвага, працьовитість, готовність захищати рідну землю. В. Буряк називає фольклор надзвичайним потужним інформаційним джерелом й наголошує на тому, що його «інформаційна наповненість свідчить про існування свідомості на «прарівні», а це – наявність первинних кодових знаків пам'яті. Фольклор обіймає всі інформаційні горизонти менталітетного «Я», що репрезентує систему українська душа» (Буряк, 2007: 17).

Важливу роль у формуванні моральних і патріотичних почуттів відіграють народні казки, специфіку яких розкрито у працях О. Величко, І. Денисюк, М. Дмитренко, Л. Дунаєвська, В. Сухомлинський, Л. Фесенко та ін. На глибоке переконання В. Сухомлинського,

казка – невичерпне джерело патріотичного виховання уже тому, що вона створена народом. «Створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення... Казка – це духовне багатство народної культури, пізнаючи які дитина пізнає серцем рідним народом» (Сухомлинський, 1977: 177). Учений наголошував на постійному використанні казок у розвитку патріотичних почуттів дитини, її мовленнєвого розвитку, виконанні творчих завдань за змістом народних казок. Цю думку підтримує Л.Фесенко, яка вважає, що українська народна казка сприяє формуванню моральних цінностей, патріотичних почуттів, виховного ідеалу. Ідеал для дитини – це її прагнення до того, якою хоче бачити себе у майбутньому. Такий ідеал дитина може зустріти під час слухання народних казок («Котигорошко», «Котик і Півник», «Кирило Кожум'яка»), в яких оспівуються такі цінності, як чесність, хоробрість, волелюбність, вірність тощо.

Важливою є думка вчених (М. Бахтін, В. Мовчан, О. Семашко й ін.), які наголошують на тому, що у художньо-образному тексті віддзеркалений реальний світ із його реальною постаттю – людиною, світ різноманітних словесних образів конкретних предметів і явищ, які створюються для безпосереднього впливу на аналізатори людини з метою викликати конкретно-чуттєві реакції і чуттєву оцінку художньої дійсності, відбитої у словесних образах. Ця теза вчених відбита в українських народних казках, в яких персонажі зображені реально: виконують щоденні господарські справи, розважаються, спілкуються, що дозволяє дітям максимально сприйняти їх як реальних людей і зробити певні висновки з їх вчинків, зрозуміти їх, наслідувати, вчитися на їхніх помилках. От «Півник поніс колосочок дідові, а Курочка

маківочку бабі. Дід узяв той колосочок змолотив, провіяв і проніс до млина молотити... Привіз бабі борошна, а баба тим часом, витрусила маківочку, напекла пирогів...» (Українські казки, 1992: 58). Поведінку казкових персонажів, їх взаємодію, способи розв'язання конфліктів, соціальні ролі, мовленнєві висловлювання дитина наслідує і відтворює у власній практичній діяльності.

Окремий пласт українського фольклору становлять легенди й перекази, в яких відображуються зокрема героїзм і відвага козаків, яких наділяють такими притаманними для українця якостями: сміливість, відважність, хоробрість, із розвиненим почуттям патріотизму, розумінням найвищої цінності – волі, що закріпилися на генетичному рівні. З легенд і переказів дитина дізнається про звичаї, обряди козаків, їхнє ставлення до свободи, військового життя, Батьківщини («Богатирі», «Як Довбуш дістав силу», «Ой, Морозе-Морозенко», легенда «Про запорізьких козаків»).

Слушною є думка вчених (І. Головка, З. Друзь, Е. Пелешок, Р. Abbs та ін.), що дитина, слухаючи легенди, перекази героїчного змісту, починає на рівні дитячого світосприйняття порівнювати вчинків героїв із власною поведінкою на основі засвоєних нею морально-етичних уявлень, емоційних вражень за аналогією із власним почуттєвим і практичним досвідом.

Як зауважують (А. Богуш, Н. Лисенко), важливе значення має обізнаність дитини із легендами, повір'ями в ознайомленні з історичними піснями, адже, за словами науковців, вони допомагають краще зрозуміти їх зміст, ознайомити з козацьким періодом в історії держави, з національними героями – борцями за волю і незалежність народу (Богуш, 2002: 116). Саме тому вчені радять для формування історико-краєзнавчих уявлень використовувати історичні пісні для посилення

емоційного потенціалу дитячих уявлень, наприклад: «Засвистали козаченьки», «Чи не той то хміль», «Ой, на горі, та й жєнці жнуть», «Максим козак Залізняк» тощо. Суголосною з цим є думка І. Газіної, яка вважає, що у старшому дошкільному віці діти із задоволенням слухають українські народні пісні, які ознайомлюють їх із побутом українського народу; козацькі пісні, які залучають їх до історії рідного краю, викликають захоплення силою, красою козаків, викликають бажання стати такими ж захисниками своєї Батьківщини. Глибокі почуття викликають у дітей народні думи та історичні пісні, через які вони дізнаються про такі якості, як любов до рідної землі, мужність, воля до перемоги (Газіна, 2008).

Отже, тексти різних жанрів художньої літератури це насамперед мистецтво слова, яке втілюється в художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку за змістом художніх творів.

Аналіз праць учених дозволив констатувати, що художньо-мовленнєва діяльність може виступати ефективним засобом мовленнєвого розвитку, формування національно-патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Художньо-мовленнєву діяльність розглядаємо як специфічний вид діяльності, пов'язаний зі сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту творів національно-патріотичної спрямованості в різних видах мистецтва (образотворче, музичне, літературне, театральне), інтегровальним домінуючим засобом яких виступає мовлення (А. Богуш, М. Батьо, Н. Гавриш).

Вплив дитячого фольклору на розвиток мовлення дітей

У науковій літературі вживаються терміни «народна творчість», «народна словесність», «народна поетична творчість», «усна народна творчість» і фольклор. Найуживанішим у сьогоденній практиці є поняття «фольклор».

Фольклор – це народна творчість, у якій «художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язані з їхнім життям і побутом» (Гусев, 1967: 15).

Народна поетична творчість є невичерпним джерелом виховання і навчання дітей дошкільного віку. У ній відбивається життя народу, його звичаї, обряди, саме через неї діти засвоюють народну мову.

Григорій Савич Сковорода
(1722 – 1794 рр.)

Значний вплив на розвиток української культури мав Г. Сковорода. Його вірші, притчі, пісні, байки, діалоги і трактати пройнято духом українського народу. З них дізнаємося про традиції, звичаї, побут українців у минулому. Г. Сковорода був твердо переконаний у тому, що кожна людина повинна поважати свій народ, у дітей потрібно виховувати почуття кровного зв'язку з рідним народом, щоб вони усвідомлювали себе його часткою. Для цього потрібно давати дітям знання з історії рідного краю, його культури, про його мову, звичаї, спосіб життя.

Г. Сковорода засуджував тих, хто був байдужим до

народної творчості, зневажливо ставився до мови свого народу, цурався її. На його думку, вивчаючи звичаї, традиції, побут свого народу, дитина навчається й рідної мови. Адже кожен предмет, кожне явище називаються словом рідної мови.

Слушними є слова Г. Сковороди щодо мовлення, які він написав у листі до С. Тевяшова: «Ми бачимо, що мова така ж сама, як життя, а життя таке, яким його підказує серце» (Сковорода, 1992: 250). Отже, на переконання Г. Сковороди, до рідної мови треба ставиться так, як і до власного життя. Якщо людина шанує своє життя, то вона мусить шанувати і свою мову, вивчати її, а не зневажати. В умовах сьогодення ці вказівки мають надто велику значущість.

**Олександр Васильович
Духнович
(1803 – 1865 рр.)**

Одним із перших, хто створив в Україні підручник з педагогіки, в якому широко представлений український фольклор, був О. Духнович. Особливу увагу привертають художні твори вченого-педагога, серед яких знаходимо і твори для дітей-дошкілят, що були зібрані в окремий розділ «Маленьким соколятам».

У ньому автор подає байки, вірші, які, на нашу думку, відіграють не тільки виховну, пізнавальну, а й повчальну роль. Так, скажімо, прослухавши вірш «Жаба», діти не тільки дізнаються про життя тварин, про їхню поведінку, а й запам'ятовують народні образні вирази, збагачують свій словник. Деякі з творів стали навіть народними піснями, які, на думку О. Духновича, мають вагоме значення, «песни народня, бо великую приносят пользу; человек чувствует

лучше власное, нежели чужое, возбуждается в нем дух народолюбця» (Духнович, 1857: 59). Учений вважав, що саме в народних піснях, які в минулому називалися «співанками», зібрано «найбільше народности сукровище» (Духнович, 1993: 227), в цих піснях розповідається про історію людства, древні звичаї, ігри.

О. Духнович наголошував на тому, що дитина, вивчаючи народні пісні, пізнає не тільки словесність, народну мову, а й «самого духа народу» (Духнович, 1993: 228). Надто велике значення у вихованні дошкільників учений надавав рідній мові. Зауважимо, що всі твори для народу вчений писав лише народною мовою. О. Духнович відстоював думку про те, що не можна людині зневажати рідну мову, свій народ. З цієї причини, вчений наголошував на тому, щоб батьки, вихователі, особливо вчителі виховували в дитини повагу до рідної мови: «учителю також де на совісті да будет, чтобы в дітях народолюбіе возбудил и в сердца їх заскіпил любов к своей народности» (Духнович, 1993: 205). На сучасному етапі актуальними є поради О. Духновича щодо залучення дітей до традицій національної культури та вивчення українського фольклору.

**Костянтин
Дмитрович Ушинський
(1823 – 1870 рр.)**

Провідне місце посідає питання щодо використання фольклору в процесі навчання дітей рідної мови у працях К. Ушинського. Педагог упевнився, що усна народна творчість має величезну силу в процесі розвитку мовлення дітей, адже саме у фольклорі живе народне слово, значення якого у формуванні людини важко

переоцінити. Мова кожного народу створена самим народом і саме з нього лине чудова народна пісня, з якої, на думку К. Ушинського, «черпають своє натхнення і поет, і художник, і музикант; чути влучне, глибоке слово, в яке з допомогою науки і дуже розвиненої мислі, вдумуються філолог і філософ і дивуються глибині та істині цього слова» (Ушинський, 1968: 326).

К. Ушинський зазначає, що в народній творчості відбивається не тільки природа рідної країни, а й «уся історія духовного життя народу», його звичаї, обряди і все це зберігається у фольклорі – у спадщину потомкам, «весь слід свого духовного життя народ зберігає в народному слові» (Ушинський, 1968: 327-328).

На переконання К. Ушинського, вивчаючи усну народну творчість, дитина засвоює і рідну мову «легко й без великих зусиль» (Ушинський, 1968: 329), вона засвоює не лише слова, сполучення їх та видозміни, а й безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку й філософію мови, – і засвоює легко й швидко, за 2-3 роки стільки, що й половини того не може засвоїти за 20 років старанного й методичного навчання. Такий є цей великий народний педагог – рідне слово» (Ушинський, 1968: 329–330). Педагог уважав, що народна мова вводить дитину в народні вірування, в народну поезію, у фольклор.

За К. Ушинським, рідне слово найяскравіше виражено в народному фольклорі, до якого, за словами педагога, треба залучати дітей ще з раннього віку. Саме тому педагог у книзі «Рідне слово» вмістив народний фольклор: 366 прислів'їв, 62 загадки, 51 баєчку і жарг, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, кілька власних оповідань, які є близькими до народних. Цілком слушним є висновок К. Ушинського відносно того, що усна народна творчість неодмінно впливає на емоційний стан дитини. Адже під час читання народних творів у

дитини розвивається смак, розуміння краси образної народної мови.

Особливе значення К. Ушинський надавав таким жанрам усної народної творчості, як: прислів'я, приказки, байки, загадки, скоромовки, які, за його словами, є для дитини «найкращими мовними вправами» (Ушинський, 1968: 128-129).

*Ізмаїл
Іванович Срезневський
(1812 – 1880 рр.)*

Привертають увагу погляди І. Срезневського щодо усної народної творчості. Він писав: «Углядімось у мову пісень, казок, прислів'їв народних, і ми побачимо свободу і живе розмаїття виразів зі всією ймовірною пристрасті до деяких *улюблених*» (Срезневський, 1986: 111). Саме фольклорним творам як засобу навчання мови

І. Срезневський надавав перевагу.

У дослідженнях І. Срезневського усна народна творчість українців слугувала матеріалом для укладання збірки «Запорізька старовина», яка сьогодні є унікальним скарбом знань про одну із сторінок історії українського народу: 39 українських історичних пісень і дум із доповненням окремих варіантів, авторські коментарі історико-джерелознавчого змісту, складені І. Срезневським на основі описів важливих епізодів з історії України XVI-XVII століть. У 1832 році автор відвідав місця, де знаходилася Запорізька Січ. Він слухав бандуристів, записував пісні, думи. У передмові до «Запорізької старовини» І. Срезневський пише: «Видаючи у світ моє зібрання пісень і дум, я маю на увазі надати послугу, хоч і маловажливу, не тільки

любителям народної поезії, але переважно тим, хто зацікавлений знати старовину запорізьку – побут, звичаї, подвиги цього народу воїнів» (Срезневський, 1833: 5). На погляд І. Срезневського, народні пісні та думи, що ввійшли до «Запорізької старовини» – це твори, в яких досить яскраво відбивається мелодика народної поетики, а звідси і мови, саме тому вони сприяють розвитку мовлення в дітей (Срезневський, 1833).

Слугують на увагу поради І. Срезневського щодо збирання народного фольклору. Відтак, учений зазначав: «Записувати всі пам'ятки потрібно не тільки дослівно, не підмінюючи слів і виразів ні для повноти, ні для краси фраз, але й цілком відповідно з вимовою народною, не випускаючи з уваги те, що деяка пісня, прислів'я, казка занесена з одного краю в інший і зберігає – у протилежність до загального говору народу – місцевий колорит нареччя того краю, з якого винесена» (Срезневський, 1852: 3). Як нам убачається, ці рекомендації І. Срезневського щодо збирання фольклорних творів і використання їх у процесі навчання дітей рідної мови є слушними в умовах сьогодення.

Іван Якович Франко
(1856 – 1916 рр.)

створив цілу низку поетичних творів для дітей «Коли ще звірі говорили» тощо.

Привертають увагу рекомендації І. Франка щодо використання українського фольклору як засобу навчання дітей рідної мови. Серед жанрової різноманітності фольклору І. Франко особливо виділяв казку. Адже саме вона зачаровує дитину рідним словом, народними образними висловами, красою української мови. За їх мотивами І. Франко

Не менш важливу роль у вихованні дітей відіграють байки. За висловом І. Франка, байки – це «старе народне добро» (Франко, 1979: 74). На його думку, вони більше пристосовані до дітей віком від 6 до 12 років. Байки виховують у дітей основні риси людської гідності – чесність, доброзичливість, щирість, «розбуджують їхню цікавість та увагу до явищ природи» (Франко, 1979: 74), і найголовніше, за І. Франком, байки змушують дитину «прислухатися її таємної мови, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі й прослідкувати її великі задатки» (Франко, 1979: 74). Отже, І. Франко, як і його попередники, акцентував увагу на тому, що саме через фольклор дитина вивчає народну словесність, опановує рідним словом.

***Софія Федорівна Русова
(1856 – 1940 рр.)***

На думку С. Русової, рідна мова – це могутній засіб загального розвитку дитини, адже саме рідна мова залучає дітей до народних звичаїв, усної народної творчості: «заговоріть до дитини в дитячому садку її рідною мовою, розкажіть їй народну казку, побачите, як заблищать її оченята, як забалакає щиро й вільно дитячий язик...» (Русова, 1996: 187).

На твердження вченої, дитина, яка мусить виростати на користь своєму народові – має знати мову його й на ній висловлювати свої думки, свої мрії й почуття.

С. Русова розглядає рідне слово як джерело неповторного, національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема специфіка її художньо-образного осмислення. Саме тому провідне місце в розвитку мовлення дитини займає народний фольклор. За вченою, народний фольклор: казки, приказки, загадки, легенди –

усе це багатий матеріал задля ілюстрації початкового навчання, вони низкою яскравих перлинок обгорнуть перші кроки виховання дітей у дитячому садку, викличуть до роботи її фантазію. Ця увага до національної поезії, за словами вченої, утворить у серці дитини поважні відносини до рідної мови, народної творчості (Русова, 1918: 50-51).

С. Русова вважала, що дитину завжди повинна оточувати усна народна творчість: легенди, казки, народні пісні, вірші народних поетів – усе це має оточувати дитину, утворювати національно-естетичну атмосферу, природно прив'язувати дитину до рідного терену (Русова, 1918).

Привертають увагу поради С. Русової щодо використання усної народної творчості: користуватися народною літературою: казками, піснями, старовинними оповіданнями, поемами, легендами, історичними піснями; спочатку краще вживати свій рідний народний матеріал, а потім брати із чужої народної поезії... (Русова, 1918: 112-113); вихователям самим збирати народний фольклор, і «розкладати по добах року» (Русова, 1918: 236); вивчати пісні композиторів, що творили на народному ґрунті.

*Єлизавета Іванівна
Тихеева
(1867 – 1943 рр.)*

Розглядаючи шляхи розвитку мовлення дитини, Є. Тихеева зазначає, що слово, пов'язане з наочним уявленням, повинно сприйматися слухом дитини, «вона повинна його вимовити правильно і зберегти в пам'яті» (Тихеева, 1967: 10).

Матеріалом із розвитку мовлення дітей, на думку педагога, є фольклорні твори: «великого значення набувають

твори усної народної творчості: народні пісні, забавлянки, утішки як за змістом так і за формою більше дотримуються тих вимог, які відповідають віковим особливостям дитини» (Тихеєва, 1967: 146). За Є. Тихеєвою, ці вимоги є такими:

- простота і чіткість ритму;
- стислість самого вірша і окремих рядків;
- простота і ясність знайомих дітям образів;
- відсутність описового та споглядального моментів при яскраво виявленій дійсності (Тихеєва, 1967: 146).

Є. Тихеєва визначила низку методичних порад щодо використання фольклору в процесі розвитку мовлення дітей. Так, на її думку, фольклорні твори треба уважно добирати, класифікувати за змістом і віком дитини і постійно застосовувати в роботі з дітьми як зразки «образної народної мови» (Тихеєва, 1967: 119].

**Василь Олександрович
Сухомлинський
(1918 – 1970 рр.)**

Народна мудрість стала одним із найважливіших джерел педагогічної творчості В. Сухомлинського, педагогіка якого орієнтована на виховання в дітей відданості Батьківщині, любові до рідної матері, батька, рідних, рідної мови тощо.

У процесі практичної освітньо-виховної роботи В. Сухомлинський використовував перлини народної творчості – казки, прислів'я, легенди, бувальщини, прикмети, гумористичні етюди та мініатюри. Духовне багатство особистості, на думку вченого, – це насамперед частина духовного багатства нації. В. Сухомлинський рішучим образом вимагав дбайливого відношення до духовних скарбів

народу, найважливішими з яких він уважав традиції виховання дітей і молоді.

Значне місце в педагогічній спадщині В. Сухомлинського належить розвитку рідного мовлення, оскільки мова є формою збереження і творення національної духовності дитини. Із-поміж засобів впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань, учений виділяв красу і велич, силу і виразність рідного слова (Сухомлинський, 1977 (а): 202). За його словами, слово пробуджує у маленької дитини почуття людини – глибоке переживання того, що поруч зі мною людина зі своїми радощами, печалями, інтересами й потребами (Сухомлинський, 1977 (а): 315).

На думку В. Сухомлинського, виховання чутливості до слова та його відтінків – одне з передумов гармонійного розвитку особистості. Педагог наголошує на тому, що цю чутливість можна відпрацювати лише тоді, коли людина буде розуміти, усвідомлювати й відчувати гру словами – його внутрішнє змістове багатство, емоційне й виразне забарвлення (Сухомлинський, 1977 (а): 508).

У праці «Рідне слово» В. Сухомлинський наголошував на тому, що мова це матеріальне висловлення думки і дитина лише тоді знатиме її, коли разом зі змістом сприйматиме яскраве емоційне забарвлення, живий трепет музики рідного слова, оскільки, на думку вченого, без переживання краси слова розум дитини не може збагнути потаємних граней його змісту (Сухомлинський, 1977 (а): 184).

У процесі спостереження за розвитком мовлення своїх вихованців педагог упевнився, що чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до вивчення мов інших національностей, тим активніше сприймає серце красу і

велич рідного слова (Сухомлинський, 1977 (а):201-202). Ось чому на заняттях учений домагався насамперед того, щоб діти відчували красу мови, ввічливо ставилися до слова, дбали про її чистоту, емоційність, виразність.

Отже, як бачимо, В. Сухомлинський керувався бажанням зберегти мовне різнобарв'я рідного слова для майбутніх поколінь, виховати, починаючи ще з молодших громадян повагу до рідного слова. Педагог радив орієнтуватися на мовні зразки із фольклору, народні поетичні вислови, що відрізняються відтінками думок і почуттів, емоціональним забарвленням, тим самим впливають на мовленнєву культуру дитини (Сухомлинський, 1985: 182). Зазначимо, що всі ці завдання вчений пов'язував із фольклором, культурою, традиціями, звичаями і обрядами українського народу.

**Мирослав
Гнатович
Стельмахович
(1934 – 1998 рр.)**

М. Стельмахович уперше виокремив таку галузь етнопедагогіки, як народна дидактика. Заслуга народної дидактики, за вченим, є в тому, що вона передає кожному поколінню знання, які нагромадив народ за свою довговікову історію.

Кожний майбутній громадянин має засвоїти певну суму знань, умінь і навичок, і серед них у поле зору народної дидактики, як уважав М. Стельмахович, потрапляє насамперед засвоєння рідної мови. Адже саме через рідну мову входить дитина у сферу людського спілкування, через мову усвідомлюється пізнання довкілля й духовний розвиток особистості. Тому й учіння дитини починається з вивчення рідної мови. На думку вченого, дитина, засвоюючи «материнську» мову, водночас

ознайомлюється з усною народною творчістю, фольклор, – як зазначає вчений, – «це не тільки засіб розвитку мовлення, а й активний поширювач знань з історії народу» (Стельмахович, 1985: 228). Виходячи з того, що вдосконалення мовлення триває впродовж усього життя людини, народна дидактика виробила свій погляд на мову як на динамічну систему, яка не виникає одразу, а формується поступово. Таке трактування проблеми, на глибоке переконання М. Стельмаховича, «цілком закономірно привело до практичного її втілення у створення дитячої мови як першого, підготовчого етапу на шляху мовного розвитку дитини», за словами вченого, дитяча мова є «основним словесним засобом народної дидактики» (Стельмахович, 1985: 245), який допомагає дитині пізнавати довкілля, опановувати рідну мову. Саме тому найціннішим засобом у мовленнєвому розвитку дитини є дитячий фольклор (лічилки, скоромовки, дражнилки, мирилки тощо), який, на думку вченого, має не тільки «високу педагогічну ефективність», а й «значно прискорює мовний розвиток дитини» (Стельмахович, 1985: 247). Учений наголошував на тому, що слухання й переказування народних казок, легенд, оповідань, запам'ятовування прислів'їв та приказок, вживання афоризмів, декламування дитячих поезій і виконання пісень, відгадування загадок тощо – це чудові уроки рідної мови.

Отже, аналізуючи праці педагогів, можна констатувати, що всі вони у процесі навчання дітей рідної мови надавали перевагу саме творам народного фольклору.

Сучасні науковці (А. Богуш, В. Кононенко, Н. Лисенко та ін.) також розглядали питання щодо використання фольклору під час навчання дітей рідної мови. Так, слушними є поради А. Богуш і Н. Лисенко щодо використання усної народної творчості у процесі розвитку мовлення дітей. Учені наголошують на тому, що

використовувати фольклорні твори треба вже з перших місяців життя дитини, коли вона лежить у колисці і чує ніжні мелодії колисанки, що наспівує їй мати (Богущ, Лисенко, 2002: 9). Саме в цих дитячих творах, зазначає А. Богущ, містяться мовленнєві моделі дитячої мови: ляля, жита, гам, киця та ін. Вони є своєрідним фондом народної дитячої лексики, в цих творах зустрічається чимало звуконаслідувальних слів, які стимулюють мовлення дитини, полегшують її спілкування з дорослими.

У період сензитивного засвоєння мови, коли дитина замінює полегшуючі та звуконаслідувальні слова правильною лексикою рідної мови, починає опановувати рідну мову, А. Богущ і Н. Лисенко рекомендують пропонувати дітям найкращі зразки народної мудрості – малі фольклорні жанри: колисанки, забавлянки, утішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки. Адже саме вони «легкі для наслідування, водночас, вводять дитину у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей, традицій, звичаїв» (Богущ, Лисенко, 2002: 11–12).

На твердження А. Богущ, малята із задоволенням слухають народні фольклорні твори, вони приваблюють малюків своїм емоційним змістом і змушують прислухатися до звучання рідної мови, збагачувати дитячий словник народними виразами, і це не випадково, «адже всі вони містять надзвичайну образність рідного слова» (Богущ, Лисенко, 2002: 14). Упродовж дошкільного віку вчені радять використовувати у спілкуванні з дітьми прислів'я, приказки, примовки і зазначають, що вихователю слід домагатися, «щоб ці народні перлини стали надбанням дитячого активного словника».

На думку В. Кононенка, важливим елементом виховного процесу є звернення до традиційного українського ідеалу – людини високих моральних якостей, якій притаманні кращі риси національного

характеру, котра знає і шанує рідну землю, народну мову. Досягти цього українського ідеалу можна, на погляд ученого, за допомогою усної народної творчості, яка є невичерпною скарбницею етномовних елементів. Це пісні, думи, легенди, казки, колядки, щедрівки, гаївки, коломийки, обрядова поезія! «Цей багатоярусний, виключно різноманітний матеріал включає настільки великий шар українського лексикону, настільки насичений етнологічним матеріалом, що його опрацювання науковцями і педагогами (філологами, істориками, географами, етнографами, краєзнавцями, релігіє знавцями) відкриває перспективи нового бачення цих незліченних багатств, і передовсім у встановленні їхньої етнічної мовної основи» (Кононенко, 1995: 8–9).

Отже, серед шляхів розвитку мовлення дітей дошкільного віку слугує на увагу український дитячий фольклор, а саме: забавлянки, утішки, колискові пісні, лічилки, скоромовки, мирилки, заклички тощо (див. рис. 9):

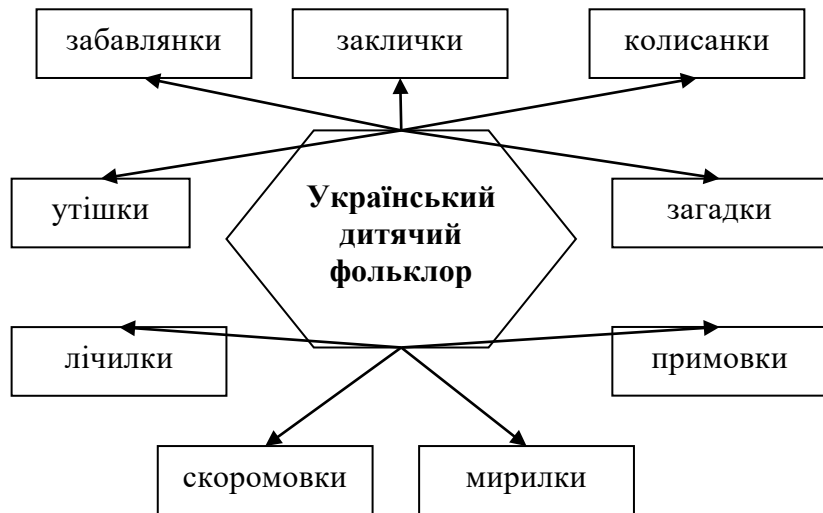

Рис. 9. Жанри українського дитячого фольклору

Термін «дитячий фольклор» з'явивсь у фольклористиці у 20-х роках 20 ст. Зібрано багато текстів цього специфічного виду творчості. Г. Виноградов, який першим почав широко вживати цей термін, наголошував, що до дитячого фольклору належать твори, складені самими дітьми, а також поезія пестування (невеликі ліричні твори, які примовляють дорослі, пестуючи дітей). Дещо пізніше до цього виду словесності долучили колискові пісні (хоч дехто з учених (Г. Лозко та інші) відносять їх до родинно-побутової лірики). Крім того, деякі жанри народної словесності, що побутували в середовищі дорослих, утративши своє первісне утилітарне призначення і сакральне значення, у дещо видозмінену, спрощену вигляді перейшли у сферу дитячого фольклору.

Дослідники (В. Бойко, Л. Кіліченко, П. Лещенко, І. Проценко та ін.) поділяють дитячий фольклор умовно на три групи (див. рис. 10):

Рис. 10. Класифікація дитячого фольклору

Основним критерієм відбору є функціональний аспект: твори, що виконуються лише в дитячому середовищі, а також ті, які не передбачають інших слухачів і виконуються дорослими тільки для дитини, переважно немовляти, чи віком до 4 – 6 років. В окремих випадках чітка межа між ними стирається, тобто є жанри, які не можна однозначно зарахувати в ту чи іншу групу. Кожна з цих груп, виділена на основі походження жанрів, має свої особливості, поділяється на менші підгрупи і цикли (Лановик, 2005: 568–569).

Зауважимо, що дитячий фольклор має свою специфіку:

- ✓ відповідає віковим особливостям дітей у виборі тем, образів, ідей;

- ✓ характеризується поєднанням словесного матеріалу з елементами гри, супровідними рухами;

- ✓ здебільшого фольклорні твори мають виражене виховне спрямування.

Розглянемо місце кожного з цих фольклорних жанрів у розвитку мовлення дитини.

Своїм впливом фольклор охоплює вже дітей наймолодшого віку. *Колисанки* – це народні пісні, що співаються тоді, коли заколисують дітей, присипляють їх (Лесин, Пулинець, 1971: 191). Водночас, на думку Г. Лозко, назва «колискова пісня» не є народною, це фольклористичний термін (Лозко, 1995: 317). З перших днів дитина чує голос матері, яка наспівує їй колісанки:

Ой ну, коту, котарю,
Не йди в нашу кошару,
Піди, коту, в хижку,
Піймай, коту, мишку.
Мишка буде грати,
А Лесюта спати.
Мишка перестене,
А Лесюта встане.

Леле, леле, лелесенько,
Засни ж, моє малесеньке.
Будеш легко, сину, спати,
Будеш здоров уставати.
Леле, леле, лелесенько,
Засни ж, моє малесеньке.
А-а-а! А-а-а!

Колискові пісні зачаровують малят своєю простотою, ніжністю, красою рідного слова. Вони розвивають слух та чуття мови, відчуття мелодики рідної мови, збагачують дітей пестливою лексикою. Характерними елементами колисанок є специфічні приспиви, ритмічні повтори певних слів чи звуків, використання епітетів, порівнянь, метафор, звуконаслідувань. Усі колискові пісні передаються словами, що сповнені материнської любові та ніжності, тому вони створюють особливу емоційну насиченість пісень і тим самим привертають увагу дітей до звучання рідної мови.

Дитячі забавлянки – це надзвичайно вдала форма спілкування дітей з дорослими, які спрямовані на розвиток дрібних м'язів руки, активізацію рухливості дитини (Богущ, Лисенко, 2002: 73). За визначенням Г. Довженок, забавлянки (утішки) – це коротенькі пісеньки або віршики, що поєднані із своєрідними вправами і покликані зміцнити дітей фізично, підтримувати радісний, бадьорий настрій (Довженок, 1986: 8).

Забавлянки пристосовані до різного віку дитини. Для самої *молодшої* існують забавлянки з похитуванням, підкиданням дитини на нозі:

Гойда, гойда, гойдаша!
Де кобила, там лоша,
Де кобила, там лоша,

Там печене поросля.
Кобила у лісі,
А лоша у стрісі,
Гойда, гойда, гойдаша!
Гойда, гойда, гойдаша!

для немовлят – утішки-ігри з пальцями:

Сорока-ворона
Діткам кашку варила.
На припічку сиділа.
Підіть, дітки, по водицю!
І цьому дала, і цьому дала,
І цьому дала, і цьому дала,
А цьому не дала:
Він дров не рубав, печі не палив.
Води не носив, каші не варив,
Діток гулять не водив – іди собі геть!

Пальчик, пальчик, де ти був?
Я з цим братцем в ліс ходив,
А з цим братцем борщ варив,
А з цим кашу куштував,
А з найбільшим заспівав!

для дітей, які опанували рідну мову,
пропонуються забавлянки-діалоги:

– Зайчику, зайчику, Де ти бував?	– А пас ти кози? – Пас.
– У млині, у млині.	– А були морози?
– Що ти чував?	– Були.
– Там були кравчики, Перебили пальчики, Ледве я втік	– А брав вовк кози? – Брав. – А як коза мекотала?
Через бабин тік, Та через колоду,	– Ме-е-е, ме-е-е, не бери мене. Візьми пастуха,

Та хвостиком у воду – Бо я ще суха.
Шубовсть!

Вік, на який припадають забавлянки, утішки, є сензитивним для мовленнєвого розвитку дитини, тому функція забавлянок не лише розважати малюка, а й розвивати їхнє мовлення, активізувати процес засвоєння звуків рідної мови дітьми дошкільного віку. Д. Ельконін стверджував, що «слово вперше засвоюється дитиною тоді, коли дорослий змушує дитину виконувати привабливу для неї дію» (Ельконін, 1960: 97). Саме тому забавлянки мають вагомє значення під час навчання дітей рідної мови.

Забавлянки насичені різноманітними повторами, звуконаслідувальними словами, тому вони так легко запам'ятовуються дітьми. Г. Довженок зауважує, що звукові повтори створюють особливу наспівність звуків, що є дуже важливим для означеного жанру, «бо ж немовлятам зміст, значення слів не завжди зрозумілі, і сприймають вони мелодійний, ритмічний, звуковий малюнок твору» (Довженок, 1986: 35). Повторюваність у поєднанні зі змінами ритмічного образу, жести, інтонація – все це сприяє зосередженню дитячої уваги на таких творах, що допомагають духовному, інтелектуальному, мовленнєвому розвитку дитини.

На означену вище особливість звертала увагу й Л. Кіліченко. Так, на її думку, бездоганність художньої форми забавлянок насамперед забезпечується багатою звуковою гамою, де звукові повтори підкреслюють наспівність, алітерації та асонанси викликають милозвучність, звуконаслідування поглиблюють знайомство дітей із довкіллям, допомагають дитині естетично його сприймати (Кіліченко, 1988: 34).

Освітньо-виховна мета забавлянок, за М. Стельмаховичем, розвивати мовленнєву активність

дитини, тренувати пам'ять, логіку мислення, вселяти оптимізм, і принаду до активного життя, виробляти такі вольові якості, як твердість характеру, вміння керувати своїм настроєм, здатність переборювати труднощі (Стельмахович, 1985: 255). Як нам убачається, розігрування забавлянок з дітьми – це надзвичайно важливий момент зародження у дитини інтересу і любові до рідної мови, вони виховують у дошкільнят почуття ритму, розвивають активне мовлення, сприяють розвитку фонематичного слуху.

Замовляння (заклички) – здебільшого віршовані формули, дуже давні за походженням і пов'язані з вірою у магічну силу слів, якими «темні» люди прагнули вплинути на стихійні сили природи чи суспільне доккілля (Лесин, Пулинець, 1971: 15). У народі побутують господарські, громадські, лікувальні, приворотні замовляння. Виконуються заклички в супроводі певних рухів, жестів тощо:

Ой вітре, вітроньку, *(діти піднімають руки вгору)*
Прижени хмароньку. *(діти зображують рух хмаринки)*

Полий теплим дощиком, *(діти роблять рухи, начебто поливають водичку)*

Встели землю килимком! *(діти присідають у колі)*

Примовка – жартівливий, здебільшого римований вислів, що ним розпочинається чи завершується казка; дотепне зауваження, що вплітається у розповідь чи текст твору; якась фраза чи віршик, що розповідається під час дитячої гри тощо (Лесин, 1985: 168):

Коровко, коровко,	Бузьок-чапля,
Дай мені сиру.	Молока крапля.
Дай мені масла!	І в горнець, і в скопечь

Я тебе, коровко,   А сам бузьок молодець!
Ціле літо пасла.

Ці фольклорні твори (примовки та заклички) не лише виховують у дітей бережливе ставлення до рослинного та тваринного світу, а й розвивають їхню мовленнєву активність, інтонаційні здібності, збагачують словник, тренують артикуляційний апарат.

Лічилки – це римовані віршики, з допомогою яких перелічуються гравці, поділяються на групи чи визначається їхня роль або послідовність участі у грі (Богуш, Лисенко, 2002: 82). Лічилки поділяються на дві групи: лічилки, що складені самими дітьми, і лічилки для дітей, написані дорослими. Перша група лічилок досить специфічна. Серед них є такі, що не мають сюжету, є й такі, що являють собою лічбу до 8, 10, 12, а їх лексика – це спотворені числівники та слова, що служать їх заміниками. У багатьох лічилках лексика – це так звані «заум» слова, що позбавлені сенсу, всуміш із спотвореними іншомовними словами:

Аки-маки, таки-паки,
Завелися в річці раки.
Стали раки воду пити –
Виходи, тобі водити.

Еники-беники їли вареники,
Еники-беники кльоц,
вийшов вусатий матрос.

Лічилки другої групи, що складені дорослими для дітей, мають певний зміст, чітку композицію, написані літературною, образною мовою:

Сніговію, снігограю,
Зупини сніжинок зграю,

Щоб морозко не блукав
Та до нас мерщій попав,
Подарунки розділив,
За лічилку похвалив.

(В. Заєць. Новорічна лічилка)

Із самісінького ранку
Умиваються на ганку:
Курка, півень, пущеня,
Кішка, кізка і ягня.
Хто ж не встигне вмитися –
Той іде жмуритися.

(Н. Любиченко. Лічилка)

Лічилкам властиві загадковість, яскравість, образність, незвичайні співзвуччя, привабливий сюжет, саме тому діти полюблюють їх повторювати, тим самим удосконалюють власне мовлення. На думку М. Стельмаховича, використання лічилок є стимулом для розгортання словесної творчості дітей, розкриття їхніх лінгвістичних здібностей і мовних обдаровань. У звуковому оформленні лічилок, як зазначав учений, може бути поставлений наголос на вимові певного звука з метою тренування артикуляції і вироблення певних орфоепічних навичок (Стельмахович, 1985: 267).

Мирилки – це вид дитячого фольклору, що використовуються дітьми під час розв'язання сварки чи суперечки. Цей жанр споріднений зі словесними формулами під час кумуванняв обрядовій творчості. Мирилки виявляють бажання дітей помиритися і є своєрідним обрядом «укладання мирної угоди», як це робили дорослі (його імітацією) (Вовк, Савченко, 1976: 10–12).

Їх застосування в закладі дошкільної освіти сприяє активізації словника дитини, вдосконалює власне

мовлення, тренує мовний апарат, водночас вони виконують і певну виховну функцію.

Битися – не билися,
Трохи посварилися,
Потім посміялися,
Друзями zostалися.

Мир миром
Пироги з сиром,
Варенички в маслі.
Ми подружки красні.
Обнімемося! Поцілуємося!

Центральне місце у процесі формування правильної вимови звуків у дитини належить скоромовкам. *Скоромовка, або спотиканка* – жанр народної творчості: жартівливий вислів, спеціально скомпонований із важких для вимови слів, яким часто розважаються діти, намагаючись швидко їх вимовити (Лесин, Пулинець, 1971: 389). Основна мета скоромовок – формування чистого й правильного мовлення, закріплення артикуляції важких звуків та розвиток мовленнєвого апарату. На кожний звук, яким опановує дитина, пропонується відповідна скоромовка. Так, є скоромовки невеличкі за розміром, у кожному слові яких повторюється лише один звук:

Ченчик, ченчик, невеличкий,
На ченчику черевички.

Щедрий дощик плющ полоще.

чергується тільки тверда чи м'яка його вимова:

Пиляв Пилип поліна з лип,
Притупив пилу Пилип.

скоромовки зі складним поєднанням одразу кількох важких звуків: шиплячих, свистячих і сонорних:

Летів горобець
Через безверхий хлівець,
Ніс четверик гороху
Без червотоку,
Без червоточини,
Без прочервоточини.

скоромовки на диференціацію звуків:

Годувала гава   Не клюй, курко, крупу,
Гавенят на ганку.   Не кури, котку, люльку.
Зготувала гава
Гарну запіканку.

скоромовки діалогічної форми:

Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:

– Ти не вмієш, так як я!
– Ні! Ти не вмієш, так як я!

Надто великого значення скоромовкам надавав К. Ушинський. Він писав: «...скоромовки, іноді позбавлені змісту, я раджу використовувати задля чистого мовлення дитини і розвитку в дітей чуття до звукових красот рідної мови» (Ушинський, 1968: 129).

У контексті всього фольклорного фонду розвивалася пареміографія, тобто цикл найкоротших жанрів, які в образній формі відбивали найсуттєвіші боки природного середовища, суспільних і родинних взаємин. До паремійного фонду українського народу відносять приказки і прислів'я, загадки, прикмети, каламбури, вітання, прокльони, побажання, афористичні вислови тощо.

Загадки – це короткі твори, в основі яких лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього. Маючи колись практичне чи навіть магічне

значення, вони тепер майже повністю перейшли з «дорослого» фольклору в «дитячий», зберігши окремі риси попередніх віків і звичаїв. Вони використовуються у вихованні дітей для формування їхніх мислительних навичок, уміння аналізувати, зіставляти явища і факти (Лановик, 2005: 588-589). Загадки високопоетичні, образні, відповідно вони впливають на розумове, естетичне, мовленнєве виховання:

Сімсот соколят
на одній подушці сплять (Соняшник)

Іде років двісті,
Стоїть на місці.
Лічить людський вік,
А не чоловік (Годинник)

Прислів'я і приказки здавна широко використовувались у практиці навчання і виховання дітей. Узяті з різних джерел народної словесності на основі безпосередніх спостережень над довкіллям, вони відзначаються влучністю вислову і згущеністю думки; увібравши світогляд народу і його багатотисячолітній досвід, становлять невід'ємний пласт народної філософії – скарбницю мудрості. Прислів'я і приказки – це стійкі афористичні вислови, що у стислій, точній формі висловлюють думку про певні життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки і т. ін. у їх характерних і специфічних ознаках (Лановик, 2005: 552). Відзначимо, що прислів'я і приказки відрізняються певними структурними особливостями. Прислів'я – довершений за змістом вислів, який становить граматично й інтонаційно оформлене судження здебільшого у формі складного речення, що має двочленну структуру: «Поженешся за двома зайцями – жодного не здоженеш». У будь-якому

прислів'ї завжди присутній «педагогічний момент» – повчальність: під прислів'ям розуміють влучне образне висловлення повчального характеру, що типізує всілякі явища життя й має форму закінченої пропозиції. Кінцевою метою прислів'їв завжди було виховання, вони з найдавніших часів виступали як педагогічні засоби (Волков, 1999: 41-42).

Отже, прислів'я – це судження, яке дає узагальнений висновок, що може бути застосований у характеристиці аналогічних фактів або явищ. Приказка – це частина судження, позбавлена узагальнювального характеру. Народ створив багато прислів'їв і приказок, у змісті яких йдеться про любов до Батьківщини («Наша Україна як мак цвіте, зі славою завжди йде», «Україна рідненька — як батько та ненька!», «Хто про країну дбає, той славу має», Виростай, дитино, й пам'ятай: Батьківщина – то найкращий край!»), рідного краю («Рідна земля і в жмені мила», «Люби і знай свій рідний край», «За морем тепліше, та вдома миліше»), повагу до рідної мови («Птицю пізнають по пір'ю, а людину – по мові», «Красна мова знаходить добрі слова», «Від теплого слова і лід розверзає»), тощо.

Отже, використання дитячого фольклору посідає провідне місце у процесі оволодіння дітьми мовленнєвою компетенцією. Вивчення та промовляння фольклорних жанрів сприяє збагаченню й уточненню активного словника дитини, дотриманню літературних норм рідної мови, засвоєнню граматичних, лексичних категорій мови, інтонаційних засобів виразності, оволодінню чіткою та правильною звуковимовою.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Методика «Незавершені речення» для виявлення місця художньо-мовленнєвої діяльності у житті дитини.

Допишіть речення:

1. Виховний вплив казки полягає .....
2. Такі жанри дитячого фольклору, як забавлянки і примовки .....
3. На сучасному етапі читання художніх творів .....
4. Коли дитина драматизує .....
5. Усі діти із задоволенням .....
6. Використання прислів'їв і приказок у щоденному спілкуванні з дитиною .....
7. Обов'язкове вивчення віршів сприяє .....
8. Я впевнена (ий), що художнє слово .....

2. Випишіть із літературних джерел значення рідної мови, виражених у різних мовних формах згідно з таблицею:

№	автор; джерело	цитата	прислів'я	приказки	Вірші

3. Прочитайте оповідання В. Сухомлинського. Відповідно до таблиці запишіть ті з них, які можна читати дітям старшого дошкільного віку:

№	Назва твору	Мовленнєві завдання	Види роботи за змістом твору

4. Прочитайте збірки українського дитячого фольклору (перелік подано наприкінці посібника). Випишіть фольклорні тексти згідно з таблицею:

Мовленнєві завдання	Жанри дитячого фольклору				
	скоромовки	лічилки	забавлянки	колисанки	примовки
Вправлення у правильній вимові звуків					
Засвоєння інтонаційних засобів виразності					
Збагачення словника образними словами					
Вживання кличної форми					
Розігрування діалогу					

5. Систематизуйте прислів'я і приказки за тематичним принципом:

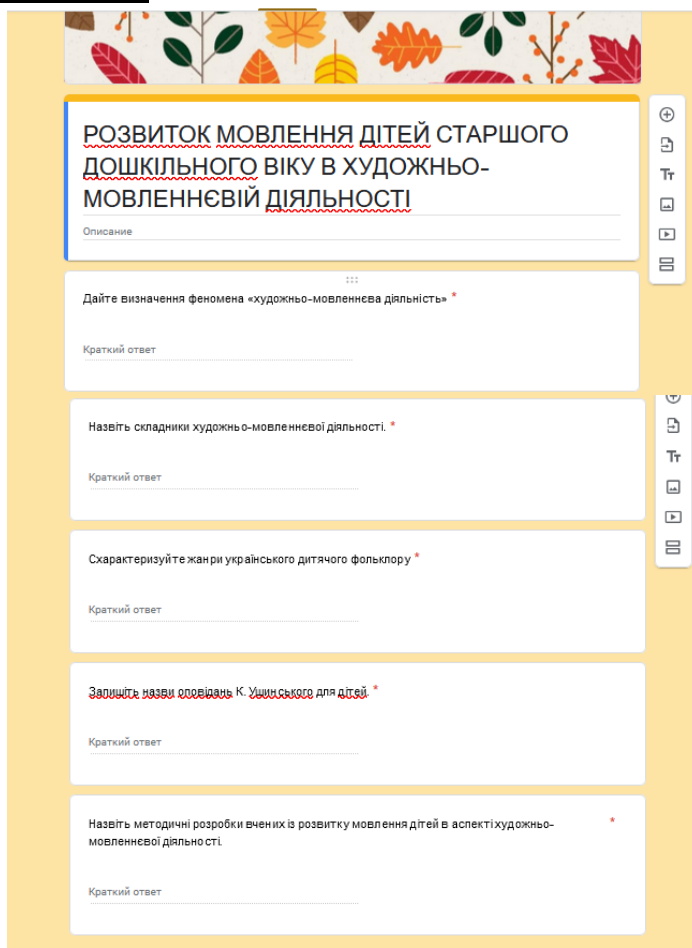
рідна мова	любов до Батьківщини	дружба	чесність	сім'я

6. Розігрування ситуацій.

Ситуація 1. Ви працюєте вихователем у старшій групі. Відповідно до плану батьківських зборів необхідно звернути увагу батьків на активізацію словника дітей текстами фольклорних жанрів. Підготуйте виступ, продумайте можливі запитання батьків.

Ситуація 2. Уявіть, що Вас запросили взяти участь у вебінарі, на якому буде обговорюватися питання значущості рідної мови у житті людини. Підготуйтеся до обговорення. Складіть план виступу.

7. Пройдіть опитування, заповнивши Google форму за посиланням
https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdO1GvFt3kmkvR8u12xqCogK0jVrY35ni4lYbB2SBCuweSOxA/viewform?usp=sf_link

The image shows a Google Form with a decorative header featuring autumn leaves. The form title is "РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЕВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ". Below the title is a description field. The form contains five short-answer questions:

- 1. Дайте визначення феномена «художньо-мовленнева діяльність» *
- 2. Назвіть складники художньо-мовленневої діяльності. *
- 3. Схарактеризуйте жанри українського дитячого фольклору *
- 4. Згадайте назви одкровення К. Ушинського для дітей. *
- 5. Назвіть методичні розробки вчених із розвитку мовлення дітей в аспекті художньо-мовленневої діяльності *

Each question has a "Краткий ответ" (Short answer) field below it. On the right side of the form, there are navigation icons for back, forward, search, and a list of questions.

ЗАВДАННЯ НА ПРАКТИКУ

1. Проаналізуйте плани вихователів. Випишіть кількість використаних вихователями українських фольклорних жанрів на заняттях і в повсякденному житті із зазначенням мети:

Таблиця

Використання українських фольклорних жанрів у планах роботи вихователів ЗДО

Кількість використаних українських фольклорних жанрів						
Фольклорні жанри	Заняття				Повсякдення	
	розв. мовл.	худ. літ.	природа	обр. мист.	прогулянка	2-га пол. дня
Скоромовки						
Лічилки						
Забавлянки						
Примовки						
Загадки						
Прислів'я						

2. З'ясуйте обізнаність дітей із жанрами українського дитячого фольклору за допомогою поданої діагностувальної методики. Результати оформіть у таблиці:

Таблиця

Обізнаність дітей із фольклорними жанрами

№	Прізвище, ім'я дитини	Знання фольклорних текстів		
		Знають напам'ять	Пригадують лише назву	Розповідають частково
1				
2				
3				

Гра-подорож до Країни казок (О. Трифонова).

Зупинка 1. Подорож до казки «Півник і двоє мишенят»

Мета: виявити знання дітьми мирилок.

Матеріал: казковий будинок, іграшкові півник і двоє мишенят.

Хід виконання: Вихователь: Діти, от бачите, які ліниві ці мишенята та вони не тільки такі. Голосисте Горлечко розповів мені, що Круть і Верть посварилися і ніяк не можуть помиритися. Він дуже просить вас допомогти йому помирити маленьких мишенят. Вихователь пропонує дитині пригадати віршики, мирилки, з допомогою яких півник зможе помирити своїх друзів.

Зупинка 2. Подорож до казки «Солом'яний бичок».

Мета: з'ясувати знання дітьми скоромовок.

Матеріал: солом'яний бичок.

Хід виконання: діти зупиняються перед казковим будиночком і визначають, біля якої казки вони зупинилися, пригадують її зміст. Вихователь: Діти, бичок сказав мені, що хоче піти на свято Осені, та йому, щоб одержати квиток, треба розповісти декілька скоромовок і тільки тоді він зможе бути на цьому святі. Але бичок не знає скоромовок і дуже просить вас допомогти йому. Пропонує дитині пригадати, які вона знає скоромовки і розповісти солом'яному бичку.

Зупинка 3. Подорож до казки «Коза-дереза».

Мета: з'ясувати знання дітьми примовок і закличок.

Матеріал: іграшкові коза і зайчик.

Хід виконання: Діти зупиняються біля будинку кози-дерези. Пригадують зміст казки. Вихователь: Діти, зайчик звертається до вас із проханням допомогти йому, коза-дереза може стати чуйною та доброзичливою, якщо розповісти їй різні примовки та заклички. Але наш зайчик

знає лише одну примовку, послухайте: «Сморщику, сморщику, звари мені борщику в полив'янім горщику». Діти, а який звук досить часто зустрічається у цій примовці? Послухайте ще раз (відповіді дітей). Пропонує дитині допомогти зайчику: пригадати примовки і заклички і розказати їх козі-дерезі.

Зупинка 4. На гостини до дідуся і бабусі.

Мета: З'ясувати знання дітьми колисанок, забавлянок, утішок.

Матеріал: ганчірковий колобок, піч.

Хід виконання: Вихователь пропонує дітям пригадати казку про смачного колобка. - Діти, а чи знаєте ви, що цей колобок дуже любить пісні та різні забави. Може ви знаєте якусь колисанку чи забавлянку, розкажіть нашому колобку та й нам, щоб було веселіше. Пропонує дитині взяти в руки колобка і розказати йому забавлянку, колисанку, або утішку.

Зупинка 5. Подорож до казки «Рукавичка».

Мета: виявити знання дітьми лічилка.

Матеріал: рукавичка, іграшкові звірі.

Хід виконання: Діти бачать перед собою рукавичку, а біля неї іграшкових звірятко: мишку, жабку, зайчика, лисичку, вовчика, кабана, ведмедя. Пригадують, з якої казки ці звірятка, як їх називали. Вихователь повідомляє дітей, що звірятка хочуть з ними погратися, але ніяк не з'ясують, хто перший розпочне. Пропонує дитині пригадати лічилки, щоб визначити, кому ж розпочинати гру, і погратися із звірятками.

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

**Педагогічні умови розвитку рідного мовлення
дітей старшого дошкільного віку
в художньо-мовленнєвій діяльності**

З метою ефективного розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку, їхньої національної свідомості та самосвідомості можна забезпечити педагогічні умови (Трифенова, Тесленко, 2021: 95-109). Опишемо їх.

Українськомовний супровід. У науковому дискурсі всебічно висвітлено проблему супроводу формування особистості дитини, зокрема виокремився:

- ❖ *психологічний* (І. Бех, В. Кузьменко та ін.);
- ❖ *соціально-педагогічний* (О. Кононко, І. Печенко та ін.);
- ❖ *комунікативно-мовленнєвий* (А. Богуш, О. Кисельова, Ю. Руденко та ін.) супроводи.

У словникових джерелах супровід потрактовано як «те, що супроводить яку-небудь дію, явище, товариство, оточення; група людей, яка супроводжує когось» (Великий тлумачний словник сучасної української мови,

2009: 1415). Учені під супроводом розуміють «метод, який забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору» (Е. Козакова); «певна гарантія для дитини і батьків в отриманні допомоги і підтримки на весь період супроводу» (Е. Іванова).

І. Бех під психологічним супроводом розуміє конструктивну й гуманістично спрямовану взаємодію, а центральним механізмом взаємодії виступає «особистісне спілкування педагога з вихованцем», спрямоване на зближення ціннісно-сміслових орієнтацій учасників діалогу, формування «ми-переживання» дорослого і дітей (Бех, 2004: 3).

В. Зінченко визначає супровід як «систему професійної діяльності психолога, що забезпечує створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психічного розвитку дитини в ситуаціях дошкільної взаємодії. Об'єктом супроводу психолога є дитина». В. Зінченко зазначає, що психологічний супровід здійснюється психологічними заходами «через педагога, який є співпрацівником психолога в розробці стратегії супроводу». Учена розглядає батьків як об'єктів супроводу, які беруть участь у супроводі на засадах співпрацівників, особистісної і родинної відповідальності. Отже, до психологічного супроводу вчена, по суті, додає ще й педагогічний, оскільки до діяльності психолога долучаються педагоги (вихователі) і батьки» (цитуювання за Богуш, 2012: 81).

У розумінні І. Печенко, соціально-педагогічний супровід – це особлива форма функціонування єдиної системи суспільного та сімейного виховання, що надає можливості педагогічно вираженої соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, виявляти активність, ініціативність, самостійність, здійснювати власний вибір, самостійно приймати рішення і

відповідати за кожну дію та вчинок. За словами вченої, сутність соціально-педагогічного супроводу полягає у створенні в межах соціально-педагогічного середовища умов для засвоєння дитиною позиції об'єкта і суб'єкта соціалізації і виявлення себе суб'єктом власної життєтворчості. Однією з таких умов є соціальний простір дитинства, який, на думку І. Печенко, виступає чинником життєдіяльності дитини, в якому на основі моделювання світу забезпечується соціальний розвиток особистості, творче ставлення до життя, центр світовідчуттів та світобачень дитини як основа творення власної картини світу, що дозволяє їй задовольняти свої потреби в контактах із соціальним довкіллям (Печенко, 2008). Як бачимо, на етапі дошкільця дитина перебуває в оточенні батьків, вихователів, однолітків, під впливом яких у неї відбувається не тільки процес соціалізації, а й розвиток усіх її психічних процесів, зокрема й мовлення.

А. Богуш мовленнєво-педагогічний супровід розуміє як створення психолого-педагогічних умов для взаємодії мовців у процесі спілкування у відповідному мовленнєвому середовищі, яке протікає на емоційно-позитивному тлі взаємодовіри, взаєморозуміння, що забезпечує ефективний розвиток мовлення і навчання дітей рідної мови (Богуш, 2012: 87).

На твердження А. Богуш, рідна мова є найважливішим, найміцнішим зв'язком між нинішнім і майбутніми поколіннями народу як одне велике, історичне, живе ціле. На думку вченої, саме твори українського фольклору, класичної і сучасної української літератури є одним із засобів виховання любові до Батьківщини, виховання патріотів.

Відповідно до означеної умови можна дібрати твори різних жанрів, у яких відображено національно-

ментальний світ українського народу, скласти картотеку:

- творів майстрів української художньої літератури, наприклад:

- В. Сухомлинський. Камінь (*гіллястий дуб, зелений луг, прохолодна криниця*);

- І. Немченко. Казка про Україну (*гнучка, мов тополина; розкішна, мов калина; щедра, як осінь багряна; б'ює ї красується, як вишня в садочку*);

- А. Малишко (*мова-блискавиця, Україна-мати*) та ін.;

- творів українських художників, наприклад, до теми «Традиції та обряди українського народу»:

- К. Трутовський «Одягають вінок», «Колядки на Україні»;

- М. Пимоненко «Святочне ворожіння»;

- М. Івасюк «Жнива»;

- І. Сколоздра «Веснянки» та ін.;

- творів фольклорно-музичної спадщини українського народу, пісень для дітей, наприклад, до теми «Українська земля – мов колиска золота»:

- «Як ти любиш Україну?» (сл. Олеся Лупія, муз. Валентина Ізотова);

- «Це моя країна», «Україна» (сл. Юлії Хандожинської, муз. Миколи Ведмедері);

- «Ми є діти українські!» (сл. В. Верби, муз. Ірини Романовської).

Радимо оформити каталог літературних, музичних творів, репродукцій картин для використання з дітьми у вигляді таблиці відповідно до тематичного принципу, наприклад, до теми «Рідне слово моє»:

Автор, назва художнього твору	Назва музичного твору для співу та прослуховування	Назви репродукції картин
С. Воробкевич «Рідна мова»; Казка М. Пономаренко «Мальвин подарунок»	«Українська мова» сл. та муз. Л. Горової	Ю. Камишний «Голос трави», «Мальви»
Ю. Ярмиш «Їжачок і Соловейко»; В. Марущак «Казка про Соловейка»	українська народна пісня «Соловейко»	М. Ряснянський «Соловейко»
А. Малишко «Буду я навчатись мови золотої»	«Наша мова» муз. М. Ведмедері, сл. В. Кленця	А. Антонюк «Рідна земля»
В. Гринько «Рідна мова»; К. Перелісна «Коляда»	«Рідне слово» муз. М. Ведмедері, сл. В. Кленця	К. Трутовський «Кобзар над Дніпром», «Колядки на Україні»
С. Жупанин «Співаночка»	«Рідна мова» муз. М Катричка, сл. В. Сосюри	І. Сколозdra «Веснянки»
М. Сингаївський «Найдзвінкіше слово»: Б. Гринченко «Ластівка»	«Українська мова» муз. В. Климюка, сл. Н. Янчук	О. Пишненко- Злиденна «Ластівки»
В. Нестайко Казка «Про Пісню»; Л. Чижова «Квіти України»	Спів польового жайворонка , П. Чайковський «Пісня жайворонка»	К. Білокур «Квіти за тином»

Твори можна використовувати не лише на заняттях, а й у повсякденному житті в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності, та в повсякденні з дітьми, наприклад, у полілозі з'ясувати: «Чому рідну мову називають лебединою, солов'їною?», «Чому нашу Україну порівнюють із чарівною писанкою, зеленокосою дівчиною Весною?» (слова з пісень).

Реалізація інтегрованого підходу. Як засвідчив аналіз наукових розвідок, проблема інтеграції останнім часом досить активно досліджується вітчизняними (І. Бех, М. Іванчук, М. Кадемія, М. Прокоф'єва, О. Савченко та ін.) вченими. Науковцями визначено сутність понять «інтеграція», «педагогічна інтеграція», «інтегрований підхід», психолого-педагогічні механізми інтеграції, етапи розвитку й методологічні концепти інтеграційно-освітніх процесів тощо.

У Великому тлумачному словнику української мови інтеграцію потрактовано як об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі (Великий тлумачний словник української мови, 2009 : 500).

В Енциклопедії освіти інтеграція трактується як підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, результатом чого може бути цілісність знань різних рівнів – про дійсність, природу з тієї чи тієї освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми (Енциклопедія освіти, 2008: 356). Аналіз праць науковців дозволив дійти висновку, що поняття «інтеграція» вчені розуміють неоднозначно. Водночас зауважимо, що це поняття характеризують такі лексеми, як взаємодія, взаємопроникнення, створення, відновлення, змішування, об'єднання, з'єднання, комбінування різних складових в

одне ціле.

У дошкільній галузі освіти означена проблема висвітлена у працях українських учених Н. Гавриш, І. Кіндрат, К. Крутій та ін. Ученими розкрито структуру інтегрованих занять, визначено принцип інтеграції, описано інтеграційні процеси в сучасному закладі дошкільної освіти.

Особливої уваги заслуговує визначення інтеграції в дошкільній освіті К. Крутій: «це природний динамічний процес, що передбачає взаємопроникнення і взаємозв'язок елементів, розділів та освітніх напрямів на основі системного й усебічного розкриття процесів і явищ, спрямований на забезпечення цілісності знань та вмінь дітей дошкільного віку» (Крутій, 2018: 3). Інтегрований підхід учена вважає стрижневим, що «відображає реалізацію ідей взаємозв'язку і взаємодії в будь-якому з компонентів освітнього процесу відповідно до тих чи тих цілей і завдань освіти, що веде до підвищення рівня його цілісності» (Крутій, 2018: 3).

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій та ін.) зауважують, що результатом інтеграції є поява якісно нової, інтегративної властивості, це дає підстави уважати, що сама по собі художньо-мовленнєва діяльність може виступати інтегратором не лише інших її видів (образотворчо-мовленнєва, літературно-мовленнєва, музично-мовленнєва, театральна-мовленнєва), а й інших діяльностей (навчальна, комунікативна, ігрова), що ефективно впливатиме на національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Зауважимо, що у художньо-мовленнєвій діяльності залежно від виду мистецтва присутній художній образ, під яким розуміють «синтезуючу форму художньої свідомості та творчості в цілому, яка втілює, творить та об'єднує зміст твору; характеризується повнотою і цілісністю. Найвність художнього образу є визначальною

ознакою, атрибутом мистецтва, що перетворює чуттєвий аспект естетичних явищ у феномен художньої культури, надає мистецтву рис однієї з вищих форм духовного освоєння *буття*» (Філософський словник, 2002: 702).

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш) виокремлюють такі види художньо-мовленнєвої діяльності: театральномовленнєва, образотворчомовленнєва, музичномовленнєва, літературномовленнєва (див. рис.):

Театральномовленнєва діяльність – це вид художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників, пов'язаний із відтворенням засобами театрального мистецтва художніх образів, навіяних літературними творами, і складанням на цій основі власних сценаріїв і сюжетів (Богуш, 2006: 220). Концептуальним є твердження С. Русової щодо впливу художнього твору на емоційно-почуттєву сферу дитини, адже, за її словами, «коли дитина не перейнята уся враженням того

словесного художнього твору, який вона тільки що вислухала, – у неї не з'явиться бажання драматизувати його своїми власними силами» (Русова, 1997 : 213).

Зауважимо, що з-поміж різних видів театралізованої гри вчені (О. Аматьєва, Н. Карпинська) виокремлюють гру-драматизацію, в якій творчість дітей реалізується у виконанні ролі, що визначена сюжетом та ідеєю твору; як ефективний спосіб розвитку художнього сприймання, кращого засвоєння твору (Карпинська, 1972).

А. Богуш наголошує на тому, що у театралізованій грі відбувається збагачення та активізація словника дітей, формування вміння самостійно складати, створювати власний сюжет, добирати необхідне мовленнєве оформлення для реалізації задуму, ідеї (Богуш, 2006: 225). Водночас, як слушно зауважує Н. Карпинська, успішність гри полягає в повноцінному свідомому сприйнятті твору (Карпинська, 1972: 139).

Музично-мовленнєву діяльність учені (А. Богуш, Н. Гавриш) визначають як вид художньо-мовленнєвої діяльності, пов'язаний із вербалізацією музичних образів (у різних типах висловлювання), які сприймає чи відтворює дитина в різних способах музично-ритмічної активності (Богуш, 2006: 52). Слухаючи мелодії, діти малюють у своїй уяві різні образи, які вони відображають у власних малюнках, а потім у своїх розповідях. Вагомого значення набуває позиція Б. Теплової, на переконання якого, музичні переживання є емоційними переживаннями і водночас застерігає, що вони не повинні бути тільки емоційними, оскільки сприйняття музики відбувається через емоцію, але емоцією не завершується. У музиці через емоцію пізнаємо світ (Теплова, 1947: 23). Учені (А. Богуш, Н. Гавриш) зазначають, що формування культури художньо-естетичного сприймання музичних творів, їх елементарного аналізу неможливо без участі мовлення, що може виступати в різних формах

вербалізації музичних образів (Богуш, 2006: 269).

Підтримуємо думку Л. Гуцан, що зрозумілий дитині зміст музичного твору викликає в неї певне ставлення до художнього образу і через нього до життя. Учена наголошує на тому, що, слухаючи музичні твори, діти мають можливість художньо інтерпретувати елементи народного мистецтва з різних календарно-обрядових свят (Гуцан, 2005: 93). Цінними є рекомендації В. Сухомлинського, який наголошував на тому, що «після прослуховування музики дітям слід пропонувати словами намалювати те, що створила уява, що вони відчувають» (Сухомлинський, 1985: 166).

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш) визначають образотворчо-мовленнєву діяльність як вид художньо-мовленнєвої діяльності, в якій мовленнєві дії підпорядковуються меті та змісту образотворчої діяльності дитини для її збагачення, спрямування, стимулювання і коментарю (Богуш, 2006: 251). Важливими є визначені вченими способи поєднання зображувальної діяльності, мовлення та художнього слова, що, за їх словами, можуть виступати в таких формах:

словесне малювання, якщо педагог через сприймання поетичного тексту, пейзажної лірики показує дітям приклад художнього опису явища природи, предметів та об'єктів довкілля;

коментар зображеного, коли вихователь спонукає дітей до вербалізації власних художніх переживань, висловлення думок;

мовлення-акомпанемент, коли діти супроводжують зображувальні дії активним мовленням; «*штрих-мовлення*», що будується за законами, відмінними від зв'язного висловлювання;

ілюстрування дітьми власних зв'язних висловлювань (Богуш, 2006: 251–252).

Відомо, що образ в образотворчому мистецтві – наочний. Як слушно зауважує Н. Карпинська, словесний образ, завдяки образності й виразності мови, також містить у собі елементи наочності, тобто, за словами вченої, не просто повідомляє про ті чи ті факти, події, явища життя, а зображує їх, малює словами (Карпинська, 1972). Підтримуємо думку науковців (Н. Карпинська, Г. Сухорукова та ін.), що у малюнку дитина висловлює не лише розуміння смислу слів, а й своє ставлення до зображеного (у ньому відразу можна побачити, що є головним для дитини, а що другорядним, у малюнку завжди присутній емоційний і смисловий центри) (Сухорукова, 2010: 23).

Літературно-мовленнєву діяльність Н. Гавриш визначає як безпосередній зв'язок зі сприйманням, елементарним аналізом літературних творів і словесною творчістю під впливом художніх вражень. Учена зауважує, що в момент сприймання літературного твору дитина виступає водночас у декількох ролях – слухача, активного віртуального учасника зображуваних подій і співавтора, якому під силу вносити певні корективи у твір (Гавриш, 2006). Л. Виготський наголошував на тому, що художній твір повинен пробуджувати в людини глибокі почуття, що активізують творчу уяву і стають спонукою до різних видів діяльності під впливом вражень від сприйнятого.

Інтеграція різних видів художньо-мовленнєвої діяльності забезпечить:

- увагу дитини на мовному матеріалі творів патріотичного змісту;
- постійний взаємозв'язок художнього слова та практичних дій дитини;
- врахування індивідуальних здібностей дітей, особливості сприймання ними художнього образу.

Взаємодія закладу дошкільної освіти і батьків.

Проблема взаємодії «вихователь (вчитель) – дитина – батьки» не є новою, хоча все більш актуалізується на сучасному етапі, її сутність розкрито у працях класиків педагогіки – Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича та ін. Вітчизняними (Б. Гершунський, А. Мудрик, Н. Шкляр та ін.), й зарубіжними вченими (Т. Brazelton, Т. Gordon та ін.) висвітлено сутність поняття взаємодії, механізми партнерських відносин між сім'єю та закладом дошкільної освіти, розкрито принцип активізації взаємодії різних освітніх інституцій тощо.

У працях класиків (М. Стельмахович, В. Сухомлинський, І. Франко та ін.) наголошується на важливій ролі сім'ї у становленні особистості дитини, розвитку її природних нахилів, почуттів, зокрема національно-патріотичних, реалізації особистісного потенціалу. Першочергове значення надавав родині І. Франко як першому й найвпливовішому осередку патріотизму, національного єднання й виховання, як місце прищеплення здорових норм і навичок поведінки, пошани рідної мови, народних звичаїв і традицій (цитовання за Кульчицьким, 2013: 77).

М. Стельмахович національно свідому українську сім'ю образно називав «духовним храмом України-матері», це «найбільша вихователька підростаючих поколінь за всіх часів й у всіх народів, невтомна плекальниця високої духовності й гуманізму, національного духу, характеру, свідомості, психології й патріотизму» (Стельмахович, 1994: 4–5). Саме в родині дитина вперше засвоює шляхом наслідування батьків національно-патріотичні цінності й норми поведінки, про це засвідчують і перлини народної мудрості, як-от: «В хорошій сім'ї хороші діти ростуть», «Молодь багата мудрістю батьків», «Яка сім'я – такий і я», «Який рід – такий і плід».

В. Сухомлинський наголошував у своїх працях про

нормальні здорові взаємовідносини в родині, що відіграють важливу роль у становленні особистості дитини, набутті нею досвіду людських відносин (Сухомлинський, 1976).

У трактуванні філософів, взаємодія – це «філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, у свою чергу, зумовлює зміну його стану. Дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю об'єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об'єкта на дію інших об'єктів («відгук» або «обернена дія»)» (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 77–78).

Психологами взаємодія розглядається як «процес впливу людей одна на одну, який породжує їх взаємозв'язки, стосунки, спілкування, спільні переживання та спільну діяльність. Взаємодія людини з людиною в суспільстві – це і взаємодія їх світоглядів: обмін думками, ідеями, образами, вплив на різні наміри і потреби, на оцінку іншого індивіда, його емоційний стан» (Психологічний словник, 2007: 43).

Цінною є думка Б. Гершунського щодо природи взаємодії: «взаємодія соціумів на основі знання, розуміння і добровільної духовної конвергенції і інтеграції їх ментальностей – це моральне взаємозбагачення, взаємовигідне співробітництво, рівноправне партнерство. Це – урочище Добра. Це – мир» (Гершунський, 1998: 162). Учений взаємодію розглядає з позиції трьох рівнів:

❖ *теоретичного*, що дозволяє пояснити її сутність;

❖ *системного*, спрямованого на вивчення різнобічної та різноякісної взаємодії для виявлення її ролі у певній системі;

❖ *технологічного*, що дозволяє виявити більш прості форми взаємодій та їх співвідношення для визначення внутрішніх механізмів реалізації взаємодії в конкретних галузях науки.

У сучасній педагогічній науці взаємодія передбачає діяльність різних суб'єктів: «організацію спільних дій індивідів, груп, організацій, що дозволяє їм реалізовувати певну спільну для них роботу» (Мудрик, 1991: 31); «індивідуальних (конкретних людей), групових (мікрогруп і колективів) і умовно соціальних інститутів виховання» (Подласый, 2001: 66). Як бачимо з поданих трактувань, виховання дитини розуміється як результат взаємодії освітнього процесу.

У Законі України «Про освіту» (2017) у статті 55 з-поміж прав та обов'язків батьків здобувачів освіти виокремлено: настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства; виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України.

У працях учених (А. Богуш, О. Долинна, А. Залізник, О. Ковшар, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Маркова, О. Низковська та ін.) акцентовано на взаємодії сім'ї і закладу дошкільної освіти, що є об'єктивною необхідністю.

Так, за словами В. Котирло, встановлення позитивних контактів із батьками залежить насамперед від зацікавленості батьків у спілкуванні з педагогами, їхнього розуміння того, які знання вони хочуть отримати. Учена переконана в тому, що довірливі взаємостосунки залежать від знань і досвіду вихователя, водночас В. Котирло застерігає, що довіра визначається передусім емоційними чинниками й наголошує на комунікативних

уміннях педагога (Котырло, 1984).

Підтримуємо думку О. Ковшар відносно того, що педагогічна взаємодія розглядається як процес, який відбувається між суб'єктами освіти (вихователем, вихованцем та батьками) в ході освітньої роботи і спрямований на розвиток особистості кожного із суб'єктів, що взаємодіють. Таку взаємодію вчена визначає як партнерську. Погоджуємось, що особистість дитини є найвищою цінністю, водночас, як слушно зауважує вчена, повноцінний розвиток її можливий тільки одночасно з розвитком усіх суб'єктів взаємодії, які виступають партнерами (Ковшар, 2015: 60).

Поділяємо визнання О. Ковшар партнерської взаємодії як особливої форми зв'язку між учасниками освітньо-виховного процесу, що має властивості інтегрованості, комплексності й інтерактивності. За словами вченої, основними зовнішніми чинниками, що зумовлюють принцип комплексності та інтегрованості взаємодії є, по-перше, центральне місце дитини в освітньому процесі (дитиноцентризм) та єдність педагогічних вимог до неї; по-друге, суб'єкт-суб'єктні відносини вихователів, дітей і батьків; по-третє, гуманна виховуюча суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагогічного та дитячого колективу в педагогічному процесі (Ковшар, 2015: 203).

Отже, в основі «педагогіки партнерства» лежить визнання дитиноцентризму, доброзичливе, гуманне ставлення до особистості дитини, її здібностей і задатків, взаємодія усіх учасників освітнього процесу (вихователь – дитина – батьки), що забезпечує єдність і гармонізацію в освітній траєкторії.

Підтримуємо думку А. Назаренко щодо її розуміння взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків, відповідно до якої педагоги й батьки постійно обмінюються досвідом, упроваджуючи в практику найбільш цінні прийоми виховного впливу на дітей.

Учена застерігає вихователів від надмірного застосування монологічної форми спілкування, а навпаки, закликає до діалогу, прислухатися до поглядів, думок батьків (Назаренко, 1997: 28–30).

Говорячи про педагогіку партнерства у національно-патріотичному вихованні старших дошкільників, важливо, щоб два осередки – заклад дошкільної освіти та батьки виступали у взаємодії, щоб їхні зусилля були спрямовані на провідну мету – сформувати у дітей національну свідомість, патріотичні почуття. Дитина наслідує поведінку батьків, ідентифікує свої вчинки з ними, що є поштовхом для розвитку самостійності, активності дитини, її самоконтролю, інтересу, що виступає метою діяльності. Саме у взаємодії з дорослими, на глибоке переконання В. Мухіної, формується структура самосвідомості дитини як уявлення про саму себе. В аспекті висвітлюваної проблеми слугує на увагу думка О. Майєра та Л. Богославець щодо педагогічної взаємодії в закладі дошкільної освіти, яка здійснюється на ґрунті соціальної перцепції, через такі провідні її форми: спілкування і діяльність (Майєр, 2012: 35).

У контексті означеної педагогічної умови важливо враховувати положення Л. Виготського щодо зони найближчого розвитку дитини, що, на нашу думку, досягається в умовах взаємодії «вихователі – дитина – батьки» в різних формах навчання: заняття, повсякденне життя, самостійна творча діяльність дитини. Слід пам'ятати, що дорослий є партнером для дитини, який визнає її унікальність і самостійність, і може виконувати такі ролі:

- організатора різних видів художньо-мовленнєвої діяльності;
- партнера у виконанні творчих завдань за змістом художніх творів.

Принципи розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку

Поняття принцип (лат. *principium*, грецьк. αρχή) – тлумачиться по-різному: те, що об'єднує думки; відома сукупність фактів; основна ідея, правило, вимога до діяльності, поведінки. Принципи навчання – «категорія дидактики, що характеризує способи використання законів навчання відповідно до мети виховання і освіти. Принципи навчання визначають зміст, методи, прийоми і засоби навчання... є для педагогів надійним керівництвом до дії» (Львов, 1999: 162), вихідні положення людської свідомої діяльності, відповідно до яких педагог обирає засоби навчання: 1) дидактичний (навчальний) мовний матеріал; 2) методи і прийоми його вивчення; 3) організацію навчання (Федоренко, 1973: 16).

В організації роботи з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності радимо керуватися такими принципами:

- національної спрямованості виховання, відповідно до якого прищеплюють дітям любов до народного слова, культури, традицій, формують у них національну свідомість і самосвідомість, здатність відчувати свою приналежність до українського народу;

- комунікативності, який забезпечує активну участь кожної дитини у спілкуванні в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності, збагачення словника українськими формулами мовленнєвого етикету, словами національно-патріотичної спрямованості;

- самореалізації, підґрунтям якого виступає розкриття особистісного й художньо-мовленнєвого потенціалу, мовленнєво-творчого самовираження кожної дитини в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності;

- суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників освітнього процесу «вихователька – дитина – батьки»,

що ґрунтується на засадах рівноправності, взаєморозуміння, поваги до особистості дитини, визнання її унікальності, самоцінності, індивідуальної неповторності, моральної свободи, потреб, мотивів, прагнень, здібностей;

– культуровідповідності, згідно з яким формують у дітей старшого дошкільного віку вміння сприймати, відчувати, запам'ятовувати фольклорні й літературні тексти, за допомогою яких залучають дітей до культури свого народу, його мови, традицій, мистецтва, і водночас розвивають рідне мовлення;

– метапредметності освітньо-виховного процесу закладу дошкільної освіти, в обґрунтуванні якого враховували думку А. Хуторського, що такі фундаментальні освітні об'єкти, як слово, число, знак, традиція виходять за межі окремих предметів і стають метапредметними. За словами науковця, основу змісту освітніх галузей складають фундаментальні метапредметні об'єкти, вивчення яких переводить дитину на метапредметний рівень пізнання (А. Хуторської, 2012). Художньо-мовленнєва діяльність забезпечує здатність дитини системно, різнобічно сприймати й усвідомлювати різні види мистецтва (літературне, образотворче, музичне, театральне), глибоко проникати в художній образ творів, стимулює до проявів творчої індивідуальності кожної дитини (власне створених творів, імпровізованих діалогів, малюнків тощо);

– лінгвосоціокультурологічний, що дозволяє виявити, як дитяче сприйняття дійсності фокусується і фіксується в мові. Цей принцип передбачає насамперед акцентування на тексті як на трансляторі національної культури. Увага до образних засобів мови, передусім до метафор і образних виразів, до феномена мовної гри, до кліше й стереотипів в українській мові, фразеологізмів, увага до всього того, що визначає етноментальну картину

світу і входить до віками накопиченого культурного коду рідної мови (Калмикова, 2008: 299).

Принцип розвитку мовлення як засобу самовираження пов'язаний із тим, що людина живе та формується як особистість у спілкуванні з іншими людьми. Оволодіваючи предметним світом, вступаючи в партнерські відносини з довколишніми, дитина у спілкуванні і спільній діяльності пізнає світ. У процесі оволодіння мовленнєвими конструкціями відбувається становлення самосвідомості, здійснюється процес самоідентифікації, формується ставлення до світу і самого себе, що яскраво відображається в мовленнєвій компетенції дитини. Вбираючи в себе знання, відображені в мовленні, дитина вибудовує власний внутрішній світ, або мікрокосм, формує себе як особистість (Трифонова, 2012: 348).

Розвиток рідного мовлення в художньо-мовленнєвій діяльності: конспекти занять, дидактичні ігри, вправи

У державному стандарті дошкільної освіти – Базовому компоненті, в освітньому напрямі «Мовлення дитини» акцентовано на любові до рідної мови. Незалежно від національної належності дитина, як громадянин України, виявляє інтерес до оволодіння надбаннями української культури в її етнічному різноманітті, а також відповідними до віку зразками світової культури. Отримує задоволення від відчуття краси української мови (БКДО, 2021: 18–19). Важливо, що в оновленому стандарті вміщено поняття «художньо-мовленнєва компетентність», яку потрактовано як «здатність відтворювати художньо-естетичні враження

від сприйняття літературних і фольклорних творів засобами різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, що засвідчує ціннісне ставлення дитини до художнього слова як культурного явища, друкованої чи електронної книжки, достатній для художньої комунікації рівень літературної обізнаності» (БКДО, 2021: 21).

Художньо-мовленнєва компетентність дитини старшого дошкільного віку формується в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності, у процесі якої використовуються різні методи і прийоми:

- словесне змалювання героїв казок,
- порівняльний опис і відтворення дій героїв фольклорних творів;
- імітаційні ігри за змістом твору;
- малювання за змістом фольклорних творів,
- проблемні морально-етичні ситуації,
- інсценізація творів українського фольклору;
- сумісне коментування;
- літературні вікторини оцінного характеру;
- ігрові мовленнєві ситуації;
- уявлювані діалоги з героєм твору;
- полілоги та ін.

Зауважимо, що роботу за змістом художніх творів у різних видах художньо-мовленнєвої діяльності можна здійснювати за таким алгоритмом: попереднє розглядання наочного супроводу → накопичення знань дітей за змістом художніх творів → етична бесіда за змістом твору, під час якої слід акцентувати увагу дітей на словах-порівняннях, образних висловах (*колір червоної калини, колір землі-годувальниці, рушник як райдуга-доріжка*), збагачувати словник синонімами (наприклад, рушник (який?) – *вишиваний, мальовничий, таємничий, різнобарвний, загадковий, волошковий*) → залучення дітей до різних видів художньо-мовленнєвої діяльності.

Проілюструємо прикладом роботи за поданим алгоритмом з теми «Рідна хата».

Попереднє розглядання наочного супроводу.

Перед читанням вірша Наталки Поклад «Наша хата»: запропонувати дітям розглянути рушники, які висять у музичній залі, коридорах, сімейні. Познайомити дітей із такими приказками: «Де сяє вишиття, там злагода й добре життя», «Хата без рушників, як родина без дітей». Пояснити, що рушники вважали сімейними оберегами, бо вони оберігали рідну домівку від нещастя. Закцентувати на тому, що «рушники є не лише оберегами, а й національними символами українського народу, до них треба бережливо ставитись і бажано, щоб у кожній родині був вишитий сімейний рушничок».

Накопичення знань дітей за змістом художніх творів. Наприклад, після розповідання вірша Марії Хоросницької «В нашій домі», можна провести етичну бесіду за змістом твору.

Запитання до дітей: – Чи любила сім'я вишивати? – Добре чи погано, що дівчинка навчилась вишивати рушник? – Чому дівчинка хотіла вишити рушник саме до свята Тараса Шевченка й оздобити його портрет власним вишитим рушничком? – Діти, якими нитками вишитий рушник? (*Червоними і чорними*). – Що означає червоний колір? (*Це колір любові, доброти, кохання, це колір червоної калини, яку дуже люблять і шанують в Україні*). – Що означає чорний колір? (*Це колір землі-годувальниці, колір багатства, статку*). – Чому потрібно берегти рушники-обереги? Наприкінці бесіди вихователю слід звернути увагу дітей на тому, як важливо берегти національні символи й обереги: Діти, рушник супроводжує нас упродовж усього життя, як кажуть у народі, «і в радості, і в горі». Такий рушничок-оберіг повинен бути в кожній людині, вишивати його повинна хрещена мати, і загортаючи в нього немовля, вона

промовляла, щоб його життєвий шлях був таким же світлим і радісним, як і рушник. Діти, рушники-обереги потрібно шанувати, берегти, бо це наша історія, обереги від лиха, які дарували нам наші бабусі, прабабусі, щоб наше життя було щасливішим. Коли син вирушав у далеку дорогу, мати дарувала йому вишитий нею рушник, який оберігав його від злого лиха, нагадував про рідну домівку, матусю.

На заняттях із розвитку рідного мовлення відбувається збагачення словника дітей синонімами (наприклад, рушник (який?) – вишиваний, мальовничий, таємничий, різнобарвний, загадковий, волошковий), можна запропонувати дітям скласти описові розповіді про них.

Обов'язково слід проводити роботу з образними словами й поступово вводити в активний словник дітей. Наприклад, за віршем В. Симоненка «Вишивальниці» звернути увагу на образні вислови: Діти, скажіть, з чим порівнював Василь Симоненко у своєму вірші рушник? З райдугою-доріжкою. А чому автор так назвав рушничок? Тому що український рушник – це символ нашого народу і вишивальниці вишивають його різними кольорами, майже як у райдузі. А оскільки український символічний рушник довгий, то Василь Симоненко порівняв його з доріжкою і білими човнами, адже ці рушнички – білі. І вишиті на них лебеді, як символ чистоти, вірності, мужності, – начебто плавають на човні.

Залучення дітей до різних видів художньо-мовленнєвої діяльності. На заняттях із музики з дітьми можна розучити танок із вишитими рушниками, прослухати у запису відому українську пісню «Рідна мати моя». Під час мовленнєво-зображувальної діяльності діти можуть зробити аплікації, ескізи-замальовки своїх рушничків, надалі залучити до цього батьків, запропонувати їх вишити. Стимулювати дітей скласти за

малюнками розповіді, для цього можна використати такий прийом, як штрих-мовлення.

**Проілюструємо прикладом полілогів
Полілог «Доброзичливість».**

Мета: закріпити уявлення дітей про доброзичливість, добро; вчити висловлювати своє ставлення до вчинків казкових героїв.

Словник: доброзичливий, чуйний, добрий, милосердний.

Хід. Вихователь: Діти, я сьогодні поспішала до нашої групи і почула дуже красиве слово, його казала бабуся дівчинці: ти – доброзичлива. Давайте поміркуємо, що означає доброзичливий. Проспіваємо це слово, що ви чуєте? Діти: *добро зичити*. Вихователь: так, діти. Доброзичливість походить від двох слів – зичити добро. Доброзичливою називають людину, яка завжди рада допомогти іншим, проявляє увагу до інших, така людина привітна. Біля такої людини тепло, вона думає про інших, а не про себе. Якою ви уявляєте доброзичливу людину? Діти: *доброю, уважною, справедливою, милосердною, чуйною*.

Вихователь: так, діти, молодці. Ми з вами знаємо, що казка вчить як на світі жити. Давайте пригадаємо казкових героїв, яких можна назвати доброзичливими, а в яких навпаки.

Діти: Кривенька качечка доброзичлива, тому що турбувалася про дідуся із бабусею, Івасик-Телесик, тому що турбувався про матусю. Айболить, бо він турбувався про усіх звірів.

Вихователь: А які герої думали тільки про себе?

Діти: Баба-Яга, Коза Дереза, Лисиця, Зміючка Оленка.

Вихователь: Молодці, діти. Скажіть, чи щасливі ці герої? Діти: *ні*. Чому? Діти: *Вони нещасні, бо у них немає*

друзів, бо вони самотні, їх ніхто не любить.

Вихователь: Так, діти, бути злим, собі шкодити. У народі кажуть: Добре ім'я краще за багатство.

Вправа «Мікрофон». Розкажи про свій добрий вчинок (діти розповідають, що вони зробили доброго).

Вихователь: діти, давайте створимо галявину доброзичливості, на якій будуть рости квітки з чеснотами доброзичливої людини (*діти наклеюють квітку та промовляють рису характеру: доброта, чемність, привітність, турбота, повага, справедливість*).

Проілюструємо прикладами конспектів занять з різних видів художньо-мовленнєвої діяльності.

Літературно-мовленнєва діяльність

Конспект з художньої літератури.

Придумування казки на основі малих фольклорних жанрів

Мета: продовжувати знайомити дітей із малими фольклорними жанрами, вчити промовляти фрази, залучати до розігрування: відображати в рухах, міміці, інтонації характер персонажів. Розвивати увагу. Виховувати інтерес та турботливе ставлення до свійських тварин та птахів, природи.

Матеріал: оповідання В. Сухомлинського «Бузинова палиця».

Словник: буцається, півник-співунець, курочка-рябушечка.

Хід:

Усі сідайте рядком

Поговоримо ладком.

Приготуйтеся, будь ласка,

Починаймо нашу казку.

Вихователь: Діти, як ви думаєте, де живуть казки?

Діти: у книжках, мультфільмах, театрі.

– Спробуйте відгадати, про що буде наша казка?

Вихователь читає оповідання В. Сухомлинського «Бузинова палиця».

– Діти, ви здогадалися, що виготовив дід Іван із бузинової палиці. Що ж це таке, що звеселяє і душу оживляє? (діти висловлюють свої припущення). – Так, діти, це сопілочка. Її можна виготовити із очерета, із гілочки бузини, калини. Такий ніжний, мелодійний голос у сопілочки. Послухайте. Як ви думаєте, про що співає сопілочка?

Діти: *Я чую в голосі сопілочки, як дзюрчить струмок; Я чую як розмовляє бджілка з квіточками.*

Вихователь: так, діти, молодці. Сопілочка грає так, ніби здається, що це сонячні зайчики стрибають та розповідають, що вони побачили навколо; можна почути в голосі сопілочки мамину колискові пісню. А знаєте, ця сопілочка не проста, а чарівна, вона буде нам підказувати, які казкові герої будуть жити в нашій казочці. Для цього нам потрібно пригадати і продовжити забавлянки, які ми з вами вивчали. Отже, я починаю, а ви продовжуєте:

Гоп, гоп, козуню,

Гоп, гоп,

Діти: сіренька.

А у нашої кізоньки

Чотири ніженьки.

– Діти, а які ще забавлянки про кізоньку ви знаєте?

Діти: Іде коза рогата,

Іде коза вухата.

Ніжками туп, туп,

Віченьками луп, луп.

Хто кашку не їсть?

Хто молочко не п'є?

Того буцну прийду,

На ріжки посаджу: «Ме-е!»

Наступна забавлянка:
Вихователь: Ходить півник по двору
Діти: У червонім чобітку.
Будемо півника просити:
«Ходи жито молотити!»

Вихователь: Курочка-рябушечка,
Куди ти йдеш?
Діти: На річку.
– Курочка-рябушечка,
По що ти йдеш?
– По водичку.
– Курочка-рябушечка,
Навіщо тобі водичка?
– Курчаток поїти.
– Курочка-рябушечка,
Як курчата просять пити?
– Пі-пі-пі!

Молодці, діти.. А героями нашої казки будуть: кізенька, курочка, курчата, півник і сопілочка. Давайте придумаємо свою казочку про сопілочку.

Складання казки за логіко-семантичними конструкціями.

Одного разу
Раптом
Отже
Вирішили

Казка про сопілочку

Одного разу на лузі виріс гарний кущ калини. Цей кущик дуже полюбив вітерець. Кожного ранку він прилітав на лужок і грався із кущиком, ховався в його вітах, а коли вони втомлювалися, то вітерець заспокоювався і ніжно дмухав на гілочки калини, від чого утворювався ніжний, красивий звук. Біля кущика

збиралися усі мешканці лугу і слухали ці чарівні звуки. Кожному в цій мелодії чулися тільки для нього особливі звуки. Одного разу на луг прийшов хлопчик. Він бігав, галасував і йому було байдуже до кущика та вітереця і усіх мешканців лугу. Він побачив кущик, підбіг до нього і зламав гілочку, покрутив нею і кинув. Боляче стало кущику, сумно, що гілочка сиротлива лежить на землі. Як же вона буде без своїх братиків і сестричок.

– Не сумуй, сказав вітерець, ми знайдемо того, хто поверне до життя гілочку.

На лужку гуляла кізонька.

– Я знайду, хто допоможе гілочці. І почала шукати.

Зустріла вона півника і запитала:

– Півнику-співунець, допоможи гілочці. Поверни її до життя.

– Ку-ка-рі-ку! Не знаю, не вмю, я лише кукурікую. Засмутився, півник, не зміг допомогти гілочці.

Побігла кізонька далі. Бачить, курочка виховує маленьких курчаток.

– Курочко, може ти зможеш допомогти гілочці, повернути її до життя.

– Ні. Не вмю. Біжіть на лужок до корівки. Вона велика, може знає. Прибігла кізонька на лужок, бачить, а там багато корівок. Корівоньки, допоможіть, повернути життя гілочки.

– Му-Му, – не можемо. Іди до пастушка. Побачив пастушок гілочку, зрадів.

– Це ж не просто гілочка, це ж буде сопілочка. Зробив він у гілочці декілька дірочок, приклав сопілочку, і так дзвінко заграв, що всім захотілося послухати. Почув цю пісеньку хлопчик, прибіг та запитує, хто ж це так гарно співає? Побачив він сопілочку, впізнав він гілочку, яку зламав і кинув. Соромно стало йому. А пастушок сказав: – У добрих руках проста гілочка буде співати та звеселяти душу.

Образотворчо-мовленнєва діяльність

Фрагмент заняття з розвитку мовлення.
Складання дітьми порівняльно-описових розповідей за малюнками до віршів про зиму.

Мета: вчити дітей самостійно складати порівняльні описи зимових явищ, використовуючи образні авторські звороти з художніх текстів.

Матеріал: малюнки дітей до віршів В. Симоненка «Снігу, снігу сиплеться довкола», А. Качана «Забілили сніги», Т. Коломієць «Зимова казка».

Хід заняття: Вихователь повідомляє дітей, що сьогодні на заняття знову прийшов дідусь Громовичок і хлопчик Мрійник. Їм дуже сподобались ваші малюнки. Вони хочуть послухати ваші розповіді за малюнками. А чий розповіді будуть найкращими та найцікавішими, тих дітей запросять на конкурс розповідей за малюнками. Вихователь звертає увагу дітей, щоб розповіді були цікавими, потрібно пригадати прислів'я, які ми вчили, образні красиві слова, вирази. Вихователь пропонує розповісти за власним малюнком.

Спостереження за вираженням однієї думки у текстах різного типу

Мета. Формування у дітей розуміння, що у залежності від мети висловлювання говоримо по-різному. Послухайте, як розкаже про свій малюнок Мрійник. Він намалював новорічну ялинку.

Міркування

Я дуже люблю новорічну ялинку! Бо саме в цю ніч приходиться дід-мороз – він не спить усю ніч. З подарунком в кожну хату він ступає на поріг. А ще я люблю ялинку, бо в неї такі пахощі, що начебто ти в лісі ходиш.

Опис

Новорічна ялинка дуже гарна, висока, струнка, одягнена в різнокольорові іграшки. І ростуть на ній не шишки, а цукерки і горішки!

Розповідь

Сьогодні важливий день у новорічної ялинки: їй треба одягнутися у свої казкові шати, зірку на голову почепити, щоб сяяла і друзів зустрічала – дітлахів-малюків. А ще треба попередити своїх лісових друзів, що вона їде в гості до дітей, повеселити їх. Але спочатку їй треба дочекатися своєї подруги – Снігуроньки.

За аналогією діти вчаться складати розповіді.

Тема: Таємниця берізки

Мета: вчити описувати берізку, розвивати спостережливість, відтворювати за допомоги засобів виразності образ берізки, закріпити вміння милуватися картиною, познайомити з картиною І. Грабаря «Лютнева блакить», розвивати творчі здібності, виховувати любов до природи.

Матеріал: репродукція картини І. Грабаря «Лютнева блакить».

Попередня робота: На ранковій прогулянці вихователь привертає увагу дітей на берізку, яка вкрита інєєм.

Хід заняття: Вихователь: Діти, давайте послухаємо звуки природи. Що ви чуєте? (Діти: *Я чую як голосно співає вітер, а я чую як весело щебечуть горобці, кажуть, що це до відлиги. А я чую як берізка перемовляється з ялинкою, начебто запитує, коли настане вже весна*).

Вихователь: Так, діти, якщо бути спостережливим і уважно чути звуки природи, то можна багато чого почути та побачити. Саме у природи беруть ідеї видатні письменники, художники. Вони вміють бачити красу природи, її голос, проникати в її таємниці. Для доброї, талановитої людини природа охоче відкриває свої таємниці. Давайте і ми з вами спробуємо сьогодні дізнатися одну із таємниць природи і розповісти про неї

за допомогою фарб, кольору, ліній. Зверніть увагу на нашу берізку, яка вона сьогодні чарівна. Що вас вражає в ній? (Діти: *вона, начебто одягнула святкову сукню. А мені здається, що на нашій берізці кришталеве намисто. А ще у моєї бабусі така хустина із ниток із бахромою, дуже схожа*).

Вихователь: Молодці, діти. Ви дуже спостережливі. Сьогодні ми познайомимось із репродукцією картини видатного художника Ігоря Грабаря «Лютнева блакить». Цікава історія створення цієї картини. Під час прогулянки художник був вражений неймовірною красою неба, граціозністю березок, самим березовим гаєм. Він так був вражений, що вирішив працювати на свіжому повітрі, хоча на вулиці був лютий мороз. Ігор Грабар вирив траншею у снігу, поруч поклав парасольку, яку перефарбував у синій колір та переніс на полотно всі відтінки, які дарувала йому природа. Подивіться, будь ласка, скільки відтінків блакитного кольору. Подивіться на картину як художник майстерно зобразив берізку. Здається, що ми з вами нікуди і не йшли від нашої берізки. Відчуваєте, що зимовий пейзаж застиг у передчутті швидкої весни. Чи бачите ви сонце на картині? А як же ми відчуваємо, що сонце сліпить очі? (Діти: *На картині є жовтий колір, начебто промінчики десь у гілочках заховалися*).

Вихователь: Так, діти, правильно. Сонце не присутнє на картині, але, подивіться на картину, як його світло огортає верхівки беріз.

Давайте спробуємо намалювати на картині нашу берізку, яку спостерігали біля входу до садочка та розповісти її історію. Спочатку нам необхідно створити тло. Для цього нам необхідно взяти пензлик із широким ворсом і зафарбуємо аркуш синім кольором. Подивіться, де на картині насичений колір (у горі, там де небо). Так, правильно, а потім поступово колір стає ніжнішим і

переходить від синього до блакитного, а потім білого. Як нам створити такий перехід? Правильно. Нам необхідно розвести фарбу, водичку і зробити розтяжку від темного до світлого кольору (*діти створюють тло*). На передньому плані малюємо берізку. Ми з вами вже вчилися малювати її. Який секрет у берізці? (Діти: *гілочки ростуть вниз, стовбур у берізки білий*). Вихователь: Так, діти, правильно. Берізка має ще один секрет. Якщо до неї доторкнутися, навіть у спекотне літо, то її стовбур буде завжди прохолодним. Починаємо малювати (*діти створюють пейзажі, вихователь їм допомагає*).

Вихователь: діти, який гарний, чарівний березовий гай. Давайте розкажемо історію та таємницю вашої берізки.

Приклад розповіді дітей:

Моя берізка стояла самотня та зажурена, тому що поруч була красуня ялинка в чарівний темно зеленій сукні. Вона запросила берізку на день народження.

– Як же я прийду, подумала берізка, у мене немає сукні. Якщо б це було весною, то я б одягнула свої гарні сережки та ніжну зелену сукню.

Зажурилися подружки. Їх розмову почули вітер, мороз та сонечко. Вирішили вони допомогти подружкам. Вдень випав гарний сніжок, сонечко пригріло, на гілочках він почав танути, вітер та мороз подмухали на крапельки і на гілочках берізки з'явилася чарівна сукня, начебто із кришталю.

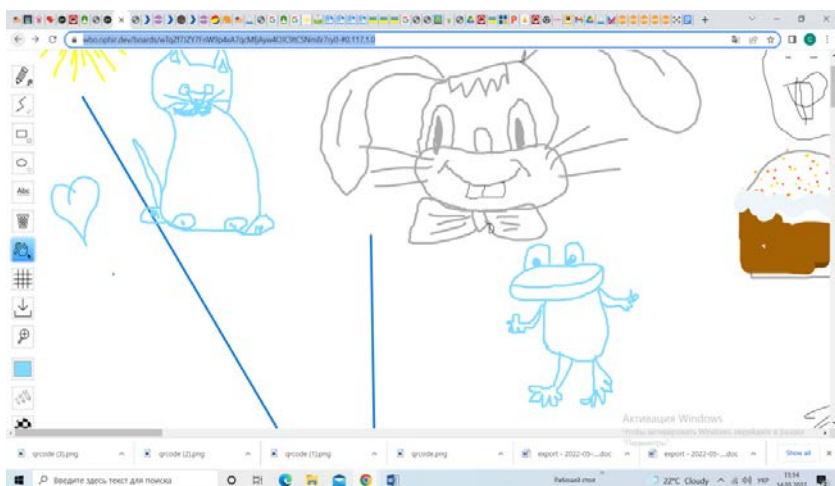
Зраділи подружки і гарно відсвяткували свято. Сонечко, вітер і мороз теж були на святі. Вітер співав свої пісні, а сніжок і сонце розважали усіх веселими історіями.

Образотворчо-мовленнєва діяльність із дітьми дошкільного віку може бути організована не тільки традиційними формами організації дітей, а й під час дистанційного навчання за допомогою різних онлайн-сервісів.

Онлайн дошка для малювання – онлайн-сервіс для створення казок, малювання, творчих проєктів – безкоштовна базова версія, що дозволяє залучити дітей та їхніх батьків до спільного малювання, створення казок, колажів. Онлайн дошка дозволяє малювати одночасно декілька користувачам. Використовувати платформу для спільного користування дуже просто: достатньо поділитися посиланням із тими, кого ви запрошуєте до спільного проєкту. При цьому не обов'язково володіти ніякими дизайнерськими навичками.

Переваги:

- яскравість;
- використання мінімальних художніх засобів у створенні продукту;
- доступність створення образу;
- навчання творчого розповідання дітей за створеними ними сюжетами;
- можливість працювати колективно, створювати колективні творчі проєкти.

Для ознайомлення із сервісом перейдіть за посиланням:<https://wbo.ophir.dev/boards/wTqZf7JZY7FnW9p4xA7qcMfjAuw4OJC9tCSNm8r7ry0-#0,827,1.0>

Театрально-мовленнєва діяльність
Розігрування вірша А. Костецького «Добрий
сніговик»

Мета: закріплювати вміння розігрувати діалог за ролями, використовувати мовні й немовні засоби виразності мовлення з метою створення образу доброго сніговика.

Попередня робота: вірш вивчався дітьми на заняттях з художньої літератури; робота з пояснення образних висловів «нишком-тишком», «метіль кудлата», збагачення словника дитини «відрище-здоровище»; добір слів-родичів до слова «сніг».

Матеріал: вірш «Добрий сніговик», атрибути до вірша.

Хід виконання:

Розігрується ситуація «театральна вистава». Хлопчик Мрійник обирає сніговичка й 4 дітей, які ставитимуть запитання Сніговичку:

1-ша дитина: Сніговику, сніговику! Скажи нам: а навіщо

Тобі дали таку мітлу, яка з тебе вигода?

Сніговичок: Я нишком-тишком уночі сніг підмету з дороги,

Щоб діти, з дому ідучи, не замочили ноги!

2-га дитина: Сніговику, сніговику! Скажи-но, а навіщо

На голові твоїй стирчить відрище-здоровище?

Сніговичок: А щоб тоді, як місто спить, малечі ковзанки залить

Чи у метіль кудлату синиць туди сховати:

Нехай собі сидять під ним, неначе це – пташиний дім.

3-тя дитина: Ну а твоя морквина – ніс навіщо – розкажи-но?

Сніговичок: Якби колись пішов я в ліс, то я б

зайцям її одніс,

Бо це для них морквина.

4-та дитина: Сніговику, сніговику! Ще трохи нас послухай:

Навіщо в тебе рот такий – від вуха і до вуха?

Сніговичок: Ну це відомо кожному – без усмішки не можу я!

Інценізація казки «Бігла білка»

Мета: закріплювати вміння розігрувати полілог за ролями, створюючи власні конструкції, використовувати мовні й немовні засоби виразності мовлення.

Попередня робота: казка вивчалася дітьми на заняттях з художньої літератури; збагачення словника дитини: добір прикметників, дієслів до головних героїв казки, відгадування загадок.

Матеріал: казка «Бігла білка», атрибути до казки.

Хід виконання:

Діти обирають білочку, зайчика, пташку, мурашку, їжачка й ведмедика.

Біжить білочка із козубочком, а назустріч їй виходить зайчик. Слова автора промовляє хлопчик Мрійник:

Мрійник: Бігла білка по стежині

В козубочку несла малину.

Зайчик: Вітаю тебе, білочка! Що ти несеш?

Білочка: Не хочу я тобі говорити. Я поспішаю!

Пташка: Білочка, зупинись! Ти ж навіть не привіталася з нами! Пригости нас, будь ласка!

Білочка: Нічого в мене нема! Назбирай собі сама!

Мурашка: Дай мені одну-одненьку малинку, будь ласка!

Білочка: Ні! Мало лишиться мені!

Їжачок: Бувай здоровенька, білочко! Куди прямуєш?

Білочка: Й тобі того ж! Але нічого тобі не скажу й

нічим не пригощу!

Ведмідь: Що за шум, що за гвалт? Хто тут такий не чемний? Не вітається, не пригощає? Невже в лісі в нас такі живуть? Хто це? – відгукніться!

Білочка: Це я – білочка. Хвостик у мене пишненький, гарненький. До хатинки своєї я поспішаю!

Ведмідь: Дай-но, білко, ягідок!

Білочка: Дати? Чи не дати? Та велика, та мала... І шкода... Не дала!

Етюд «Зайчика злякались»

Мета: вчити дітей правильно передавати почуття остраху.

Матеріал: вірш «Зайчика злякались» (Платон Воронько)

Процедура виконання: Вихователь промовляє дітям вірш:

Ми ходили по гриби, *(діти ходять біля дерев)*

Зайчика злякались. *(діти присідають, обіймають себе руками і тремтять)*

Поховались за дуби, *(ховаються за уявні кущі й визирають обережно)*

Розгубили всі гриби, *(кидають свої кошики, руки тримають біля обличчя, хитають головами)*

Потім засміялись – *(сміються)*

Зайчика злякались! *(показують, як злякались, але вже з усмішкою).*

Музично-мовленнєва діяльність

Пісню до серця.

Мета: Продовжувати знайомити дітей із творчістю В. Нестайка. Формувати інтерес до української пісні. Розширити словниковий запас образними словами, прислів'ями, порівняннями. Продовжувати формувати уявлення про родинні стосунки; виховувати любов та

пошану до історії та української пісні.

Матеріал: грамзапис української народної пісні «Колискова», казка Всеволода Нестайка «Казка про пісню».

Словник: пісня, українська, патріотична, героїчна, народна, солов'їна, зворушлива, щемлива.

Хід заняття: Вихователь: Діти, сьогодні ми подорожуємо в країну, де музика й слово з'єднались в одне ціле – в українську народну пісню. Тож давайте помандруємо у чарівний світ української пісні. Як ви розумієте вислів «Пісня – то душа народу?». Які прислів'я про українську пісню ви знаєте?

(Де праця там і пісня; Хто співає, той журбу проганяє; Яка пташка, така й пісня).

Вихователь: Діти, а які пісні називають народними? Це пісні, які склав народ. Вони передаються із уст в уста і залишаються з нами назавжди. Діти, а які пісні співають матусі немовлятам? Давайте послухаємо українську народну пісню «Колискова» у виконанні Ніни Матвієнко (діти слухають пісню). Що ви уявляли, коли слухали пісню? У колискових піснях мати втілює свою любов, мрії про щасливе життя дитини. Давайте пригадаємо, з ким порівнюють, як звертаються до мами в українських народних піснях (зозуленько, ясне сонечко, кохана, мамочко, моя ластівочко, мамочко – моя пілочко).

Вихователь: Українські мова дуже милозвучна і тому так зачаровує. В українських піснях втілюється велика відданість рідній землі, батьківська любов до нашої Вітчизни. Діти, а як ви думаєте, яка пісня найкраща? Дійсно, важке запитання. Я запрошую вас в до казкового лісу, в гості до сімейства кенарів, які допоможуть нам знайти відповідь на запитання: Яка пісня – найкраща? А мешкає родина у чудовій казці Всеволода Нестайка «Казка про пісню». (читання казки)

Вихователь: Діти, який був за характером Кеша? А

Реша? Хто Вам сподобався більше? Чому? Чия пісня сподобалась журі? Чому? Що було у цій пісні? Яка ж пісня найкраща? (діти відповідають на запитання). Так, правильно, найкраща пісня свого народу, яку співають рідною мовою, про любов до рідного краю. У народі кажуть: «Всяка пташка свої пісні співає».

У музично-мовленнєвій діяльності, наприклад, за піснею «Соловейко» (муз. і сл. З. Красуляк) дітей можна залучити до придумування розповідей-міркування «Шлях кобзи до України», «Як я подружився з бандурою».

Під час музично-мовленнєвих занять активно використовується слухання музики. Музика збуджує уяву дітей, спонукає розповідати про свої образи, втілювати їх за допомогою мовлення, рухів. Наведемо приклад такої роботи.

Слухання музики Каміля Сен-Санса із збірки «Карнавал тварин» «Лебідь» (інтеграція музично-мовленнєвої та образотворчо-мовленнєвої діяльності)

Вихователь: Діти, сьогодні ми продовжуємо знайомитись із творами композитора К. Сен-Санса. Наша музична скриня сьогодні підготувала сюрприз. Послухайте уважно музичний твір Каміля Сен-Санса із збірки «Карнавал тварин» та впізнайте, хто разом із нами буде слухати сьогодні новий твір композитора.

(музичний керівник вмикає уривки музичного твору, діти називають його, із-за ширми з'являються тварини)

Вихователь: Наші гості розмістились і готові слухати чарівні звуки музики. А ви? Давайте послухаємо твір, а потім ви мені розкажете, про що або про кого вам розповіла музика (слухання музичного твору К. Сен-Санса «Лебідь»)

Вихователь: Діти, яка музика? (ніжна, спокійна, чарівна, лагідна, повільна, зворушлива). Що ви уявили? (відповіді дітей). Так, під час музики ми можемо відчутти, як навшпиньках танцює тендітна балерина; як красива пташка рухається у чарівному таночку; як сонечко

торкається своїми промінчиками всього навкруги і все прокидається навколо.

Цей твір називається «Лебідь». Це – гордий, красивий птах. Він дуже красиво рухається. Але коли лебеді тільки народилися, вони не білого, а сірого кольору і не дуже схожі на своїх батьків. У народі кажуть «як гидке каченя», маючи на увазі, що незабаром із каченя виросте гордий та прекрасний птах.

(діти розглядають зображення птаха)

Ці рухи і передав композитор у своєму творі. Послухайте, як ніжно звучить музика. Музика надихає не тільки письменників, художників, а і танцюристів до створення нових композицій.

Подивіться, який танок створила видатна балерина М. Плісецька.

(перегляд танцю М. Плесецької за твором К. Сен-Санса «Лебідь»).

Вихователь: Діти, а які ви знаєте твори, в яких розповідається про цих птахів? *(Гидке каченя, Рак, Лебідь, Щука).*

Вихователь: Діти, подивіться, у нас у залі є чарівна дошка та багато прекрасних фарб. Я пропоную вам взяти в руки пензлики і намалювати все те, про що вам розповість музика.

(діти створюють під музику колективний малюнок, а потім розповідають про нього).

Вагому роль у розвитку мовлення відіграють дидактичні ігри і вправи, які можна використовувати як на заняттях, так і в повсякденному житті. Проілюструємо прикладами.

Дидактична вправа «Скажи по-іншому»

Мета: вчити дітей добирати до запропонованих слів синоніми, збагачувати словник.

Матеріал: іграшковий хлопчик Красномовчик.

Процедура виконання: До дітей приходять

хлопчик Красномовник, який приніс із собою різні слова. Він називатиме одне слово, й буде добирати до нього схоже за змістом. А ви слухайте уважно й запам'ятовуйте. Пропонуються такі слова:

Бадьорий, жвавий

Чи є в світі де такії молодці,
Як ми, **жваві** та моторні горобці! (нар. творчість)
В людей веселяють, яснішають лица,
Їм силу **бадьору** вернула криниця. (С. Жупанин).

Волохатий, кудлатий

Котику сіренький, котику біленький
Котку **волохатий**, не ходи по хаті,
Не буди дітяти. (нар. творчість)

На полонині, на верхівці
Кому доводилось бувати?
Пливають хмарки внизу, як вівці,
Ще по-весняному **кудлаті**. (В. Ладигець).

Гарний, красивий

Він біленький і чистенький, -
Гарний Мурчик мій маленький (М. Підгірянка)

А ось мені косичок.
Не треба. Я – хлопчак.
А що я теж **красивий**,
То це помітно й так! (А. Костецький).

Швидко, жваво, чимдуж

Жатка жваво жито жне
Жатку жнець не дожене. (нар. творчість)

Чом грачиха, чом грачата
Почали чимдуж кричати?
Чиєсь чудне чучело
Очам надокучило. (нар. творчість)

Дидактична гра «Бук і дуб»

Мета: вправляти дітей у твердій вимові звука [ч], розвивати лінгвістичні (вміти промовити скоромовку з інтонацією гніву та відповідною силою голосу) й паралінгвістичні (рухи, міміка) засоби виразності.

Матеріал: атрибути до костюмів бука й дуба, скоромовка «Бук бундючивсь перед дубом».

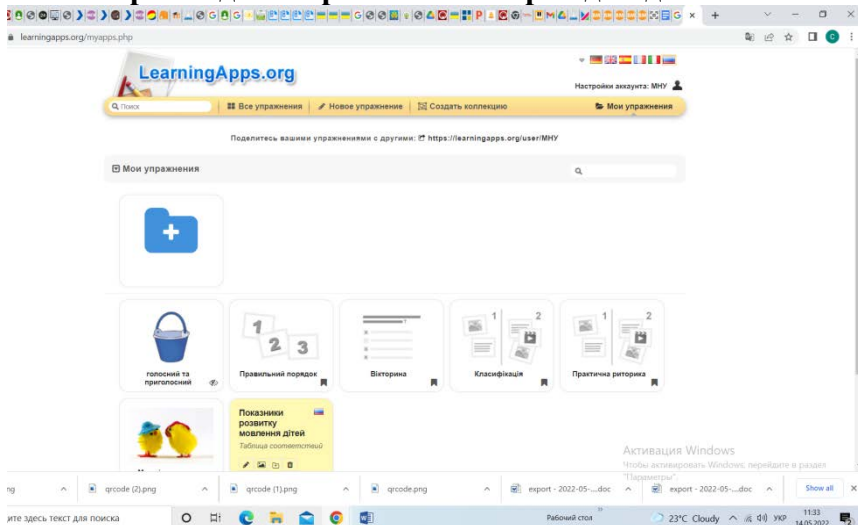
Хід гри: Вихователь пропонує дітям обрати відповідні атрибути і промовити скоромовку, імітуючи відповідні дії:

Бук бундючивсь перед дубом,
Тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнувся до чуба бука –
Буде букові наука.

Популярними серед дітей та їхніх батьків стали різноманітні онлайн сервіси: навчальні, ігрові. З-поміж них виокремлюємо онлайнвий сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи:

Приклади інтерактивних вправ для дошкільнят

Зауважимо, що за допомогою таких онлайн сервісів можна разом із дітьми створювати ігри, обговорювати їх сюжет, придумувати творчі розповіді.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Опрацюйте зміст статті Оксани Сусловець «Книжка-іграшка: спонукаємо дітей пізнавати світ» та створіть книжку-іграшку за змістом улюблених казок та оповідань

2. Розробіть планування освітньої діяльності з дітьми з художньо-мовленнєвої діяльності. Скористайтеся порадами досвідчених педагогів

Зразок річного планування з розвитку зв'язного мовлення:

3. Розробіть завдання з розвитку зв'язного мовлення дошкільників (групу обрати за власним бажанням)

Зразок:

4. Розробіть чек-лист для педагогів: Форми роботи з художньо-мовленнєвої діяльності.

5. Підготуйте каталог статей з організації художньо-мовленнєвої діяльності в закладі дошкільної освіти (за 5 років) та напишіть до них анотацію.

6. Перегляньте рубрику «Цікава інформація», висловіть власну думку щодо організації художньо-мовленнєвої діяльності з дітьми дошкільного віку.

Рубрика «цікава інформація»

7. Опрацюйте статті Н. Гавриш: «Організуємо освітню роботу з дітьми на основі літературного твору»; «Робота з літературними творами: три прийоми». Створіть таблицю «Прийоми роботи за літературними творами з дітьми дошкільного віку»

Корисні матеріали:

Н. Гавриш «Організуємо освітню роботу з дітьми на основі літературного твору»; «Робота з літературними творами: три прийоми» (за матеріалами журналу Вихователь-методист № 1. 2022)

8. Підберіть інформацію щодо створення анімації з дітьми дошкільного віку. Оберіть літературний твір та створіть мультфільми за сюжетом літературного твору (за вибором).

Корисні матеріали: Стаття Н. Гавриш. Анімація – найкоротший шлях від думки до образу.

9. Розробіть літературний проєкт за змістом художнього твору. Найважливіший етап роботи над проєктом – це фіксація результатів дітьми. Розробіть журнал фіксації результатів освітньої діяльності

Зразок оформлення результатів проєктної діяльності дітей

Лариса Дудинська, Лариса Мацкевич «Літературний проєкт ЗДО: як спланувати та провести»

10. Одним із важливих напрямків роботи з організації художньо-мовленнєвої діяльності з дітьми дошкільного віку є ознайомлення з репродукціями картин видатних художників. Опрацюйте зміст статті Людмили Шелестової. Навчаємо дитину бачити світ у картинах художника.

Створіть каталог репродукцій картин, які можуть бути використані в роботі з дітьми (каталог систематизувати за власним бажанням: жанр, тематика, художник, група).

Сформулюйте мовленнєві завдання для роботи з дітьми за репродукціями художніх картин.

Оберіть художній жанр, доберіть репродукції картин, створіть відео для ознайомлення дітей із жанрами мистецтва. Відео обов'язково повинно містити мистецтвознавчу розповідь для дітей старшого дошкільного віку.

11. Використовуючи онлайн-сервіс, за посиланням: <https://wbo.ophir.dev/boards/wTqZf7JZY7FnW9p4xA7qcMfjAyw4OJC9tCSNm8r7ry0-#0,827,1.0>

а) проведіть із дітьми онлайн заняття «Малюємо казку» та запишіть відео створення історій із дітьми;

б) створіть малюнок за допомогою дошки, запропонуйте студентам доповнити ваше зображення їх власними зображеннями та змодельуйте у групі зі студентами ситуацію коментованого мовлення під час малювання.

12. Театрально-мовленнєва діяльність дає широкий спектр для розвитку мовлення та творчості дітей. Розробіть сценарій на основі літературного твору (обрати за власним бажанням, дотримуючись вимог до добору художніх творів у роботі з дітьми).

Запишіть відео-виставу для дітей дошкільного віку.

За допомогою ZOOM-конференції змоделуйте проведення ігор-інсценізацій із дітьми дошкільного віку за змістом літературного твору

13. Створіть онлайн-ігри для дітей старшого дошкільного віку за літературними творами. Скористайтесь онлайн сервісом

[LearningApps.org](https://www.learningapps.org/)

Запишіть відео створення ігор разом із дітьми

Орієнтовні назви ігор:

«Вгадай казкового героя»;

«Підбери музику до характеру літературного героя»;

«Хто автор»;

«Сортувальник: (діти обирають літературний твір відповідно до жанру твору);

«Озвуч літературного героя»;

«Добре, погано»

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

1. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти / Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.

2. Богуш А. М. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору : навч. посіб./ А.М.Богуш, І.І.Попова. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 200 с.

3. Богуш А. М., Березовська Л. І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія. Одеса : М. П. Черкасов, 2008. 203 с.

4. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Методичний посібник для вихователів. Донецьк : ТОВ «Лебідь», 1999. 170 с.

5. Гавриш Н. В. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології. *Дошкільне виховання*. 2011. № 2. С. 4–9.

6. Гончаренко А. Комплексна модель роботи з літературними творами. *Палітра педагога*. 2015. № 4. С. 28–31.

7. Дитячий фольклор: Зб. укр. дит. фольклору / Упоряд. вступ. ст. та приміт. Г. В. Довженок; Редкол.: С. Д. Зубков та ін.; Іл. Ю.Криги. Київ: Дніпро, 1986. 304 с.

8. Дмитренко М. К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ : Народознавство, 2001. 576 с.

9. Крутій К. Л. Конспекти занять із художньо-мовленнєвої діяльності дітей середнього дошкільного віку / К.Л. Крутій, О.П. Кулинич, Н.В. Погрібняк. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2009. 164 с.

10. Монке О. С. Художня література як засіб

морально-духовного виховання дітей дошкільного віку: теоретико-методичний аспект: монографія. Черкаси: ДП «Черкаський ЦНП», 2015. 248 с.

11. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки : рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства : факс. вид. 1936 р. Київ : Обереги, 1994. 72 с. (Б-ка рідної мови).

12. Сухомлинський В. О. Любов до рідного слова : Хрестоматія : навч. посіб. для пед. навч. закладів I-IV р.а. / упор. і автор вступн. статті Г.М. Федорченко. Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2008. 195 с.

13. Сухомлинський В. О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / Уклад. Сухомлинська О. В. Харків: ВД «ШКОЛА», 2018. 576 с.

14. «У барвистому віночку»: хрестоматія. Збірка українських фольклорних і авторських творів / упор. Н.І. Богданець-Білоskalенко. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 288 с.

15. Українська дитяча література : Хрестоматія / Вступна ст. та упор. Л.П. Козачок. 2-ге вид. стер. Київ : Вища школа, 2006. 519 с.

16. Фесюкова Л. Б. Розвиток уяви і мовлення у дітей 4-7 років. Харків: Веста: ТОВ Вид-во «Ранок», 2007. 128 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Взаємодія, 88, 89, 90
- Вихованість інтересу до змісту художнього твору, 34
- Готовність майбутнього вихователя до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей, 36
- Дитяча субкультура, 15, 16, 17
- Дитячий фольклор, 58
- Діяльність, 18, 19, 23
- Жанри дитячого фольклору, 57
- Забавлянки, 60
- Заклички, 63
- Інтеграція, 81, 82
- Колисанки, 59
- Літературно-мовленнєва діяльність, 86
- Лічилки, 64
- Мирилки, 65
- Музично-мовленнєва діяльність, 84
- Образотворчо-мовленнєва діяльність, 85
- Поетичний твір у закладі дошкільної освіти, 35
- Примовки, 63
- Принцип навчання, 92
- Прислів'я, 68, 69
- Провідна діяльність, 26
- Театрально-мовленнєва діяльність, 83
- Скоромовки, 66
- Субкультура, 14
- Українськомовний супровід, 76, 77
- Художньо-мовленнєва діяльність 30, 35, 36, 37, 38

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства : развитие отношений ребенка в детской субкультуре. Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2000. 416 с. (Серия «Библиотека школьного психолога»).

2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20dos_hkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 29.01.21 р.)

3. Батьо М. З. Підготовка майбутнього вихователя до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.04. ДЗ Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Старобільськ, 2018. 20 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 томах. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 2003. 278 с.; Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. 344 с.

5. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

6. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 5–6.

7. Бех І. Д. Психологічний супровід особистісно орієнтованого виховання. *Початкова школа*. 2004. № 3. С. 3–6.

8. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. / Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.

9. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське

народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Вища шк., 2002. 407 с.

10. Богуш А. М., Березовська Л. І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія. Одеса : М. П. Черкасов, 2008. 203 с.

11. Богуш Алла. Вибрані науково-педагогічні статті / Упоряд. Л. В. Калуська / За заг. ред. А. М. Богуш. Тернопіль : Підручники і посібники, 2019. 304 с.

12. Буряк В. Міфологічне й фольклорне мислення у контексті свідомісної еволюції етносу. *Нове життя старих традицій. Традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті*: матеріали міжнар. наук. конф. в рамках міжнар. фестивалю українського фольклору «Берегиня» / за ред. проф. В. Давидюка. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. С. 9–18.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

14. Ветлугина Н. А. Художественное творчество в детском саду. Москва : Просвещение, 1974. 175 с.

15. Волков Г. Н. Этнопедагогика : Учебник для студентов средних и высших педагогических учебных заведений. Москва : Изд. центр "Академия", 1999. 168 с.

16. Выготский Л. С. Мышление и речь. 5 изд., испр. Москва : Лабиринт, 1999. 351 с.

17. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Методичний посібник для вихователів. Донецьк : ТОВ «Лебідь», 1999. 170 с.

18. Гавриш Н. Інтегровані заняття: Методика проведення. Київ : Шк. світ, 2007. 128 с.

19. Газіна І. О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики : дис. ... к-та пед. наук : 13.00.08 / Національний пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2008. 226 с.

20. Геллнер Э. Нации и национализм. Москва, 1991. С. 92.
21. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). РАН, Ин-т теории образования и педагогики. Москва : Совершенство, 1998. 608 с.
22. Гончаренко А. Комплексна модель роботи з літературними творами. *Палітра педагога*. 2015. № 4. С 28–31.
23. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
24. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода. *Хрестоматия по истории языкознания XIX-XX вв.* / Сост. В. А. Звегинцев. Москва : Учпедгиз, 1956. С. 68–86.
25. Гусев В. Е. Эстетика фольклора. Ленинград, 1967.
26. Гуцан Л. А. Виховання у молодших школярів позитивного ставлення до традицій і звичаїв українського народу у процесі художньо-трудової діяльності : дис. ... к-та пед. наук : 13.00.07 / АПН України. Ін-т проблем вих - ня АПН України. Київ, 2005. 226 с.
27. Дитячий фольклор: Зб. укр. дит. фольклору / Упоряд. вступ. ст. та приміт. Г. В. Довженок; Редкол.: С. Д. Зубков та ін.; Іл. Ю.Криги. Київ: Дніпро, 1986. 304 с.
28. Дмитренко М. К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ : Народознавство, 2001. 576 с.
29. Долинна О., Низковська О. Батьки в дошкільному закладі: споживачі та гості чи партнери-однодумці? *Дошкільне виховання*. № 1. 2007. С. 6–8.
30. Дридзе Т. М. Язык и социальная психология: Учеб. пособие для факультета журналистики и филологических факультетов университетов / Под ред. проф. А. А. Леонтьева. Москва : Высшая школа, 1980. 224 с.

31. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка. Київ, 1987. 127 с.
32. Духнович О. В. Твори. Ужгород : Карпати, 1993. 254 с.
33. Духнович О. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских. Часть 1 : Педагогія общая. Львов, 1857. Вс. 92 с.
34. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
35. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси : Навч. посіб. для студ. вищ. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с. Бібліогр.: с. 249–261.
36. Закон України «Про освіту»
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 06.07.2020).
37. Зубцова Ю. Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.07. Київ, 2012. 21 с.
38. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі : навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2001. 98 с.
39. Каган М. С. Мир общения : проблема межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
40. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.
41. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей. Москва: Педагогика, 1972. 152 с.
42. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : дис. ... к-та пед. наук : 13.00.08 / ДЗ «Південноукр.. нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2009. 279 с.

43. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1988. 264 с.

44. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти: монографія. Кривий Ріг : Видавець Роман Козлов, 2015. 244 с.

45. Ковшар О. В. Роль партнерської взаємодії дошкільної та початкової ланок освіти в організації передшкільної освіти. *Наукові записки Ніжинського державного ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 4. С. 57–63.

46. Комунікативно-мовленнєвий супровід професійної підготовки майбутніх фахівців півдня України: кол. монографія / А.М. Богуш, Ж.Д. Горіна, Л.І. Казанцева, О.І. Кисельова, О.В. Ковтун, О.М. Руснак, О.С. Трифонова, М.П. Черкасов / За загальною редакцією академіка А. М. Богуш. Одеса: Видавництво ТОВ "Лерадрук", 2012. 268 с.

47. Кон И. С. Ребёнок и общество. Москва, 1988. С. 125–140.

48. Кононенко В. І. Українська етнолінгводидактика. Івано-Франківськ, 1995. 57 с.

49. Кононенко В. І. Національно-культурний компонент у системі формування сучасної мовної особистості. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України*. Ч. 2. Харків : «ОВС», 2002. 416 с.

50. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навч. посібн. Київ : Вища шк., 2008. 327 с.

51. Кононенко П.П. Українознавство : підручн. для вищ. нав. закл. Київ, 2005. 680 с.

52. Котырло В. К., Ладывир С. А. Детский сад и семья. Київ : Рад. школа, 1984. 120 с.

53. Крутій К. Л. Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію.

Дошкільне виховання. 2018. № 7. С.2–7.

54. Кульчицький В. Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія педагогіка і соціальна робота. 2013. № 30. С. 76–78.

55. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість : підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. 3-тє вид. Київ : Знання-перс, 2005. 591 с.

56. Лесин В. М. Літературознавчі терміни: Довідник для учнів. Київ : Рад. школа, 1985. 251 с.

57. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів. Вид.3, перероб., доп. Київ : Рад. школа, 1971. 486 с.

58. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии : избр. психол. тр. Москва : Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. 447 с.

59. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.

60. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1972. 575 с.

61. Лозко Г. С. Українське народознавство. Київ : Зодіак-ЕКО, 1995. 368 с.

62. Ломов Б. Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. Москва : Педагогика, 1991. 296 с.: ил.

63. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка : пособие для студентов педвузов и колледжей. Москва, 1999.

64. Майер А. А., Богославец Л. Г. Организация взаимодействия субъектов в ДОУ : учеб.-метод.пособ. 2-е изд., доп. и перероб. Москва : Детство – Пресс, 2012. 175 с.

65. Монке О. С. Формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей

старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.02. / ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2002. 20 с.

66. Монке О. С. Художня література як засіб морально-духовного виховання дітей дошкільного віку: теоретико-методичний аспект: монографія. Черкаси: ДП «Черкаський ЦНП», 2015. 248 с.

67. Мудрик А. В. Социализация и “смутное время”. Москва: Знание, 1991. 80 с.

68. М’ясищев В. Н. Психология отношений. Избранные психологические труды / Под ред. А. А. Бодалева (Вступ. стаття А. А. Бодалева). Москва : Изд-во Института практической психологи; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. 356 с.

69. Назаренко А. І. Актуальні проблеми взаємодії дошкільного закладу і соціального середовища. *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.* / [редкол.: М. З. Згуровський та ін.]; Ін-т змісту і методів навчання. Київ, 1997. Вип. 7. С. 27–39.

70. Огієнко І. Наука про рідномовні обов’язки : рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства : факс. вид. 1936 р. Київ : Обереги, 1994. 72 с. (Б-ка рідної мови).

71. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота, Л. А. Янцур ; за заг. ред. Г. В. Сухорукової. Київ : Вид. Дім „Слово”, 2010. 376 с.

72. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. Москва : Политиздат, 1982. 255 с.

73. Печенко І. Соціалізація та виховання особистості в дошкільному дитинстві. *Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка: Педагогічні науки.* 2008. № 7 (146). С. 209–217.

74. Платонов К.К. О системе психологии. М.:

Мысль, 1972. – 216с.

75. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: в 2-х кн.: учеб. для студ. высш. учебных заведений. Москва : ВЛАДОС, 2001. Кн.1: Общие основы. Процесс обучения. 2001. 574 с.

76. Просенюк А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.08. / ДЗ «Південноукр.. нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2011. 20 с.

77. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т. 1. Москва: Педагогика, 1989. 488 с.

78. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. 162 с.

79. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 304 с.

80. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. / за ред. Е. І. Коваленко. Київ : Либідь, 1997. Кн.1. 272 с.

81. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: У двох книгах / Кн. 2. Київ: Либідь, 1997. 320 с.

82. Сковорода Григорій : Дослідження, розвідки, матеріали: Зб. наук. пр. Київ : Наук. думка, 1992. 382 с.

83. Смирнов С. Д. Деятельность как философская категория. *Педагогика и психология высшего образования : от деятельности к личности*. Москва : Аспект Пресс, 1995. 271 с.

84. Срезневский И. И. Русское слово : Избр. труды. Москва : Просвещение, 1986. 170 с.

85. Срезневский И. И. Программа для собирания образцов народного языка и словесности. СПб, 1852. 4 с.

86. Срезневский И. И. Запорожская старовина. Ч.1. Вып.1. Харьков : В ун-ской тип-ии, 1833. 108 с.

87. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ : Рад. школа, 1985. 312 с.

88. Стельмахович М. Українське родинознавство. Івано-Франківськ, 1994. 55 с.

89. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка : навч. посіб. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.
90. Сухомлинський. Вибрані твори в 5 томах. Т. 3. Київ: Радянська школа, 1977. 670с. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. (а)
91. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 5. 639 с. (б)
92. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 3. 654 с.
93. Сухомлинський В. О. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письмо к сыну. Київ : Радянська школа, 1985. 557 с.
94. Теплов Б. Психология музыкальных способностей. Москва-Ленинград : Изд. Акад. наук, 1947. 333 с.
95. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). 3-е изд., испр., доп. Москва: Просвещение, 1967. 216 с.
96. Ткаченко. Українська мова і мовне життя світу. Київ: Спалах, 2004. 272 с.
97. Трифонова О. С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку: монографія. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.
98. Трифонова О., Тесленко С. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності: монографія / За заг. ред. д. пед. н., проф. О. Трифонові. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2021. 232 с.
99. Українська дитяча література : хрестоматія / упоряд. : В. П. Вовк, В. С. Савченко. Київ : Вища школа, 1976.
100. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения. Москва : Просвещение, 1968. 557 с.
101. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. 1952. Т.5. С.497–498.
102. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи. Москва: «Просвещение», 1984.

103. Федоренко Л. П. Принципы обучения русскому языку : пособие для учителей. Москва : «Просвещение», 1973. 160 с.

104. Фельдштейн Д. И. Психология развивающейся личности. Москва : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 512 с.

105. Філіпчук Г. Г. Найважливіше стратегічне завдання освітньої політики. *Слово Просвіти: Всеукраїнський культурологічний тижневик*. Вип. 13 (909), 30 березня – 5 квітня 2017. С.10.

106. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

107. Франко І. Я. Збір. творів: у 50 т. Т. 20 : Передмова до др. видання зб. казок "Коли ще звірі говорили". Київ : Наук. думка, 1979. 574 с.

108. Хуторской А. В. Метапредметный поход в обучении : наук.-метод.пособ. Москва: Изд-во «Эйдос»; Изд-во Института образования человека, 2012. 50 с.

109. Чепіга Я. Національність і національна школа. *Світло*. 1910. Кн. 1. С.24–29.

110. Чумичева Р. М. Ценностно-смысловое развитие дошкольников / Чумичева Р. М., Ведмедь О. Л., Платохина Н. А. Ростов-на-Дону, 2005. 311 с.

111. Чумичева Р. М. Ценности и правила как способы передачи духовного опыта поколений в период детства. *Теория и практика образования в контексте отечественной культуры*. СПб.: Изд-во СПбГТУ, 2001.

112. Швець О. В. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.04. Рівненський держ. гуманіт. ун-т, Рівне, 2018. 22 с.

113. Шкрєбтiєнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. ... к-та пед. наук : 13.00.08 / ДЗ

«Південноукр. нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. 298 с.

114. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді. *Вища освіта України*. 2005. № 4. С. 62–67.

115. Щукина Г. И. Роль деятельности в учебном процессе : Кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1986. 144 с.

116. Эльконин Д. Б. Детская психология (развитие ребенка от рождения до семи лет). Москва : Гос. учебно-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1960. 328 с.

117. Deutsch K. W. Tides among Nations. New York: Free Press, 1979. P. 301–305.

ДОДАТКИ

Додаток А

ВІРШІ ПРО МОВУ І БАТЬКІВЩИНУ

БАТЬКІВЩИНА

Моя рідна Батьківщина
Має назву Україна.
В мене й нація своя –
Українець в мамі я.
Є у мене й рідна мова,
Де українське кожне слово.

О.Довгий

РІДНА МОВА

Сію дитині
В серденько ласку!
Сійся-родися
Ніжне «будь ласка»!
Вдячне «Спасибі»,
«Вибач» тремтливе –
Слово у серці.
Як зернятко в ниві.

В. Гринько.

СЛОВО

«Доброго ранку!»
«Світлої днини!»
Щедро даруй ти
Людям, дитино!
Мова барвиста
Мова багата,
Рідна і тепла,
Як батьківська хата!

А Вкраїни ж мова –
мов те сонце дзвін котюче,
мов те золото блискуче,
Вся і давність і обнова –
українська мова!...

П. Тичина

Я ДИТИНА УКРАЇНЬСЬКА

Я дитина українська,
Вкраїнського роду,
Українці – то є назва
Славного народу.
Україна – то край славний,
Аж по Чорне море,
Україна – то лан пишний,
І степи, і гори.
І як мені України
Щиро не кохати?
Мене ненька по-українськи
Вчила розмовляти.
І як мені України
Щиро не любити?
Мене вчили по-українськи
Господа молити.
За свій рідний край і нарід
Я Господа молю: зійшли, Боже,
Україні і щастя, і долю!

Ю. Шкрумеляк

НАЙДЗВІНКІШЕ СЛОВО

Наче з поля чи з лугівки,
У розповні літа
Чую голос перепілки
З чебреців чи жита.
То говорить поле хлібне,

Луг, трава шовкова...
Найдзвінкіше слово рідне,
Найрідніша мова.

М. Сингаївський

Ой, яка чудова,
світла і багата
українська мова,
Мова мами й тата!
Мова мами й тата,
діда і бабусі.
Знаю її добре,
ще краще навчуся!

М. Підгірянка

МОВА

Ой яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як?
Є в ній ліс-лісок-лісочок, пуща, гай, діброва,
Бір, перелісок, чорноліс. Є ще й байрак!
І така ж розкішна і гнучка, як мрія.
Можна «звідкіля» і «звідки», можна і «звідкіль»,
Є у ній хурделиця, віхола, завія,
Завірюха, хуртовина, хуга, заметіль...

Олександр Підсуха.

ХТО ЯК ГОВОРИТЬ

Все що живе на світі,
Уміє розмовляти.
Уміють говорити зайці і зайченята,
По своєму говорять і риби серед моря,
І у садочку пташка, і у траві комашка..
Говорять навіть квіти з блискучими зірками
– А як говорять діти?
– Так, як навчила мама!

– Прийми ж, матусю,
Слово подяки від дитини
За нашу рідну мову,
За мову України!

Л. Полтава.

РІДНЕ СЛОВО

Барвінково, волошково
В небі світиться зоря.
Починаймо рідне слово
Зі сторінки «Кобзаря».
Рідне слово любить ненька,
І співає: «Люлі-лю».
Так любив його Шевченко,
Так і я його люблю.

А. Камінчук

ЛИШ ПО-УКРАЇНСЬКИ

Українські діти
Всім говорять сміло:
Свій народ любити –
То велике діло.

Лиш по-українськи
Любо говорити
І по-українськи
Господа молити.

Треба й чужі мови
Старанно вивчати,
Та з усіх найбільше
Рідну шанувати.

А. Незнаний.

Додаток Б

ЗАЧИНИ І КІНЦІВКИ ДО КАЗОК

Зачини до казок:

Були собі дід та баба;

Сказала б казки – не вмю, сказала б приказки – не смю, сказала б небилиці – так багато плутаниці;

Було це за царя Опенька, як була земля тоненька!;

Колись давно, за царя Гороха...;

Колись був у Києві князь, і була в нього дочка...;

Десь-не-десь, у деякім царстві, в деякім господарстві жив собі цар та цариця; а у них - три сини, як соколи...;

Колись-то давно, не з нашої пам'яті...

Кінцівки до казок:

От і казочці кінець, а хто слухав – молодець;

І я там був, мед-вино пив, по бороді текло – тим вона в мене й побіліла;

І весь свій вік прожили щасливо, завжди допомагали один одному й ніколи не знали ні злиднів, ні горя; Може, ще й досі живуть собі;

Стали жити поживати і добра наживати;

От вам і казка, а мені бубличків в'язка;

От вони живуть і хліб жують, коромислом сіно возять, оберемком воду носять;

На вербі дзвінчик, нашій казці кінчик;

Летів через високі гори сірий горобець, а цій казці кінець.

Додаток В

ТЕКСТИ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ

Загадки

Ніжна, лагідна, рідненька,
Як голубонька сивенька.
Нам би небо прихилили.
Це ... (бабуся) наша мила.

Він чимало літ прожив.
На повагу заслужив.
Для матусі він татусь,
А для мене він –... (дідусь).

Пестить, ніжить і голубить.
Розуміє, дуже любить.
Я до неї пригорнуся,
Бо вона моя ... (матуся).

Красивий, щедрий, рідний край
І мова наша солов'їна.
Люби, шануй, оберігай,
Усе, що зветься... (Україна).

Літун – шелестун,
Замітайло – клопотун,
Усе листя полистав,
Усю хвою розчесав,
В усіх димах бруднився,
В усіх річках обмився (вітер)

У носатого Івана
одежина дерев'яна.
він у чистім полі ходить

і по ньому носом водить.
Нестрижений, нечесаний,
Гострим ножем затесаний (олівець).
(Т. Коломієць)

Котилося котильце,
Котильце – барильце,
То вище і вище,
То нижче і нижче.
Закидало в віконце
Золоте волоконце (сонце)

Поскубуть травичку
Білесенькі овечки
На тій горі високій,
Що звідси недалечко.
Вітерець тихенько свисне,
І в ту ж таки хвилину
Помчать собі овечки
На іншу полонину (хмари).

Я і хмарка, і туман,
Я струмок і океан.
Я буваю рідина,
А буваю і скляна.
Я росою випадаю
Ще і інієм буваю (вода)

Зверху гай,
Під гаєм моргай,
Під моргаєм сліпко,
Під сліпком видко,
Під видком нючко,
Під нючком цапко (голова)

Лічилки

Тікав заєць через міст,
Довгі вуха, куций хвіст.
А ти далі не тікай,
Рахувати починай.
Раз, два, три - вийди ти.

Зайчик-зайчик-побігайчик
Виніс хліба нам крайчик,
Виніс свіжої води.
Ой, виходь жмурися ти!

Сорока-ворона
На дубі сиділа,
Боярів лічила:
Калина-малина,
Суниця-чорниця,
В'яз.
Хто буде жмуриться,
Той буде князь.

Сидить жабка під корчем,
Починає рити.
Хто до неї доторкнеться,
Той буде жмурити.

Ішов кіт через сто воріт.
До кінця дійшов,
Кошенят знайшов. «Няв!»

Покотило, покотило,
По дорозі волочило.
Сонце, місяць і зірки,
А жмурити вийдеш ти!

Бігли коні під мостами
З золотими копитами.
Дзень, брень! Вийшов пень.

Ходила квочка коло кілочка
Та водила діток коло квіток.
– Оце вам, дітки, по дві квітки,
А мені одна, та й та золота!

Мидір, Сидір і Каленик
Збудували тут куреник.
У куренику сидять,
По варенику їдять.
В нас вареників немає,
Хто жмуритись починає?

На городі бараболя,
Кабаки, буряки,
Редька, морква, огірки,
Пастернак, повний мак!
А ми кошичка візьmemo
Та повненький наберемо.
Хто піде, той візьме!

Заклички та примовки

Дощику, дощику
Дощику, дощику,
Припусти, припусти
На бабині капусти,
На дідові дині,
Щоб поїли свині.

Течи, течи, водо, з мене
Течи, течи, водо, з мене,

А я буду рости з тебе.
А ти будеш витікати,
А я буду виростати.

Пташок викликаю

Пташок викликаю з теплого краю:
Летить, соловейки,
На нашу земельку.
Летить, ластівоньки,
Пасти корівоньки.

У любистку купали

У любистку купали,
Живу воду наливали,
Щоб здоров'я тіло мало,
Лиха-горенька не знало!

Водичко, водичко

Водичко, водичко!
Помий мені личко,
Рум'яне та біле,
Як яблучко спіле!

Травонько, травонько,зеленись

Золотому сонечку – поклонись !
Щоб розквітла яблунька на горі,
Щоб гулялось весело дівворі.

Иди, іди, дощику

Иди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В зеленому горщику,
Поставлю на вербі,
Щоб випили горобці.

Я ячком забілю,
А ячко трісне,
А сонечко блисне!

Сонце світить
Сонце світить,
Дощик кропить,
Чарівниця масло робить!

Чорногузе, дядьку
Чорногузе, дядьку,
Зроби мені хатку,
І ставок, і млинок,
І цибулі грядку!

Бузьок-чапля
Бузьок-чапля,
Молока крапля –
І в горнець, і в горнець,
А сам бузьок молодець!!!

Купалися ластів'ята
Купалися ластів'ята
Та в чару-водиці,
Щоб були ми чорноброві
Та й ще білолиці!

Веснянки

Віл бушує
Віл бушує, весну чує.
Не бушуй, воле,
Бо поїдемо в поле,
Поля орати, хліба пахати.

Ой, виходьте, дівчата
Ой, виходьте, дівчата,
Та в сей вечір на вулицю,
Будемо віночки сплітати,
Будемо веснянки співати.
А віночки сплетемо,
Хороводом підемо.

Вийди, вийди, Іванку
Вийди, вийди, Іванку,
Заспівай нам веснянку!
Зимували, не співали,
Усе весни дожидали!

За Василем, Василем!
За Василем, Василем!
Де Василь подівся?
Якби Василь в гаю був,
Гай би зеленівся.
Якби Василь в гаю був,
Пташки би співали.
Якби Василь з нами був,
Музики би грали.

Благослови, мати
Благослови, мати,
Весну закликати!
Весну закликати!
Зиму проводити!
Зимонька в возочку,
Літечко в човничку!

Колядки та щедрівки

Колядин, колядин,
Я у батька один,
Мені не дивуйте –
Ковбасу даруйте !

Щедрик, ведрик, дайте вареник,
Грудочку кашки, кільце ковбаски,
А ковбаси мало – дайте мені сала!
Горобчик летів, хвостиком вертів,
А ти дядьку знай – копійчку дай!

Колядую – дую,
Ковбасу чую,
А ще мало, дайте сало.
Сало велике,
Тягну за лико.
Лико порвалось,
Сало зосталось.
Добрий вечір!!!

Коляд, коляд, колядниця
Добра з медом паляниця,
А без меду не така
Дайте, тітко, п'ятака !

Сію, вію, повіваю,
З Новим роком поздоровляю,
Сійся, родися жито, пшениця,
Всякий урожай,
Щоб багатим був наш край !

Щедрик добрий,
Я не згірший,

Дайте млинця,
Котрий більший!
Що щєбрушка –
То пампушка,
Що щєдреник –
То й вареник!

Прислів'я і приказки

Ввічливе слово

Ласкаве слово – що весняний день.
Одне приємне слово – наче сад цвіте.
Добре слово краще за цукор і мед.
«Будь ласка» не кланяється, а «спасибі» спини не гне.
Ввічливе слово – цілюще повітря.
Поводься з людьми так, як би ти хотів, щоб
поводилися з тобою.
Удар забувається, слово пам'ятається.
Добра звістка швидко по світу лине!

Дружба

Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.
Дружба – то найбільший скарб.
Не залишай друга в біді.

Праця

Без труда нема плода.
Бджола мала, та й та працює.
Маленька праця краща за велике безділля.
Не такий страшний вовк, як його малюють.
На мені покатаються, як на їжаку.

Батьківщина

Нема в світі кращої, як своя країна!
Кожному мила своя сторона.
За рідний край – хоч помирвай.

Нуте, браття, або перемогу добути, або дома не бути!

Де рідний край, там і рай, а де чужина – там домовина.

Рідна земля і в жмені мила.

За рідний край – життя віддай.

Хто про країну дбає, той славу має.

Той патріот, хто дбає за народ.

Моя слава – Українська держава.

Наша Україна як мак цвіте, зі славою завжди йде.

Своя земля і в жмені мила.

Рідна сторононька – мати, а чужа – мачуха.

Виростає, дитино, й пам'ятає: Батьківщина – то найкращий край!

Люби і знай свій рідний край.

Людина без вітчизни – як соловей без пісні.

Україна рідненька – як батько та ненька.

Людина без Батьківщини як пташка без крил.

Без верби і калини нема України.

Хто про країну дбає той славу має.

Той патріот, хто дбає за народ.

Моя слава – Українська держава.

Наша Україна як мак цвіте, зі славою завжди йде.

Хто за Батьківщину горою, той істинний герой.

Любиш Україну – посади калину.

Людина без рідної землі, як соловей без гнізда.

Нема на світі другої України, немає другого Дніпра.

Без відваги зазнаєш зневаги.

За морем тепліше, та вдома миліше.

Будь-кому мила своя країна.

Вкраїна – мати, за неї треба головою стояти.

На чужій стороні Вітчизна удвічі миліша.

Жити – Вітчизні служити.

Єдина як мати, мова в кожного із нас

Птицю пізнають по пірю, а людину – по мові.

Від теплого слова і лід розверзає.

Красна мова знаходить добрі слова.

Я про цибулю, а він про часник.

Як горох розсипає.

Будеш добрим слухачем, будеш добрим
оповідачем.

Красно говорить, а слухати нічого.

Птицю пізнають по пірю, а людину – по мові.

Зростає родинне деревце

Який дуб – такий тин, який батько – такий син.

Який кущ – така калина, яка мати – така дитина.

Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько.

Без сім'ї немає щастя на землі.

Додаток Г

ПРИКЛАДИ КОНСПЕКТІВ ЗАНЯТЬ, ЛІТЕРАТУРНИХ РАНКІВ, ДРАМАТИЗАЦІЇ ЗА ЗМІСТОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Заняття з художньої літератури. Лісові тварини.

Мета: продовжувати знайомити дітей із українськими народними казками; вчити дітей усвідомлювати ідею та зміст твору, характеризувати дії головних героїв; формувати вміння відповідати на запитання за змістом казки; збагачувати словник дітей образними виразами, порівняннями.

Матеріал: українська народна казка «Дві вивірки»; загадки про тварин; іграшкові ляльки: хлопчики Мрійник, Красномовник.

Словник: образні вирази і слова: як намисто оченята; холодний вітер по хаті свище, гуляє; чим хата багата; їж на здоров'ячко; без праці немає добра; пильна, роботяща сусідка, посестра.

Хід заняття.

Сюрпризний момент (хтось стукає у двері). До групи заходять хлопчики Мрійник і Красномовник (вітаються з дітьми).

Вихователь: Діти, послухайте загадки, які приніс нам Красномовник:

Влітку медом ласував
Досхочу малини мав.
А як впав глибокий сніг,
Він поспати трохи ліг.
Бачив чи не бачив сни,
А проспав аж до весни! (ведмідь)

Червонясту шубку має,
По гілках вона стрибає.
Хоч мала вона на зріст,
Та великий має хвіст.
Як намисто оченята...
Хто це? Спробуй
відгадати (білка)

Влітку сіренький,
А взимку біленький,
Довгі вуха маю,
Швидко в лісі я стрибаю (зайчик).

Діти, скажіть, будь ласка, як ви дізналися, що саме про цих лісних тварин і звірів йдеться у загадках? (відповіді дітей). Так, правильно, за зовнішніми ознаками можна визначити, про кого загадка. Які ознаки ви визначили в загадці про ведмедя? (любить влітку мед; ліг спати і проспав аж до весни), а про зайчика? (влітку він сіренький, а взимку міняє свою шубку на біленьку). А ще які ознаки? Згадайте (діти: зайчик має довгі вуха, довгі ноги, тому швидко бігає). А що вам підказало в загадці про білочку? (по гілках стрибає, має великий пишній хвіст). Молодці!

Діти, Красномовник приніс нам цікаву українську народну казку «Дві вивірки». Давайте її послухаємо. Вихователь розповідає казку. Після розповіді - бесіда за змістом тексту (Про кого йдеться в казці? Як готувалася одна вивірка до зими? А що робила інша? Як почувалася роботяща вивірка взимку?, а лінива? Як ти думаєш, чому лінива вивірка несміливо стукала до сусідки? Чому роботяща вивірка не відмовила другій, а навпаки, запросила її жити разом? Що означає приказка «без праці немає добра»?)

Діти, якими є вивірки в казці? (гарними,

пушистими, ловкими). А як ви розумієте вислів «тільки не однакової вдачі»? (діти не можуть відповісти). Вдача – це те, що дається від народження, це наші вчинки, дії. Хтось може бути веселим, спритним, а хтось повільним, мовчазним, а іншими словами можна сказати, що вдача – це характер. А ось Красномовчик знає віршики, приказки про вдачу й характер, послухайте:

Упав – і не плачу, бо **вдачу** козачу

Я маю від діда, від діда Свирида (Г.Черінь).

Весна гарна квітками, а людина характером (нар. творчість).

Давайте поміркуємо, чому так говорять у народі «весна гарна квітками, а людина **характером**»?

Іванко Л.: так говорять тому, що весною багато красивих квітів розквітає».

Жанна Ф.: весною гарно, дерева красиві, тюльпани, на вулиці тепленько.

Так, діти, але в приказці йдеться ще й про характер. Це означає, як весна багата на гарні квітки, так і не треба забувати про свій характер, якщо навіть вам захочеться побігати, покричати, з кимось посваритися, ви постійно повинні пам'ятати, що так робити не можна, стримувати себе в поганих вчинках, а поводитись добрим, вихованим, то й будуть інші говорити: «в цієї людини характер гарний».

А наш друг Мрійник знає приказки, які розкривають зміст прочитаної казки: Літо – збериха, а зима – підбериха. Літо збирає, а зима підбирає. Що літом припасеш, те зимою проживеш. Не залишай друга в біді. Діти, подумайте, чому літо – збериха, а зима – підбериха? (відповіді дітей). Так, улітку люди, тварини запасають овочі, фрукти, готуються до зими, щоб було що їсти, а взимку, навпаки, земля відпочиває, набирається сил на наступний врожай, нічого на городі й в саду не росте, зате в коморах зберігаються продукти, які щодня зменшуються, бо їх підбирають для

споживання. Ось тому й існує таке прислів'я (діти двічі повторюють приказки).

Наприкінці заняття Мрійник пропонує дітям пограти в гру «Скажи навпаки».

Діти поділяються на дві групи, одна група – це роботяща вивірка, а інша – лінива. Дітям пропонується пригадати з тексту казки, як описано двох вивірок, їх дії; одна група називає, а інша говорить навпаки:

Одна вивірка працьовита – друга вивірка лінива.

Одна вивірка добра господиня – друга вивірка погана господиня.

Одна вивірка багата – друга вивірка бідна.

Одна вивірка радісна – друга вивірка сумна.

Одна вивірка щаслива – друга вивірка нещасна.

Заняття з художньої літератури

Тема: Читання казки В. Сухомлинського «Фіалка і Бджілка».

Мета: вчити дітей уважно слухати казку, емоційно сприймати її зміст, викликати співчуття і співпереживання героям; збагачувати словник образними, художньо-поетичними виразами, тренувати дітей в інтонаційно виразному мовленні, вчити повторювати діалоги героїв казки під час театралізації; виховувати позитивне ставлення до дружніх стосунків Бджілки та Фіалки.

Матеріал: казка В. Сухомлинського «Фіалка і Бджілка».

Словник: фіолетове око, журливо схилило голівку, фіалочко

Хід заняття: Вихователь: Діти, а хто пише казки? Так. Правильно, народ. Такі казки називаються народними, а ще казки пишуть письменники і такі казки називають авторськими. Давайте пограємо у гру «Хто автор». Я буду називати Вам казку, а ви – автора казки.

Загадки про казки

Вихователь: Молодці, діти. Ви знаєте багато і авторських, і народних казок. Сьогодні я хочу познайомити з новою авторською казкою «Бджілка і Квітка». Її автор – Василь Сухомлинський. Він написав багато казок оповідань та казок для дітей. Послухайте уважно казку, згодом скажете, ким були один одному Бджілка і Квітка (*вихователь розповідає казку*).

Вихователь: Діти, ким були один одному Квітка і Бджілка? (друзями, приятелями). Чому ви так думаете?

Мовленнєва вправа «Кого можна назвати другом?»

Вихователь дає зразок дітям:

Бджілка і Фіалка подруги, тому що подруги радіють зустрічам.

Діти: *Бджілка і Фіалка подруги, тому що ділилися одна з одною гарним настроєм, їжею; бджілка і Квітка подруги, тому що допомагають один одному, рятують від біди.*

Вихователь: Молодці, діти. А якою Ви уявляєте Фіалку? (Діти: *тендітною, ніжною, маленькою, доброю, турботливою, веселою*).

Вихователь: А якою була Бджілка? (Діти: *трудолюбивою, непосидючою, веселою, моторною*).

Вихователь: Молодці, діти. Чи можна назвати Бджілку турботливою, спостережливою? Чому? (Діти: *Бджілка спостережлива та уважна до Фіалки, бо відразу помітила, що квіточка зажурилася. А ще Бджілка ласкаво звернулася до Квіточки: чому, фіалочко, зажурилася, чому стулила свої пелюстки?*).

Вихователь: Молодці, діти. А про яку небезпеку попередила Фіалка Бджілку? (Діти: *Про наближення негоди*).

Вихователь: Так, діти, правильно. А чи знаєте ви, що в природі існують рослини, які можуть без слів попереджати людей і тварин про наближення негоди. Такі

квіти називають барометрами за те, що вони віщують погоду. Такі квітки стуляють свої пелюсточки, як і наша фіалочка, начебто кажуть: Повертайтеся додому. Бо негода наближається, буде сильний дощ. Ми з вами спостерігали за такою квіткою на ділянці нашого садочку – це кульбабка. Тепер ви знаєте, що фіалка теж може розповісти про погоду.

Діти, подивіться, у мене є шапочки бджілок та різних квіток. Що це за квіти? (Діти: *волошка, мак, ромашка, кульбабка*). Обирайте собі шапочки, пограємо у гру : Квіти і бджілки. Під веселу музику, що будете робити? Так, правильно, танцювати, літати, як тільки почуєте пісеньку дощику, летіть до квітки і запитайте у неї так, як запитувала Бджілка у нашої квіточки: Чому це ти, Фіалочко, ромашко, кульбабко, волошко, зажурилася, чому пелюсточки свої стулила? Яким голосом будете питати? (Діти: *стурбованим, засмученим*).

Вихователь: так, правильно, діти. А що будуть робити квіточки, коли почують пісеньку дощу. А що будуть відповідати? (Діти: *Стуляти пелюстки. Ой, лети, бджілко, додому, бо негода наближається*).

Вихователь: А яким голосом будете промовляти (*сумним, стурбованим*). Молодці, діти гарно пограли. У народі кажуть: Казка вчить, як на світі жити. Чому навчила нас казка В. Сухомлинського? (Діти: *Треба дружити, а справжні друзі допомагають один одному*).

Вихователь: Так, діти. Дійсно, дружба – це справжній скарб. Запам'ятайте це і завжди допомагайте один одному!

Драматизація за сюжетом казки В. Сутєєва «Під грибом» (музичний керівник ЗДО № 75 м. Миколаєва Т. І. Бундєєва)

Діти стоять біля залу, в руках листя. Ширма закрита, за нею декорація осіннього лісу. До залу заходить ведуча.

Ведуча: Осіннє сонце шле тепло і ласку...
Ми з вами у такій красі живемо!
Відкриємо двері в осінню казку,
По золотому листячку пройдемо...

Хореографічна композиція з листячком

1 дитина: Ой художник! Ой художник!
Всі ліси пофарбував!
Навіть найрясніший дощик
Фарби ці не позмивав!
Відгадати друзів прошу,
Хто ж отой художник?

Діти: Осінь!

2 дитина: Чарівниця наша осінь,
В неї золоте волосся.
Дивна сукня кольорова,
Гарна усмішка чудова.

3 дитина: Йшла по лісу, не забула,
Під пеньки грибків сипнула,
На деревах осінь мила
Листя всі позолотила.

4 дитина: Всюди осінь побувала,
Все навкруг пофарбувала:
Підрум'янила калину,
І червону горобину.

5 дитина: Завітало нині свято
В кожен дім, у кожную хату!
Осінь радо зустрічаємо,
Дзвінко пісню заспіваємо!

Пісня «Осінь – радісна пора» (муз. І. Кишка, сл. Т. Волгіної)

Ведуча: Золота красуне-Осінь,
Завітай до нас у гості!
Засвіти усе вогнями,
Затанцюй разом із нами!
Покличемо, дітки, Осінь до нас у гості?

(діти кличуть)

Заходить Осінь

Осінь: Добрий день! Добрий час!
Рада знов зустріти вас!
Я завжди на свято рада
Завітати в дитсадок,
Разом з дітками пограти,
Заспівати для діток!
Я чарівний кошик маю,
В ньому всі мої дари,
Все найкраще, найсмачніше
Я несу для дівчорі!
Тож хутчіш усі ставайте,
Гру веселу починайте!

*Хоровод-гра «Що нам осінь принесла» (муз.
Н. Рубальської, сл. В. Лучука)*

Осінь: Прошу гостей і всіх діток
В осінню казку завітати.
У світ казковий час вступить!
Хай мудра казка нас навчить!
Ширма відкривається.

Осінь: У казковому лісочку
Діточки гриби беруть,
На зеленому горбочку
Хоровод вони ведуть.

*Пісня «Ми підемо до лісу» (сл. і муз. Т. Гросул)
Діти сідають. Ближче до ширми на стільчику
сидить Грибок-дорослий.*

Ведуча: Хтось у лісі походжав,
Майже всі гриби зібрав.
Лиш одененький залишився,
У травичці причаївся...
Раптом дощик розходився,
У таночок свій пустився... (*Танець Дощику*)

Ведуча: Дощик дужче став накрапати...

Треба усім поспішати до хати!
Під дощик попала маленька мурашка!
Промокла до ниточки ця бідолашка!
Шукає, де б це їй сховатись
Й доки дощик пройде дочекатись...

Виходить мурашка, тремтить, шукає, де сховатись. Бачить грибок.

Мурашка: Який великий цей грибок!
І схожий він на теремок!
Я під грибочком зараз стану,
Мене тут дощик не дістане!

Ховається під грибком, звучить музика дощику, діти – дощик стрибають по залі. Грибок трохи підростає.

Ведуча: Дощ іде: крап-крап, крап-крап,
Не кінчається ніяк!
Метелик теж під дощ попав,
Зовсім він засумував,
Бо до ниточки промок...
Раптом бачить він – грибок!

Метелик підходить до грибка.

Метелик: Який великий цей грибок!
І схожий він на теремок!
До мурашки: Ти, мурашко, тут одненька?
Ти впусти мене, рідненька!
Я злетіти вже не можу,
Бо на мокру курку схожа!

Мурашка: Бідолахо, йди сюди,
Заховайся від біди!

Ховаються. Знову звучить музика дощику, Дощик скаче, Грибок підростає.

Ведуча: Дощ іде – крап-крап, крап-крап!
Не спиняється ніяк!
Мишеня під дощ попало,
Плакати, пищати стало...

Виходить Мишеня

Мишеня: Як я змерз! Увесь тремчу!

Я зігрітися хочу!

Дощ щосили лле та лле,

І просохнуть не дає!

Помічає грибок О, грибок!

Добре, що грибок попався!

Але хтось там вже сховався!

Може впустите до себе?

Від дощу сховати треба!

Мурашка та Метелик: Бідолахо, йди сюди,

Заховайся від біди! *Мишеня ховається*

Ведуча: Раптом вітер дути почав,

З клену листя обірвав,

Листя вмить зашурхотіло

І за вітром полетіло...

Вітер листячко підняв

І в таночку закружляв...

Танець листочків

*Знову звучить музика дощичку, Дощик скаче, Грибок
підростає.*

Ведуча: Дощ все йде, крап-крап, крап-крап,

Не кінчається ніяк!

Гороб'ятко дім шукало,

Бо під вітер й дощ попало.

Крильця мокрі позлипались,

І важкими зовсім стали!

Виходить горобчик

Горобчик: Бачу велетень-грибок!

Цей грибок, як теремок!

Хтось там є? Допоможіть!

Швидше і мене впустіть! *Впускають*

Ведуча: Під дощем стрибає Зайчик,

Наш маленький побігайчик!

Зайчик в хатку заглядає,

Потім все ж таки питає
Зайчик: Хто там є? Допоможіть!
Лисиця вже сюди біжить!
Любі друзі, поспішайте,
Ви мене скоріш сховайте,
В теремок мене впустіть,
А лисиці не кажіть!

Метелик: Нам тут трохи тіснувато,
Бо маленька наша хата!
Та інакше ми не можемо,
Друзям завжди допоможемо!

Мишеня: Під грибок мерщій ховайся,
І сиди, не висувайся!

Ведуча: А Лисиця дощу не боїться!
Зайця шукає хитрюща Лисиця!
Бачить грибок і звіряток в куточку.
Тремтять бідолахи малі під грибочком!

Звучить музика, заходить Лисиця, співає
Пісня лисички

Лисиця: Чого ви тут сховалися?
Невже мене злякалися?
Бідолахи бідні, мені ви не потрібні!
Десь тут заєць пробігав,
Він вам нічого не сказав?

Ведуча: Стрибав Зайчисько з усіх ніг!
До лісу швидко він побіг!

Лисиця: Ні-ні! Я буду тут шукати!
Далеко не піду від хати!

Нюхає повітря...
Дуже дивно... Пахне Зайцем!
Він тут близько заховався!
Ось він!

Звірята усі разом кидаються на Лисицю, женуть її.

Ведуча: Тут і дощик перестав,
Знову сонце світить!

Всі звірята раді! Як тут не радіти!
Вдячна малеча Грибку-теремочку!
Всі разом зійшлися в веселім таночку!

Полька

Звірята: Дякуємо тобі, Грибок-теремок!

Грибок: Допомога моя тут зовсім мала!

Вам всім щира дружба допомогла!

Без друзів важко жити на світі!

Це знають усі, і дорослі, і діти!

Завжди будьте дружними,

Малята і звірята!

Будуть вас біда і горе оминати!

Ведуча: Якщо тобі важко – друга пригадай!

Якщо другу важко – свою руку дай!

І тоді, як у казці стане все навкруг!

Бо з тобою поруч буде вірний друг!

Пісня про друзів (муз. Т. Димань, сл. Н. Кир'ян).

Приклад гри-драматизації за сюжетом казки «Рукавичка» (текст казки записано за дітьми)

Хід гри-драматизації.

Зазначимо, що для створення умов для розгортання гри-драматизації було облаштовано куточок театру, в якому розміщено атрибути для драматизації та різні ігри театру. Для створення ситуації зацікавлення та успіху в куточку розміщена чарівна скриня, в якій знаходилися предмети, які заохочували дітей до розгортання гри-драматизації. Так, діти знайшли у скрині велику рукавицю, яка викликала інтерес у дітей, і вони із задоволенням розпочали пригадувати казку. Щоб заохотити дітей скласти сюжет казки у віршованій формі, вихователь запропонував їм пограти у рими. Дітей захопила така гра і вихователь запропонував знайому казку створити у вигляді вірша. Вихователь розпочинав, а

діти продовжували казку. Щоб зберегти сценарій казки, вихователь записував усе на диктофон, а потім разом із дітками доопрацювали. Наводимо приклад спільної праці дітей та дорослого.

Вихователь: Жив собі дідусь

Діти: поважний, гарний, добрий, уважний.

Залишаємо поважний.

Вихователь: Жив собі дідусь поважний.

Раз узимку в гарний день він пішов у ліс по дрова,
хмиз

Діти: залишаємо хмиз.

Вихователь : Жив дідусь собі поважний.

Раз узимку в гарний день він пішов у ліс по хмиз.

Молодці, діти, гарно і складно виходить.

З ним і друг його побіг. Йшов дідусь собі йшов,на
хвилинку зупинився

Діти: загубив він рукавицю.

Вихователь: Повернувся дід у дім

Діти: рукавиці не знайшов.

Така імпровізація сподобалася дітям, вони щоразу придумували цікаві слова, словосполучення. Наводимо приклад останнього варіанта казки.

В лісі холодно, мороз.

Мишка бігла під кущем

і побачила хатинку, гарну, теплу і красиву.

Зупинилася вона, стук у двері – тишина.

Забіжу-ка я до хатки та погріюсь там укладкой.

Тільки мишка там зігрілась, як вже стукає у двері

– Хто там мешкає в хатинці.

Ти пусти мене мерщій, бо замерзну на дворі.

Пожаліла мишка жабу та пустила до кімнати.

Тільки сіли пити чай, знову в двері: тарарам.

– Ой, пустіть мене, дівчата. Це я – зайчик побігайчик.

Ось вже троє їх сидить

Чують стукають в вікно.

Вже лисичка з ними в хаті.
Раптом знову стук у двері
– Хто ж там знову поспіша
Це наш вовчик-сіроманець.
Так спішить аж завива, як не пустиш – то біда
Ось, компанія велика за столом собі сидять,
лапки гріють бубоняць.
Раптом гілки затріщали і в дверцята постучали.
Відкривайте – це відмідь. І ведмедика пустили.
Раптом чують звірі лай. Всі рятуйтеся – тікай.
Пес ту рукавичку хап та до діда побіжав.
Ой, як той мороз лютує, де ж шукати порятунку.
– Гей, звірята, за роботу. Всі ми сильні та взяти!
Починаєм зводить хату!
Раз цеглинка, два цеглинка,
праця дружня всіх звірят і будинок вийшов враз.

Літературний ранок за творчістю Н. Забіли

У залі розміщено портрет та книжкова виставка книжок письменниці Н. Забіли.

Вихователь: Діти наш ранок присвячено талановитій дитячій письменниці Н. Забіли. Народилася Наталя 5 березня у багатодітній родині, в якій любили музику, мистецтво. Мати дівчинки любила малювати, читати, розповідала дітям вірші. Своїх сімох дітей вона колисала не піснями, а читала їм вірші. Дівчинка Наталка булла дуже кмітлива, розумна. Коли матуся вчила старшу доньку, то Наталя завжди була поруч. У чотири роки вона вже читала та писала. Дівчинка з дитинства мріяла прославити свою родину. Так і вийшло. Наталя Забіла стала талановитою письменницею, яка писала для дітей. А які твори Наталі Забіли знаєте ви, діти?

Діти: Ясочкин садок, Олівець-малювець, Сорока-білобока, Про дівчину Марічку та руду кішку.

Вихователь: Молодці, діти. Подивіться, ось чарівна скриня. Для того, щоб вона відчинилася, нам необхідно впізнати літературні твори, які написала Н. Забіла.

У цьому творі прославляється праця і засуджується лінь (Сорока-білобока).

У цьому творі Півник та Курочка пішли мандрувати. Науку від звірів отримали важливу: не можна вірити тільки словами, дивись ти на справи і думай-ка сам: хто добрий і щирий, а хто добрий тільки на словах» (Про півника та Курочку і про хитру Лисицю).

Вихователь: Молодці, діти, багато творів знаєте. Наша скриня відчиняється, що ж там? *(діти дістають костюми)*

До якої казки, ці костюми? Діти: *зайчикова хатка.*

Вихователь: давайте розподілимо ролі і покажемо виставу «Зайчикова хата» *(діти інсценізують твір Н.Забіли).*

Додаток Д

ІГРИ ЗА ЗМІСТОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Гра «Чарівні окуляри»

Мета: вчити дітей міркувати, логічно, послідовно, змістовно будувати розповідь, передавати стан казкового герою та змінювати сюжет казки, змінюючи поведінку героя.

Хід гри: Діти розглядають ілюстрації до відомих казок, пригадують сюжет казки. Вихователь повідомляє дітям, що Королева Справедливості передала нам чарівні окуляри, коли ми їх надягаємо, то казкові герої змінюються, стають добрими, у них з'являються ті риси характеру, яких не було раніше. Вихователь пропонує дітям обрати картинку із торбинки і назвати риси героя, а потім одягти чарівні окуляри та розповісти як змінився казковий герой.

Відповіді дітей: Баба Яга – страшна, зла, підступна. Одягають окуляри: добра, мила, чуйна.

Вихователь: Як би змінилась життя Баби Яги, як би вона мала такі риси?

Діти: У неї було би багато друзів, вона могла би організувати дитячий садок та доглядати за малюками у лісі.

Змій Горинич: страшний, сильний, підступний (Одягають окуляри: сильний, добрий, працьовитий, сміливий). Як би змінився сюжет казки: Змій Горинич боронив землю, допомагав обробляти поля. Його би всі любили.

Лінивиця: лінива, зла, заздрісна (Одягають окуляри: добра, красива, працьовита, справедлива).

Дидактична гра «Скульптор»

Мета: вправляти дітей у правильному використанні невербальних засобів для зображення казкових героїв.

Хід гри: Вихователь пропонує пограти у скульптора. Дитина скульптор зображує казкового героя, а діти повинні впізнати його та назвати літературний твір, з якого цей герой.

Дидактична гра «Рекламне агентство»

Мета: розвивати креативне мислення у дітей, їхнє мовлення.

Хід гри: Вихователь пропонує дітям створити рекламу для казкових героїв. Поміркуйте, що могли би робити казкові герої. Наприклад: Попелюшка може працювати дизайнером, кухарем, ветеринаром.

Півник – пекарем, кондитером. Діти називають професію та створюють рекламу, описуючи чесноти казкових героїв.

Дидактична гра «Поле чудес»

Мета: закріпити знання дітей про різні жанри літературного твору, про письменників, основні жанрові особливості літературного твору.

Хід гри: На колі розміщено сектори: вірші, казки, оповідання, авторські казки, фольклор.

Діти крутять дзигу й отримують завдання, які розміщені у листах. Наприклад Сектор «Вірші»:

а) дитині необхідно назвати вірші Т. Шевченка.

б) відгадати автора віршів відповідно до рядків, які зачитує вихователь, наприклад:

Літо краснее минуло,
сніг лежить на полі,
діти з хати виглядають,
В вікна... шкоди волі!

в) доповнити вірш словами, яких не вистачає:

На ...горбочку,

У.... садочку,

притулилися....

Мов малесенька...

Виконуючи завдання діти отримують бали та визначають, хто виграв.

Навчальне видання

Трифорова Олена Сергіївна – докторка педагогічних наук, професорка, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Тесленко Світлана Олегівна – кандидатка педагогічних наук, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

**РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

*Навчально-методичний посібник
(за змішаною формою навчання)*

Авторська редакція
Виготовлено з готового оригінал-макету

Підписано до друку 25.05.2022 р. Папір офсетний. Формат 60×90/16.
Гарнітура «Times New Roman». Ум.-друк. арк. 9,8.
Тираж 300 прим. Зам. № 46.

Видавництво ТОВ «Лерадрук»
Свідоцтво ДК № 2645 від 11.10.2006 р.
м. Роздільна, вул. Європейська, 44.
E-mail: leradruk@gmail.com